T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DEKİ MODERNLEŞME ÇABALARININ SOSYAL BİLGİLER VE KAPSAMINDAKİ DERS KİTAPLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (1932-2005)

EZGİ UZTEMUR

İzmir
2023

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DEKİ MODERNLEŞME ÇABALARININ SOSYAL BİLGİLER VE KAPSAMINDAKİ DERS KİTAPLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (1932-2005)

EZGİ UZTEMUR

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan, Türker

İzmir
2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Türkiye'deki Modernleşme Çabalarının Sosyal Bilgiler Ve Kapsamındaki Ders Kitaplarına Yansımalarının İncelenmesi (1932-2005)" adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

27/11/2023

Ezgi UZTEMUR

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 23/12/2023

Tez Başlığı: Türkiye'deki Modernleşme Çabalarının Sosyal Bilgiler ve Kapsamındaki Ders Kitaplarına Yansımalarının İncelenmesi (1932-2005)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 112 sayfalık kısmına ilişkin, 23/12/2023 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin**-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 11 dir.**

- http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/ adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ☐**X**

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) □**x**	**Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30)** □
□**x** Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □**x** Kaynakça hariç, □ Alıntılar dâhil, □**x** Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	□ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, □ Kaynakça dâhil, □ Alıntılar dâhil.

EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. □**x**
EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. □

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Ezgi Uztemur
Öğrenci No : [redacted]
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Programı : Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı
Statüsü : Yüksek Lisans □ **x** Doktora □

ÖĞRENCİ	**DANIŞMAN**
Ezgi Uztemur	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Türker
23/12/2023	23/12/2023

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecimde bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, yardımını benden hiç esirgemeyen değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKER' e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Tezime sağladıkları değerli katkılar sebebiyle yüksek lisans tez savunma jürimde olan değerli hocalarım Doç. Dr. Aslı AVCI AKÇALI ve Dr. Öğr. Üyesi Adil Adnan ÖZTÜRK' e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca ders kitaplarının temin edilme sürecinde yardımcı olan İzmir Milli Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

Her konuda bana destek olan, araştırmam boyunca beraber sabahladığım, lise, lisans ve yüksek lisans dönemlerini beraber okuduğum dostum ve aynı zamanda meslektaşım İrem ÖZCEYHAN' a, beni koşulsuz destekleyen başta annem Aysel UZTEMUR ve babam Memet UZTEMUR, abilerim Erol UZTEMUR, Emre UZTEMUR ve eşi Rabia UZTEMUR, Erol UZTEMUR, kardeşlerim Emel UZTEMUR ve Menderes UZTEMUR' a ve diğer tüm sevdiklerime sonsuz şükranlarımı sunarım.

Lise döneminden itibaren hayatımın her alanında yanımda olan dostlarım Mine KÖSA, Müjgan ÖĞE ve Nagihan İLHAN' a, desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşlarım Burcu GEZMEN ve Hatice Kübra SAMANLI' ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışma sürecimin başından itibaren her zaman yanımda olan, desteğini ve sevgisini benden hiç esirgemeyen, bu zorlu süreçteki en büyük destekçim, yol arkadaşım sevgili Ferdi SÜTÇÜ' ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım…

İÇİNDEKİLER

ÖZET vi
ABSTRACT vii
BÖLÜM I 1
GİRİŞ 1
1.1. Problem Durumu 1
1.2. Amaç ve Önem 2
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri 2
1.4. Sınırlılıklar (Opsiyonel) 3
1.5. Varsayımlar (Opsiyonel) 3
1.6. Tanımlar 3
BÖLÜM II 5
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 5
2.1 Modernleşme 5
2.2 Modernleşmenin Ortaya Çıkışı 6
2.3 Batı Dışı Toplumlarda Modernleşme 7
2.3.1 Türkiye'de Modernleşme 9
2.4 Modernleşme ve Eğitim İlişkisi 20
2.4.1 Ders Kitapları ve Modernleşme 21
2.4.2 Çocuk ve Modernleşme 23
2.5 İlgili Araştırmalar 24
BÖLÜM III 29
YÖNTEM 29
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni 29
3.2. Evren / Örneklem 29

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları 30

3.4. Tasarım, Geliştirme, Uygulama Süreci (Opsiyonel) 31

3.5. Verilerin Analizi 31

3.6. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği 31

3.7. Araştırmacının Rolü 32

BÖLÜM IV 33

BULGULAR 33

4.1. 1932-1949 Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme 33

4.2. 1949-1968 Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme 41

4.3. 1968-1998 Arası Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Modernleşme 45

4.4. 1968-1998 Arası Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme 48

4.5. 1998-2005 Arası Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Modernleşme 50

4.6. 1998-2005 Arası Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme 51

BÖLÜM V 56

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER 56

5.1 Sonuç ve Tartışma 56

5.2 Öneriler 60

KAYNAKÇA 61

EK 1. Tablo 1 *1932-2005 yılları arasında incelenen ders kitapları listesi* 68

EK 2. Yurt Bilgisi V. Sınıf (1935). Türkiye Kitapçılığı Limited Şirketi s. 3 81

EK 3. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 16 82

EK 4. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 25 83

EK 5. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 27 84

EK 6. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 51 85

EK 7. Salmangil, E. (1953). *Orta okullar için yurttaşlık bilgisi III.* Kader Basımevi s. 14 86

EK 8. Salmangil, E. (1953). *Orta okullar için yurttaşlık bilgisi III.* Kader Basımevi s. 35 87

EK 9. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 98 88

EK 11. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 200 90

EK 12. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 202 91

EK 13. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 204 92

EK 14. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3.* sınıf. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 266 93

EK 15. Bolayır, F. (1986). *Renkli hayat bilgisi ilkokul 2*. Okul Kitapları Ltd. Şti. s. 67 94

EK 16. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 11 95

EK 17. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 29 96

EK 18. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 62 97

EK 19. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 63 98

EK 20. Eren, C. ve Gören, Ç. G. (1999). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. Cemre Yayıncılık s. 60 99

EK 21. ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ 100

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 1932-2005 yılları arsında incelenen ders kitapları listesi…….68

ÖZET

TÜRKİYE'DEKİ MODERNLEŞME ÇABALARININ SOSYAL BİLGİLER VE KAPSAMINDAKİ DERS KİTAPLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (1932-2005)

Bu araştırmanın amacı Türkiye'deki modernleşme çabalarının sosyal bilgiler ve kapsamındaki (yurt bilgisi, hayat bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri) ders kitaplarına nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda 1932-2005 yılları arasında yayınlanan sosyal bilgiler, yurt bilgisi, hayat bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitapları incelenmiştir. 1932-2005 yılları arasında yayınlanan ders kitapları geniş bir zaman aralığına karşılık gelmesi nedeniyle önemli görülen ilkokul ve ortaokul sosyal bilgiler öğretim programı değişikliğinin yaşandığı dönemler dikkate alınarak; 1932-1949, 1949-1968, 1968-1998, 1998-2005 olmak üzere dört tarihsel döneme ayrılarak incelenmiştir.

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Verilerin toplamasında doküman inceleme yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın evrenini oluşturan ders kitapları İzmir Milli Kütüphanesinden temin edilmiştir. Bu araştırma sonucunda Türkiye'deki modernleşme çabalarının 1932 ve 1970 yılları arasında yayınlanan ders kitaplarına net bir şekilde yansıdığı, 1970 sonrasında ise azalarak yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Türkiye'de Modernleşme, Sosyal Bilgiler.

ABSTRACT

EXAMINING THE REFLECTION OF MODERNIZATION EFFORTS IN TURKEY ON SOCIAL STUDIES AND THE OTHER TEXTBOOKS IN THIS SCOPE (1932-2005)

The aim of this research is to reveal how the modernization efforts in Turkey are reflected in the social studies and its scope (homeland knowledge, life sciences, society and country studies) textbooks. In this context, social studies, homeland knowledge, life sciences, society and country studies textbooks published between 1932 and 2005 were examined. Considering the periods when primary and secondary school social studies curriculum changes were experienced, which are considered important because the textbooks published beetween 1932 and 2005 correspond to a wide time period; It was examined by dividing it into four historical periods: 1932-1949, 1949-1968, 1968-1998, 1998-2005.

This study is based on a qualitative research approach. Document review method was used to collect data. The textbooks that constitute the universe of the research were obtained from İzmir National Library. As a result of this research, it was seen that the modernization efforts in Turkey were clearly reflected in the textbooks published between 1932 and 1970, but descreased after 1970.

Keywords: Modernization, Modernization in Turkey, Social Studies.

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından itibaren modernleşme idealine sahip yetişmiş kadrolar tarafından kurulmuş ve yönetilmiş bir ülkedir. Tanzimat Dönemi'nde kısmi modernleşme düşünceleri yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlamış, II. Meşrutiyet yıllarında ise topyekûn değişim programlarının sistemleştiği ve yukarıdan etkiyle değişim yönteminin belirlendiği bir dönem oluşturmuştur. (Vatandaş, 2020). "Yeni bir rejimin kurulmasında, yeni bir toplumsal düzenin oluşturulmasında, yeni bir değerler sisteminin yerleştirilmesinde, milli bilincin uyandırılmasında ve gerekli ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde Atatürk ve arkadaşları en büyük sorumluluğu eğitime vermiş ve okulları en güçlü değişim mekanizmaları olarak görmüştür" (Eskicumalı, 2001, s. 119).

Eğitim, modernleşme sürecinin önemli bir unsurudur. Eğitim hem modernleşmeyi etkiyen hem de modernleşmeden etkilenen bir süreçtir. Özellikle ve daha çok sürecin öznesi olarak işlev görmektedir. Bundan dolayı Türk modernleşmesinin mimarları eğitim faaliyetlerinin üzerinde özellikle durmuşlar, bireysel ve toplumsal alanda yaşanan değişimleri eğitim yoluyla şekillendirmeye çalışmışlardır (Vatandaş, 2010). Modernleşme, değişim ve dönüşümü ifade eder. Bu değişim ve dönüşümü etkileyen en önemli süreç de eğitimdir. Eğitim ve öğretim alanında girişilen tüm inkılaplar, cumhuriyetçi kuşaklar yaratarak yeni rejimin vaat ettiği modernleşme ve kalkınma idealine ulaşmak üzere tasarlanmıştır (Öztan, 2019). Modernleşme eğitim ile şekillenmiştir. Bunu uygulamak için de en önemli araç ders kitapları olmuştur.

Eğitimin modernleştirme sürecindeki rolü bilinildiğinden siyasi iktidarlar tarafından ciddi bir sosyalizasyon aracı olarak kullanılmıştır. Toplumda yaşanan değişim ve dönüşüm, modernleşme süreci içinde yapılan yenilikler ders kitapları aracılığıyla da öğrencilere aktarılmıştır. Özellikle eğitim alanındaki toplumsal problemlerin çözümüne yönelik hedefleri içerisinde barındıran sosyal bilgiler dersi yeni bir çalışma alanı olarak dikkat çekmiş ve aynı zamanda modern dönemin sonlarına doğru ortaya çıkmasıyla beraber toplumsal sorunları önleme, ulus-devlet bilincini oluşturma, demokrasinin kökenlerini topluma entegre etme amacı taşıması ve disiplinler arası bir alan olması itibariyle de modern dönemin siyasi ve toplumsal sonucu olarak görülmektedir (Çiydem, 2019). Bu yüzden de Türkiye'deki modernleşme çabalarının incelenmesi açıdan sosyal bilgiler dersi önem taşımaktadır. Osmanlı

Devleti'nin son dönemlerinden itibaren modernleşmeye çalışan Türk toplumunun değişim süreçlerinin eğitim ve siyasi iktidarın etkisinin somut bir biçimde görüldüğü ders kitaplarında nasıl ele alındığı ve aktarıldığı merak konusudur. Bu açıdan da toplumu ilgilendiren önemli bir ders olması itibariyle ve özellikle modernleşmenin sonları itibariyle ortaya çıkan sosyal bilgiler dersi aracılığıyla konunun aktarılması oldukça önemlidir. Buradan yola çıkarak yapılan araştırmada Türkiye'deki modernleşme çabalarının sosyal bilgiler ve kapsamındaki ders kitaplarına (hayat bilgisi, yurt bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri) yansımaları incelenmiştir.

1.2. Amaç ve Önem

Bu araştırmanın amacı Türkiye'deki modernleşme çabalarının 1932-2005 yılları arasındaki sosyal bilgiler ve kapsamında yer alan hayat bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri, yurt bilgisi ders kitaplarına nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Sosyal bilgilerin öncü dersi sayılan hayat bilgisi dersi, sosyal bilgiler dersinin başlıca faydalandığı disiplinlerinden olan yurt bilgisi dersi ve 1962-1963 eğitim öğretim yılından itibaren tarih-coğrafya-yurt bilgisi derslerinin tek bir ders olarak işlendiği toplum ve ülke incelemeleri dersinin de modernleşme kapsamında incelenmesi gerekli görülmüştür. Oluşan yeni devletin, yeni rejimin, yeni bir toplumsal düzenin kurulması ve buna uygun olarak milli bilincin oluşturulmasında eğitim ve okullara önemli işler düşmektedir. Ayrıca ders kitapları kurulan yeni devletin vermek istediği mesajların, yeni rejime, yeni toplumsal düzende olmasını istediği yurttaşın nasıl olmasına dair verdiği ideolojik mesajların rahatlıkla kullanıldığı bir araç olmuştur. Bu yüzden de toplumu ilgilendiren önemli bir ders olan sosyal bilgiler dersinin ders kitaplarında konuları itibariyle modernleşmenin nasıl aktarıldığı, öğrenciye verilen mesajların neler olduğu oldukça önemlidir. Osmanlının son zamanlarından itibaren başlayan ve 20. yüz yıl boyunca devam eden modernleşmenin devlet eliyle nasıl aktarıldığını ortaya koymak bu çalışma açısından önemlidir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Türkiye'deki modernleşme çabaları 1932-2005 yılları arasındaki sosyal bilgiler ve kapsamındaki (hayat bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri, yurt bilgisi) ders kitaplarına nasıl yansımıştır? Çocuklara verilmek istenen mesaj nedir?

Alt Problemler

1. 1932-1949 arası sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarına modernleşme nasıl yansımıştır?

2. 1949-1968 arası sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarına modernleşme nasıl yansımıştır?

3. 1968-1998 arası sosyal bilgiler ders kitaplarına modernleşme nasıl yansımıştır?

4. 1968-1998 arası sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarına modernleşme nasıl yansımıştır?

5. 1998-2005 arası sosyal bilgiler ders kitaplarına modernleşme nasıl yansımıştır?

6. 1998-2005 arası sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarına modernleşme nasıl yansımıştır?

1.4. Sınırlılıklar (Opsiyonel)

Bu araştırmada elde edilen veriler incelenmek üzere seçilen 1932-2005 yılları arası sosyal bilgiler, yurt bilgisi, hayat bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitaplarından elde edilen verilerle sınırlıdır. 1968 yılı öncesinde sosyal bilgiler dersi ve ders kitapları olmadığından dolayı bu derse öncülük eden hayat bilgisi dersi, sosyal bilgilerin başlıca faydalandığı disiplinlerden olan yurt bilgisi ve 1962-1963 eğitim öğretim yılından itibaren tarih-coğrafya-yurt bilgisi derslerinin tek bir ders olarak işlendiği toplum ve ülke incelemeleri dersinin ders kitapları bu kapsamda incelenmiştir.

1.5. Varsayımlar (Opsiyonel)

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri ile başlayan III. Selim, II. Mahmut dönemlerinin ardından Tanzimat dönemiyle hız kazanan modernleşme çabaları cumhuriyet ile birlikte topyekün bir değişme dönüşmüştür. Ulus-devlet modeline göre inşa edilmek istenen yeni Türkiye'nin, yeni bir sosyal ve kültürel yapılanma süreci başlatmasıyla eğitim önem kazanmıştır. Özellikle toplumsal konuları içinde barından sosyal bilgiler dersinin ve her öğrencinin rahatlıkla ulaşmasından dolayı ders kitaplarının modernleşmenin aktarılması açısından nitelikli bir veri kaynağı olduğu düşünülmektedir. 1932-2005 yılları arasında ulaşılan sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitaplarından elde edilen verilerin konu hakkında çıkarım yapmak için yeterli olduğu varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Batılılaşma: "Batı Avrupa'nın tarihi gelişim süreci sonucunda geldiği toplumsal düzeni ve düzeyi hedef olarak belirleyen yaklaşımdır" (Genç Çelebi, 2017, s. 15).

Batı Dışı Modernleşme: “Batı’yı merkezden kaydırarak modernlik üzerine Batı’nın kıyısından yeni bir okuma ve dil üretmeye çalışmaktadır, yani yerel olguların analizinin evrensel bir dil kazandırabileceğine işaret etmektedir” (Göle, 2004, s. 59).

Modernite: “On yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder” (Giddens, 2010, s. 9).

Modernizm: “Batılı modernite anlayışını içinde taşıyarak, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sürekli gelişen, akla dayalı kuramsal bir ideolojidir” (Baran, 2013, s. 62).

Modernleşme: “Tarihsel olarak geleneğe dayalı toplumsal ve siyasal değer ve ilkelerin yerine modern ölçütlerin geçiş evrimini/sürecini ifade eden modernleşme” (Çetin, 2003, s. 12). “On yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’daki toplumsal ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen ve sonra diğer Avrupa ülkelerine, ardından da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan bir süreçtir” (Eisenstadt, 2007, s. 11).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Modernleşme

Modernleşme en genel biçimiyle 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonrasında hemen hemen bütün dünyayı etkisi altına alan, toplumsal hayatın bütün alanlarındaki ölçütlerinin rasyonelleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Sevil, 1999). Başka bir anlatımla modernleşme, yeni bir siyasal düzen, yeni bir iktisadi düşünce yapısı ve yeni bir ahlak anlayışı olarak da tanımlanabilir (Çetin, 2003).

‘’Modern" kelimesi Latince "Modernus" biçimiyle ilk defa 5. yüzyılda, Hristiyan dönemi, Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmıştır. İçerikleri sürekli değişse de, "Modern" terimi hep kendini eskiden yeniye bir geçişin sonucu olarak göstermek için kullanılmıştır (Habermes, 1990). "Tarihsel olarak Batı Avrupa'da başlayan modernlik, birey ve topluma yönelik çeşitli ilkeler içeren paradigmatik bir evren tasavvurudur. Modernliğin Batı dışı toplumlara gelişme ve kalkınmanın evrensel yolu olarak kurgulanan formatı ise modernleşmeye tekabül etmektedir" (Kaya, 2015, s. 549). Modernlik-modernite, modernleşme-modernizasyon kavramları benzer bir köke dayanmasına rağmen ifade ettikleri anlam bakımından farklıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse modernite; Bir projeye, refleksiyona, modernizasyon ise bu projeyi ve refleksiyonu mümkün kılan kuramsal-yapısal evrime işaret etmektedir (Çiğdem, 2004). Modernleşme birden fazla tanıma sahip olmasına rağmen genel olarak değişim ve dönüşümü ifade ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca modernleşme kavramı batılılaşma kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Eisenstadt'a (2007) göre modernleşme; "17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen ve sonra da diğer Avrupa ülkelerine ardından da 19. ve 20. yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan bir süreçtir" (s.11). Giddens' da (2010) Einsenstadt gibi modernliği 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak tanımlamaktadır.

Modernleşme; coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri, iletişim ve ulaşımdaki gelişmeler, ekonomik üretimde teknolojik yeniliklerin uyarlanması, şehirleşmenin artışı gibi çok yönlü değişim ve dönüşüm 18.yüzyıl Aydınlanma düşünürlerince modern olarak nitelendirilmiş ve geçmiş dönemlerden farklı olarak yeni bir dönemin başladığı varsayılmıştır (Metin, 2021). Tekeli'ye (2004) göre, modernite projesi Avrupa'nın Kuzey Atlantik

kıyılarında ortaya çıkmıştır. Önemli olanda modernite projesinin nerede ortaya çıktığı değil niteliğidir. Ona göre eğer bu proje dünyanın farklı bir yerinde çıkmış olsaydı bile yine aynı bir biçimde tüm dünyayı değiştirecek bir etki yaratacaktı. Modernleşme genel olarak toplumsal, siyasi, ekonomik ve eğitim alanları olmak üzere dört temel alanda yaşanan köklü değişim süreci olarak ifade edilebilir. Batı dışı toplumlarda farklı alan ve farklı boyutlarda gerçekleşen değişimleri genel olarak bu dört başlıkta toplamak mümkündür.

2.2 Modernleşmenin Ortaya Çıkışı

"Modernleşmeye ve modernliğe duyulan aşırı istek çağdaş dünyanın belki de en karşı konulmaz ve en yaygın özelliğidir. Günümüzde pek çok ulus bu ağa yakalanıp modernleşmiş veya modernlikle ilgili kendi geleneklerini sürdürmüştür" (Eisenstadt, 2007, s. 11). Özü itibariyle eskiden ayrılışı ifade eden modernleşme Batı toplumlarında Aydınlanma ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Bozaslan, 2013). İçerikleri zamanla değişse de eskiden yeniye geçiş süreci olarak görülmüştür (Habermes, 1990).

> Terim olarak "modern" daha gerilere giden bir tarihçeye sahip olsa da 18. yüzyılda ortaya çıkan modernite projesi, Aydınlanma düşünürlerinin "nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları geliştirme" konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir. Amaç, özgür ve yaratıcı bir biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktı. Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. (Harvey, 1998, s.24 Akt. Aslan vd., 2017, s. 96)

Modernleşme 15. yüzyılda Batı'da gelişmeye başlayan siyasi, ekonomik, toplumsal, teknolojik ve askeri dinamiklerle Batı'dan yayılan bir süreç olmuştur. Bu süreç daha sonrasında kapitalist üretim sisteminin başlaması ve devamında ortaya çıkan sınıfların gelişimiyle paralellik göstermiştir. Modernleşme, Batı Avrupa'da feodalizmin çökmesiyle birlikte burjuvazinin ortaya çıkması, sanayileşme, siyasi hakların genişlemesini de kapsamıştır. Modernleşme sürecinin başlaması ve var olan toplumsal yapıyı değiştirmesi her toplumda aynı şekilde veya aynı tarihlerde gerçekleşmemiştir (Bozaslan, 2013). "Black'a göre, modernleşme Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan, 15. ve 17. yüzyıllar arasında ivme kazanan, Aydınlanma ile ontolojisini tamamlayan, 19. yüzyıl sonrasında hakimiyetini kesinleştiren genel tarihsel süreçtir. Bu süreç insanın bu dünyada etkin hale gelmesini anlatır" (Akt. Sözer, 2019, ss. 299-300). Batı Avrupa'da meydana gelen köklü değişimleri anlatan modernleşme kısa zaman içerisinde tüm dünyayı etkisi altına alan ve dünyanın geri kalanının izlemesi gereken bir yol, bir model haline gelmiştir. Aynı zamanda modernleşme Batı'nın

gelişmişlik ve kalkınmışlık sebebidir. Batı'nın seviyesine ulaşmak, onun geçirdiği aşamaları takip etmekle mümkün olacaktır (Özkan Kurtdaş, 2016).

Modernleşmenin ne zaman ve hangi gelişmeler sonucu başladığı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kimleri modernleşmenin başlangıcını Rönesans, Reform hareketleri, Aydınlanma Dönemi, Sanayi Devrimi, ulus-devletlerin ortaya çıkması gibi olaylara bağlamaktadır. Berman (2013) ise modernleşme sürecini üç evreye ayırmıştır. Bunlardan ilki 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın başlarına kadar uzanan, insanların modern hayatı algılamaya başladıkları süreç; ikinci evre Fransız Devrimi ve onun etkileriyle modern kamunun ortaya çıkması ve son üçüncü evre ise 20. yüzyılda modernleşmenin neredeyse tüm dünyayı kaplayacak kadar yayıldığı dönemdir.

Her ne kadar modernleşmenin başlangıcı hakkında görüş ayrılıkları olsa da asıl olan şey modernleşmenin eski toplumsal yapıyı değiştirerek yeni ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel bir düzen kurmasıdır (Özkan, Kurtdaş, 2016). "Aslında modernlik ne bir hareket ne de bir akım olarak doğmuştur. Ne belirli bir programı ne de belirli bir düşünürleri mevcuttur. Var olan bilginin yenilenmesi ve bağlı olarak rasyonel kullanımı, keşif ve icatlarla birlikte, bilgi patlamasına ve ulaşılabilir olmasına yol açmıştır". (Metin, 2021, s. 74) Özellikle Batı'nın, ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel her alanda yaşadığı değişim ve dönüşüm Batı dışında kalan toplumları da etkisi altına almayı başarmıştır.

2.3 Batı Dışı Toplumlarda Modernleşme

Modernleşme, Batı Avrupa'da ortaya çıkan Sanayi İnkılâbı ile ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gelişimleri ifade eden bir kavramdır. Aynı zamanda Aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olan modernizm eskiden kopuşu ve yeniliği anlatmaktadır. Modernizm, elde ettiği başarı ve ilerleme ile birlikte kısa sürede tüm dünya için ulaşılması gereken bir hedef haline gelmiştir. Modernizmin temel belirleyicilerinin kaynağı Batı Avrupa'dır. Rönesans, Reform, Sanayi İnkılabı ile gelişen süreç Batı Avrupa'nın yapısını tamamen değiştirmiştir. Batı Avrupa dışında kalan toplumlar ise Avrupa'nın yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecini ulaşılması gereken bir hedef haline getirmiştir. Çünkü Batı toplulukları, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan insan toplumunun ulaşmak istediği son aşama olarak kendini göstermektedir. Buradaki esas sorun ise, modernleşmeye ulaşmaktaki izlenecek yoldur. Batı dışındaki toplumların modernleşme sürecindeki esas problemi de budur (Kurtdaş, 2012).

Modernleşmenin önemli konularından bir tanesi de Batı'da yaşanan ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel gelişmelerden tarihsel süreç boyunca geride kalan toplumların

modernleşme süreçleri boyunca kültürel değerlerini koruyup koruyamayacağıdır (Sığın, 2017). Kısaca modernleşme, süreçsel olarak bakıldığında modernleşmeyi örnek alma, Batı'nın ilerlediği yoldan ilerleme çabası olarak görülmektedir. Bu da modernleşmenin Batı'da doğmuş, Batı'ya has bir anlayış olarak algılanmasına sebep olmuştur (Baran, 2013). Bundan kaynaklı olarak Batı dışı toplumların modernleşme süreçleri merak edilmektedir. Batılı olmayan toplumların, Batı'nın kültürel değerlerini benimseyip ya da benimsemeden modernleşme sürecine girmeleri birçok araştırmacı tarafından tartışmalı bir konu olmuştur. Ayrıca Batı'da yaşanan değişimlerin tümünün alınıp kendi toplumlarında hayata geçirmek veya geleneksel değerlerin korunup, modernleşme unsurlarının bir kısmının hayata geçirilmesi de önemli bir konu haline gelmiştir (Sığın, 2017). Yaşanan tüm gelişmeler "Batı dışı modernlik/modernleşme" kavramını ortaya çıkarmıştır. Göle'ye (2004) göre Batı dışı modernleşme kavramı "Batıyı merkezden kaydırarak modernlik üzerine Batı'nın kıyısından yeni bir okuma ve dil üretmeye çalışmaktadır, yani yerel olguların analizinin evrensel bir dil kazandırabileceğine işaret etmektedir" (s. 59). Köker'e (1993) göre ise "Batılı olmayan toplumda modernleşme, daha kısa bir zaman dilimi içinde, kendiliğinden olmayan ve dış etkenlerin yoğun itici gücü etrafında ortaya çıkmaktadır" (s. 51). Kısaca Batılı toplumlar yaklaşık dört yüzyıllık bir sürede kendi iç dinamikleriyle kendiliğinden modernleşmiştir. Batılı toplumların geçirdiği bu değişim süreci, Batılı olmayan toplumlarda kendiliğinden olmayan dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Batı'nın modernleşme süreci sonucunda ulaştığı gelişmişlik seviyesi, bu aşamaya ulaşmak isteyen pek çok toplum için önemli bir rol model olmuştur. Batı'nın geçmiş olduğu aşamalardan geçerek onun ulaştığı seviyeye ulaşabilme düşüncesi pek çok Batı dışı toplumun Batı'nın sosyal, ekonomik ve siyasal gelişimini örnek alması ve bazı kurumlarını kendi sosyal yapısına uygun olarak değiştirmelerine yol açmıştır (Özkan Kurtdaş, 2016).

Batılı olmayan toplumlardaki değişim süreçlerini açıklamak amacıyla geliştirilen modernleşme kuramı, her şeyden önce modern ve geleneksel olarak nitelenen toplum tipinin karşılaştırmasına dayanır (Köker, 1993). "Genel kabul gören biçimiyle modernleşme, geleneksel toplumdan modern toplum tipine doğru evrilen bir toplumsal değişim sürecini anlatmaktadır" (Lerner, 1968 Akt. Sevil, 1999, s. 39). Modern toplum her zaman geleneksel topluma karşıdır. Geleneksel toplumdan kurtulmaya çalışan Batı dışı toplumlar modern toplum olmak için Batı'ya özenir ve ekonomi, siyasal, toplumsal, kültürel alanlarda değişim ve dönüşüm içerisine girer. Batı dışı toplumda oluşan veya oluşturulan modern olma isteği ilk zamanlarda Batılı toplumların geçtiği aşamalardan geçmeyi zorunlu kılmış ve Batı

toplumlarının sahip olduğu iktisadi, toplumsal, siyasi ve idari yapılara ulaşma biçiminde algılanmıştır (Vatandaş, 2020).

Batı dışı toplumların modernleşme süreci her alanda farklılık gösterir. Her toplum değişim süreci ve ihtiyacı farklıdır. Batı dışı modernleşmeye en iyi örnek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Türkiye'deki modernleşme çabaları geç-Osmanlı döneminden başlayarak ve 1923'te ulus-devlet merkezli modele geçerek bugüne kadar devem eden dinamik, süreklilik ve kırılma noktalarını birlikte taşıyan, çok boyutlu bir değişim sürecidir (Keyman, 2013). Keyman, Türkiye'nin yaşamış olduğu değişim sürecini dört döneme ayırmıştır. Bunlar;

- 1923-bugün modernleşme tarih
- 1950-bugün demokratikleşme tarihi
- 1980-bugün küreselleşme tarihi
- 2000-bugün Avrupalılaşma tarihi (Keyman, 2013, s. 4)

2.3.1 Türkiye'de Modernleşme

Türkiye'de modernleşme çabalarının başlangıcı yaklaşık olarak iki yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Bu süreci Türkiye Cumhuriyeti'nin mirasçısı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun 1718 yılında gerçekleştirdiği Lale Dönemi ile başlatmak da mümkündür. Fakat Türk modernleşme tarihinin başlangıcı olarak genellikle Tanzimat Dönemi kabul edilmektedir. Örneğin Acun'a (2020) göre;

> Türk toplumu, Tanzimat'tan itibaren bir dizi reformlar ile değişim sürecine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar devam eden reform çabalarının her biri, modernleşme sürecinde nicel bir aşamayı teşkil etmiştir. Bu süreçlerin nitel değişim noktasını, Cumhuriyet'in kuruluşu akabinde yapılan inkılaplar teşkil etmektedir. (s. 58)

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının temelinde Avrupa devletlerinin gerçekleştirdiği büyük ilerleme yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin, "Avrupalı devletlerin 17. yüzyılın başlarıyla beraber girdiği modernite sürecinin yarattığı değişimlerin gerisinde/uzağında kalması ile Avrupa devletlerine artık hükmetme gücünü yitirmesi daha sonra "batılılaşma" olarak da anılacak modernleşme sürecinin kilit noktasını oluşturmaktadır" (Demir vd., 2008, s. 80). Türkiye'deki modernleşme süreci kimi tarihçiler için "batılılaşma", kimileri için ise "çağdaşlaşma" kavramı ile eş tutulmuştur. Mardin'e (2021) göre, batılılaşma "Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikirsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşımdır" (s. 9).

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin gereğinin hissedildiği alan, 18. yüzyıldan itibaren öncelikle askeri alan olmuş, 19. yüzyıldan itibaren de siyasi/idari merkezileşme ve eğitim reformları gündeme gelmiştir. Kısacası modernleşme çabalarının Cumhuriyet dönemine kadar siyasi/idari/askeri alanda gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Toker ve Tekin, 2004). Genel olarak Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinin başlangıcı olarak Lale Devri gösterilebileceği gibi, III. Selim devrinde girişilen ve Nizam-ı Cedit devri olarak bilinen dönem de kabul edilebilir. Fakat modernleşmenin toplumsal, siyasal ve iktisadi olarak etkisini göstermesi ve devlet eliyle bunun sağlanmaya çalışılması, gerçek anlamda II. Mahmut ve oğlu Abdülmecit tarafından gerçekleştirilmiştir. II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra başlayan modernleşme çabaları, oğlu Abdülmecit döneminde hızla devam etmiştir. Bu dönemde ilan edilen Tanzimat Fermanı (1839) ile var olan geleneksel toplumsal, idari ve eğitim alanından kopuşun, dönüşümün örnekleri görülmüştür.

Akşin'in (2019) dediği gibi "Osmanlı-Türk toplumu Batılılaşmaya, çağdaşlaşmaya, ya da modernleşmeye kesin adım atması Tanzimat ile olmuştur. Bu aynı zamanda insan haklarına, hukuk devletine, özgürlük ve demokrasiye doğru atılan bir adımdır" (s. 23). Yine Akşin'e (2019) göre, her ne kadar ıslahat denilen düzeltimler (reformlar) Lale Devri'yle başlayıp 18. yüzyıl boyunca sürse de bunlar zayıf hareketlerdir. Ona göre Tanzimat dönemi ile Türk toplumu Orta Çağdan çıkıp Yeni Çağa geçiş yapmıştır. Türk tarih yazıcılığında 1839'dan 1876'ya kadar olan dönem Tanzimat (reform) dönemi olarak adlandırılır (Zürcher, 2022).

Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı tebaasının can, mal, ırz ve namus güvenliği vaat ediliyor, askerlik ve vergi konuları sistematiğe bağlanıyordu. Tanzimat Fermanı'yla birlikte Babıali bürokratları yönetime egemen olmuş ve padişahtan daha fazla söze sahip olmaya başlamıştır. Bu durum padişahın yetkisini çok fazla sınırlandırmamış olsa da bürokratik yapının ve güç dengelerinin değiştiğinin habercisi olmuştur. Tanzimat dönemi sadece Osmanlı siyasi düşünce hayatını etkilememiş aynı zamanda sosyal ve kültürel hayatı da etkilemiş hatta reformlar tüm toplumsal kurumlarda kendini göstermiştir. Bu süreç içerisinde "vatandaşlık" kavramı Osmanlı seçkinlerinin gündemine girmeye başlamıştır. (Demir vd., 2008). Tanzimat, her ne kadar Osmanlı'nın yarı sömürge olduğu bir zamana denk gelse de insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi mücadelesinin başlangıcı olduğunu da unutmamak gerekir (Akşin, 2019). Tanzimat Fermanı (diğer adıyla Gülhane Hattı Hümayunu) şeriata ve gelenekçi devlet anlayışına saygı göstermekle beraber, kanun ve devlet anlayışıyla yönetim ilkelerine modern kavramlar getirmekte, belirli amaçlarla yönetimi yeni baştan düzenleme amacı taşımaktadır. Sonraları bu ilkeler gelişerek modern Türk tarihinin ana

gelişme hedefi haline gelmiştir. Türkiye'deki anayasal rejim ve laikleşme akımları kaynak bakımından Tanzimat'a bağlanabilir (İnalcık, 2018).

Tanzimat döneminde ilan edilen Islahat Fermanı, Mardin'e (2021) göre, Tanzimat'ın ikinci bir aşaması görümündedir. Islahat Fermanı ile din farkı gözetmeksizin tüm tebaa Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilmiştir. Fakat Müslüman olmayanlara sağlanan haklar Müslümanlar arasında tepkiyle karşılanmıştır (Akşin, 2019). Genel olarak Tanzimat ve Islahat Fermanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesi için III. Selim ve II. Mahmud'un reformlarından daha kapsamlı ve modernleşme çizgisine daha yakındır. Ancak her iki fermanda bazı konularda başarılı olmuşsa da erişilmek istenen hedeflere tam anlamıyla ulaşılamadığını söylemek mümkündür. (Sığın, 2017).

18. yüzyıldan başlayarak değişim talepleri bir başka ifadeyle modernleşme gayretleri hep devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılırken, ilk kez Tanzimat döneminin yetiştirdiği ilk toplumsal muhalefetin yani Genç Osmanlıların talebi üzerine 1876'da Tanzimat dönemini sona erdiren anayasal bir düzenin temelleri atıldı. Ancak ilan edilen anayasal düzen ile getirilen meşruti monarşi çok sürmedi. 1878'de Osmanlı-Rus savaşının faturasını Mebusan Meclisi'ne kesen II. Abdülhamit anayasal düzeni askıya aldı. II. Abdülhamit dönemi, kendisi Batı fikirlerine karşı olmakla beraber, eğitim ve kültür alanında önemli adımların atıldığı bir dönem olduğu ifade edilir. "II. Abdülhamit, Batıcılığı Batı'nın tekniğini, idare istemini ve bilhassa askeri teşkilatını ve eğitimini alma şeklinde anlıyor; bunun yanında Müslümanlığı tebaası arasında güçlendirmeye çalışıyordu. Bu amaçla, Harbiye, Mülkiye ve Askeri Tıbbiye 'nin programları geliştirilmiş, okullarda bilgili bir kuşak yetişmiştir" (Mardin, 2021, s. 15).

Abdülhamit'in İstibdat devri adı verilen döneminde Genç Osmanlı muhalefeti sindirilirken, sıkı denetimlere rağmen 1889 yılı ile birlikte yeni bir muhalefet doğdu. İttihat ve Terakki Cemiyeti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yürüttüğü çabalar ve baskılar sonucunda ikinci kez ilan edilen meşrutiyet dönemi (II.Meşrutiyet) hem zamansal yakınlık hem de yeniliklerin içeriği bakımından, Cumhuriyet dönemine en yoğun etkiler bırakan dönemdir (Demir vd., 2008). "Tarık Zafer Tunaya'ya göre, bu dönem Cumhuriyet'in siyaset laboratuvarıdır" (Akt. Akşin, 2019, s. 55). Cumhuriyet'in başardığı pek çok şey II. Meşrutiyet döneminde tartışılmış konulardır (Akşin, 2019). II. Meşrutiyet döneminde Avrupa ile farkın sadece askeri veya teknik açıdan olmadığı, her iki medeniyetin hayatı ele alış biçimlerinin de farklı olduğu anlaşılmıştır. Yani sorun bir zihniyet meselesidir (Demir vd., 2008).

İttihat ve Terakki hükümetinin iş başında olduğu bir dönemde Osmanlı Devleti Almanya ve Avusturya yanında yer alarak I. Dünya Savaşına katıldı. 1914'te başlayan ve 1918'de sona eren savaşı Osmanlı Devleti ve müttefikleri kaybettiler. Berkes'e (2022) göre,

"Osmanlı İmparatorluğu'nu diriltme, yaşatma, hatta büyütme özlemleriyle girilen savaş 1918 Kasım ayında sona erdiği zaman, bu imparatorluktan geriye bir Türk ulusu kaldığına bile pek az kişi inanmaktaydı" (s. 475). İtilaf Devletleri ile imzalanan ve Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşını bitiren Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) çok kötü sonuçlar doğurdu. Çünkü bu antlaşmaya göre Osmanlı askerleri terhis edilmiş, silah ve cephanelerine el konulmuş, boğazlar işgal edilmiş, demiryolu ve telgraf hatları İtilaf Devletleri tarafından kontrol altına alınmıştı. En önemli sorun ise bu antlaşma gereğince İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit olarak gördükleri yerleri işgal edebilecekti. Nitekim bu hükme dayanarak başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştı.

I. Dünya Savaşına girmeye sebep olan İttihat ve Terakki liderleri ise ülkeyi terk ederlerken İtilaf Devletleri'nin desteğindeki Yunan ordusu İzmir'i işgal etmişti. Bu işgal Anadolu'da büyük galeyanlara ve milli bir uyanışa neden olmuş deyim yerindeyse İstiklal Savaşı'nın fitilini ateşlemişti. İzmir'in işgalinden bir gün sonra Karadeniz'de Rumlar ve Türkler arasında yaşanan çatışmaları sona erdirmek ve bölgedeki silahları toplamak amacıyla görevlendirilerek Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgali üzerine Türk halkının gösterdiği refleksi sezmiş ve Anadolu'da milli mücadeleyi örgütlemek ve yürütmek adına bir dizi çalışmalara koyulmuştu. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 19 Mayıs 1919'da başlayan ve 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılışı ile başka bir boyut kazanan İstiklal Mücadelesi Eylül 1922'de başarıyla tamamlanmıştı. Uzun ve yorucu çalışmaların ardından İtilaf Devletleri ile Lozan'da anlaşmaya varılmış ve barış antlaşmasının imzalanmasıyla yeni Türkiye'nin varlığı ve bağımsızlığı resmen onaylanmıştı. Sıra bundan sonra askeri başarıyı taçlandırmaya gelmişti. Daha Lozan barış görüşmelerine gitmeden önce 1 Kasım 1922'de TBMM tarafından saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak saltanat kaldırılmış ve altı yüz yıllık monarşiye son verilmişti.

"Saltanat ve Hilafetin birbirinden ayrılarak, saltanatın kaldırılmasına engel olamayanlar bu gelişmelerden sonra, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda devlet başkanlığıyla ilgili herhangi bir hükmün bulunmamasından da cesaret alarak, devlet başkanlığı makamının halife ile doldurulabileceği umudunu taşımaya başladılar" (Türker, 2000, s. 135). Cumhuriyetin ilan edilme şeklini beğenmediğini açıklayan Rauf Bey (Orbay), İstanbul'da Halife Abdülmecit Efendiyi ziyaret etmiş, muhalif İstanbul gazeteleri de Halifeye cesaret verecek yayınlara başlamışlardı (Türker, 2000). Bu durumdan cesaret aldığı anlaşılan "Halife Abdülmecit tantanalı selamlıklar yapıyor, hükümetten ödeneğinin arttırılmasını istiyordu" (Akşin, 2019, s. 186). Halifelik makamı giderek hem Cumhuriyet'e hem de ilerde laiklik yönünde atılacak

hedeflere engel nitelik taşıyordu. Bu nedenle Halifelik, 3 Mart 1924'te TBMM'nin çıkardığı bir yasa ile kaldırıldı ve Osmanlı hanedanı sınır dışı edildi (Zürcher, 2022). Aynı gün TBMM'de iki önemli yasa daha kabul edildi. Bunlardan biri Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu idi. Bu kanuna göre tüm okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı, medreseler ve mahalle mektepleri kapatıldı. Medreselerin yerine sınırlı sayıda İmam Hatip Okulları ve İstanbul Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi açıldı. Ayrıca meslek ve sanat okulları açılarak teknik alanda ihtiyaç giderilmeye çalışıldı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde laik eğitimin temelleri atılmış oldu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim alanında önemli bir adım atılmıştı. Bunu 3 Kasım 1928'de Latin kökenli Türk alfabesinin kabulü izlemiş, Yeni harflerin kabul edilmesiyle ülkede okumu yazma seferberliği başlamış, okur-yazar oranı artmış ve "özellikle Millet Mekteplerinin açılışı yaşlıların da okuma yazma öğrenmeleri için büyük fırsat yaratmıştı" (İnan,1981, s. 83). Söz konusu olan dönemde düşük olan okuma yazma oranında hızlı bir yükseliş görülürken, yeni harfler ile yazılan -basılan eser sayısında önemli bir artış yaşanmıştır (Baysal, 1981; Sığın, 2017).

Halifeliğin kaldırılmasıyla beraber kabul edilen diğer bir yasa da Şer'iye ve Evkâf vekaletinin kaldırılmasıdır. Böylece Şer'iye ve Evkâf vekaletinin yerine Diyanet İşleri Reisliği (Başkanlığı) kurulmuştur. Halifeliğin kaldırılmasından sonra 8 Nisan 1924'te şeriat mahkemeleri de kaldırılmıştır. Ayrıca 30 Kasım 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır. Bu yasayla beraber tarikatların varlığına son verilmek istenmişse de tarikatlar tamamıyla kaldırılamamıştır (Akşin, 2019). Laiklik alanında yaşanan bu gelişmelere ek olarak 1928 yılında Anayasa'nın, "Devletin dini, din-i İslam'dır" diyen maddesi kaldırılmıştır. Bu maddenin kaldırılmasından sonra okul programlarında zorunlu olan din öğretimi derslerinin kaldırılmasına karar verilmiştir. 1937 yılında da CHP'nin altı ilkesinden biri olan "laiklik" ilkesi anayasaya eklenmiştir (Akşin, 2019; Berkes, 2022).

Cumhuriyet döneminde hukukun alanındaki yapılan modernleşme çabalarından biri de 1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesidir. Akşin'e (2019) göre, "1921 Anayasası iç savaş ve Kurtuluş Savaşı günlerinde pratik zorunlulukları karşılamak üzere yapılmış bir anayasaydı. Saltanat ve halifelik kaldırıldıktan ve Cumhuriyet kurulduktan sonra artık daha ayrıntılı bir anayasa yapmak gerekiyordu" (s. 193). Yapılan yeni anayasa ile 1921 Anayasası'ndaki güçler birliği anlayışının bir ölçüde devam ettirildiği görülmüştür. Bu anayasada, 1921 anayasasında yer almayan temel hak ve özgürlüklere yer verilmiş, düzenlemesi yeni yapılacak yasalara bırakılmıştır. Sosyal haklara ise yer verilmemiştir. Anayasa 20 Nisan 1924 yılında ilan edilmiştir (Akşin, 2019). Bunların yanı sıra hukuk alanında Batı'dan alınan kanunlar arasında en önemlisi 17 Şubat 1926'da kabul edilen Medeni Kanun olmuştur. Türk Medeni Kanunu

birkaç değişiklik dışında İsviçre Medeni Kanunu'nun çevirisidir. Medeni Kanun dışında yine İsviçre'den alının Borçlar kanunu, İtalya'dan da Ceza Kanunu alınmıştır ve bu kanun 1 Mart 1926'da çıkarılmıştır. Alman Ticaret Kanunu'ndan etkilenerek 29 Mayıs 1926'da Türk Ticaret Kanunu çıkarılmıştır (Sığın, 2017). Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Medeni Kanunu'nun çıkarılma amacını şu şekilde özetlemiştir:

> Modern çağda uygar uluslara özgü olan bütün haklarda direnen Türk ulusu, bu kanunu almakla o hakların gerektirdiği bütün sorumlulukları da yüklenmektedir. Bu belgenin (kanunun) yayımlandığı gün Türk ulusu temelsiz inançlardan ve geleneklerden, Tanzimat'tan beri süregelen sallanmalardan kurtulmuş olacaktır. O gün, eski bir uygarlığın kapılarının kapandığı, çağdaş ilerleme uygarlığına gidilen gün olacaktır. (Berkes, 2022, s. 531).

Medeni Kanun'a göre amaç vatandaşların medeni ilişkilerini geleneklere alışkanlıklara ve din kurallarına uygun yolda düzenlemek değil, bunun tersine bu ilişkileri olması gerekene göre yeniden düzenlemektedir. Medeni Kanun, cumhuriyet devrimciliği ilkesini somut toplum yaşamına uygulamada en etkili araç olmuştur. Bu kanunun en önemli etkileri arasında; tek eşli aile kurma, evleneme ve boşanma ilişkilerini düzene koyma, mülkiyet ve sözleşme gibi birçok alanda kişiler arası hukuksal ilişkileri modern toplum düzeyine çıkarma ve din kurallarını vatandaşlar arası ilişkiler alanının dışında bırakmaktır. Medeni Kanun hem hukuksal alanda hem de toplumsal hayata yön vermesi nedeniyle toplumsal açıdan da önemli bir modernleşme göstergesi olmuştur. Özellikle bu kanun kadının toplumsal yaşamdaki yeri sorununa geniş çözümlenme olanakları sunmuştur (Berkes, 2022). Kadın hakları konusunda getirdiği yenilikler anayasayı bile etkilemiş, 1930 yılında kadınlara ilk olarak yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı sağlayan "Belediyeler Kanunu" çıkarılmış, 1933'te köy kanunda muhtar seçilme hakkı, 1934 yılında ise milletvekili seçilme kanunuyla milletvekili seçme ve seçilme hakları tanınmıştır (Sığın, 2017). Atatürk devrimleri ile kadınlar toplumsal, siyasal, iş hayatında zamanla daha fazla yer almaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması ve 1924 Anayasasının kabulü sonrasında Halk Fırkası (HF) içindeki muhalifler yol ayrımına gelmişler ve nihayet İsmet Paşa hükümetinin güven oyu almasından sonra HF'den istifa ederek Rauf Bey (Orbay), Refet Paşa (Bele,) Adnan Bey (Adıvar) ve Kazım Paşa (Karabekir) önderliğinde 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TPCF) kuruluş dilekçesini Dahiliye Vekilliğine sundular. Ne var ki çok geçmeden Doğu Anadolu bölgesinde patlak veren Şeyh Sait isyanı ile birlikte TPCF'nin bu isyanı cesaretlendirdiği gerekçesiyle TPCF, 3 Haziran 1925'te hükümet kararı ile kapatıldı (Türker, 2000). Böylece cumhuriyet döneminin ilk çok partili sistem denemesi sonlandırılmış oldu. 1929 Dünya ekonomik krizinin ardından Mustafa kemal

Paşa'nın isteği doğrultusunda Fethi Bey (Okyar)'in Ağustos 1930'da kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası da partinin İzmir mitinginde yaşanan tatsız olaylar sonrası Kasım 1930'da yine Fethi Bey tarafından kapatıldı.

Böylelikle çok partili hayat denemesi başarısız olmuş, CHF[1] siyasette yoluna tek başına devam etmiştir. "Cumhuriyet modernleşmesinin ilk dönemi katı, ideolojik ve yukarıdan aşağıya dönüşümü esas alan karakteri, yirminci yüzyılın ikinci yarısına geldiğinde esnemeler görece çoğullaşmış, devlet merkezli tekçi modernleşme modelinde kopuşlar başlamıştır" (Kaya, 2015, s. 554). Bu süreç 1946 seçimlerine kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet dönemi modernleşme çabaları sadece kurumlar ve zihniyet aracılığıyla yapılmamış görünüş bakımından da bir değişim dönüşüm hareketi olmuştur. Buna örnek olarak halkın kılık kıyafetinin düzenlenmesiyle batılı toplumlara uygun olabilmek için kılık kıyafet devrimi gerçekleşmiştir. Akşin'e (2019) göre,

> Atatürk Türkiye'yi yalnız kurumlar ve zihniyet olarak değil, görünüş bakımından da Avrupai yapmak istiyordu. Bu, basit bir taklit durumu değil, Türkiye'yi Sevr belasından uzak tutacak, Avrupa kamuoyuna, "Biz sizin gibi bir ülkeyiz, dolayısıyla sömürge olamayız" iletisini en çarpıcı bir biçimde sunacak bir önlemdi. (s. 197)

Böylelikle 25 Kasım 1925'te Şapka Kanunu ilan edildi. Bu kanunla memurlar şapka giyecek, kentliler şapka, köylüler kasket giymeye başlayacaktı. Akşin (2019), Şapka Kanunu'nu anlaşılması pek kolay olamayan devrim olarak nitelendirmiştir.

Bu süreç içerisinde toplumsal alanda da pek çok yenilik yaşanmıştır. Buna örnek olarak 1934 yılında kabul edilen ve nüfus kaydı açısından ileriye doğru bir adım olan "Soyadı Kanunu" verilebilir (Zürcher, 2022). Yasanın amacı, kişilerin öz adlarının yanında soyadlarının yerine taşıdıkları unvanların yol açtığı karışıklığı gidermektir. Ayrıca soyadı yerine kullanılan unvanlar askere alma, nüfus işlemleri, okul kayıt işlemleri gibi alanlarda sebep olunan karışıklığı engellemektir. Bu kanun ile beraber toplumda ayrıcalık ifadesi olarak kullanılan paşa, hoca efendi, ağa vb. lakap ve unvan kullanımı yasaklanmıştır. Söz konusu kanunla Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadı verilmiştir (Sığın, 2017). Yine toplumsal alanda takvim, saat, ölçülerde yapılan simgesel değişikliklerde meydana gelmiştir. Bunlar; Hicri ve Rumi takvim yerine Miladi takvim, modern saat sistemi, uzunluk ölçü birimi olan kulaç, arşın, endaze yerine metrelik sistem, okka ve dirhem gibi ağırlık sistemlerinin yerini miligramdan tona kadar uzanan ölçü sistemi almıştır (Sığın, 2017).

[1] Yeni kurulan partinin adında cumhuriyet kelimesini kullanacağının duyulması üzerine HF, harekete geçmiş ve Recep Bey'in (Peker) teklifi üzerine HF'nin adı CHF olarak değiştirilmiştir. (Türker, 2000)

10 Kasım 1938 Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine 11 Kasım 1938 günü İsmet İnönü, TBMM tarafından cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve Celal Bayar başbakanlık görevine devam etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası dünyada liberal rejimlerin etkili olması Türkiye'de de etkisini göstermiş ve CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Demokrat Parti (DP) kurulmuş ve DP, 1946 seçimleriyle meclise girmiştir. DP ile Türkiye siyasal modernleşme alanında çok partili hayata geçişin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Böylece Atatürk zamanında gerçekleşemeyen çok partili siyasal hayat dönemine İnönü zamanında geçilmiş olundu. "Tek parti sürecinde topyekûn sosyal hayatı dizayn etmeye yönelik toplum mühendisliğinin katı uygulamaları, ekonomik ve sosyal politikalar ve özellikle dini kurumlar/dini yaşantı üzerindeki baskı, Demokrat Parti'yi adeta toplumun sığınağı haline getirmiştir" (Kaya, 2015, s. 554). 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP iktidara gelirken 27 yıl süren ve devrimleri gerçekleştiren CHP'nin iktidarı son bulmuştur. Böylece halk, ilk defa gerçek iradesini ortaya koyma hakkı bulmuştur. Cumhuriyet döneminin hızlı ve yukardan inmeci modernleşme politikalarına karşı halkın Demokrat Parti'yi iktidara getirerek alternatif modernleşme isteklerini ortaya koyduğu söylenebilir. (Kaya, 2015).

Tek parti iktidar rejiminden sonra Demokrat Parti'nin başa gelmesiyle halk görece bir rahatlama yaşamıştır. Liberal ekonomi modelini benimseyen Demokrat Parti, modernleşmenin bir aracı olarak gördüğü karayolları yapımına ağırlık vermiştir. Bu gelişme ile köylülerin ulusal pazara entegre olması sağlanmıştır. Kırsal alandan yükselen tüccarlar zamanla önemli politik-ekonomik aktörler haline gelmiştir. Ayrıca tarımda makineleşmenin başladığı bu dönemde traktörlerin sayısı on yıl içinde 4 binden 444 bine çıkmıştır (Kaya, 2015). Artan traktör ve diğer tarım aletleri sayesinde tarım üretiminde önemli artışlar elde edilmiştir. Tarımda makineleşme sayesinde ekilen topraklar 1948'de 9,5 milyon hektardan 1956'da 14,6 milyon hektara yükselmiştir (Akşin, 2019). Artan bu gelişmelere rağmen tarımda makineleşme milyonlarca topraksız köylünün kentlere göçüne yol açmıştır. 1950-1960 arası başlayan köyden kente göçlerle beraber işsizlik hız kazanmış, kentler adeta işsizlik merkezi haline gelmiştir (Kaya, 2015). Köyden kentlere doğru başlayan göçler ilerleyen yılarda çarpık kentleşme, gecekondu ve şehirlerde yaşanacak olan alt yapı sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

DP döneminin ilk yıllarında ekonomik anlamda olumlu gelişmeler yaşanmışsa da 1957'den sonra ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Özellikle üniversite ve ordunun DP'nin ekonomik politikalarına karşı eylem ve protestolarda aktif rolleri beraberinde askeri darbeyi getirmiştir. DP, halkın desteğini almasına rağmen bazı kesimler tarafından da

ciddi şekilde eleştirilmekteydi. Bunlar, üniversiteli gençler, üniversite hocaları, hâkim ve avukatlar gibi çeşitli meslek gruplarına mensup kişiler iktidara karşı tavır almışlardı (Kaya, 2015). Ekonomik problemler küçük rütbeli subaylar arasında huzursuzluk çıkmasına sebep oldu. Genç subaylar bütün askeri yapının reformdan geçirileceğini ummuşlardı, fakat yapılması düşünülen reformlardan 1953'te vazgeçildi. Subaylar, çok partili dönemde hem prestijlerinin hem de hayat standartlarının azalmakta olduğunu gördüler. Sadece kendi maddi geriliklerinin değil ayrıca ülkenin de geriliğinin farkına varıyor ve bunlardan dolayı DP politikacılarını suçluyorlardı. DP, iktidarı eleştiren muhalif partiler ve gazetecileri sindirmeye çalışıyor, bu amaçla Meclis Tahkikat Komisyonunu kuruyordu. Tüm bu yaşanan gelişmelerin sonucunda 27 Mayıs 1960 askeri darbesi gerçekleşti (Ahmad, 1995). DP kapatılmış ve Başbakan Adnan Menderes, maliye bakanı Hasan Polatkan, dışişleri bakanı Fatih Rüştü Zorlu yargılanarak idam edilmiştir. İdam uygulaması Türkiye'deki genç demokrasi tecrübesi açısından ağır ve yanlış bir karardı (Akşin, 2019; Kaya, 2015). 27 Mayıs Askeri Darbesi her ne kadar verilen kararlar açısından yanlış olsa da darbe sonrası yaşananlar devrim niteliğindeydi. Akşin (2019), darbe sonrası yaşanılanları şu şekilde özetlemiştir;

> 27 Mayıs hareketi darbedir, ama aynı zamanda devrimdir. Türkiye'de Atatürk ve İnönü'nün kurmuş oldukları demokrasi temellerini genişletip pekiştirmiş. Sosyal devlet anlayışını, toplu sözleşme ve grev hakkını, çoğulcu anlayışı, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Cumhuriyet Senatosu gibi (Türkiye Bilimsel Teknik ve Araştırma Kurumu, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Milli Prodüktivite Merkezi de bu dönemin ürünü sayılabilir.) Anayasa Mahkemesi yasama organında, çoğunluğun keyfine göre uluorta yapılmış yasaların yapılsa bile uygulamasına büyük bir engel getirmiştir. Yüksek Hakimler Kurulu yargının bağımsızlığını güvenceye bağlamıştır. Özerk TRT, radyo ve televizyonun iktidarın borazanı olarak kullanılması uygulanmasına son verilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı keyfi yatırımları önleyemese de frenleyebilecek bir kurum olarak kurulmuştur. (s. 266)

Askeri darbe sonrası Türkiye, ilk kez demokratik siyasal hayata katılımı sağlayan yeni ve liberal anayasaya (1961) kavuşmuştur. Bu yeni anayasa aracılığıyla bir dizi yenilik başlatılmıştır. "Sendikalar grev hakkı elde etmiş, sosyalistlerin kendi partilerini kurmalarına ve Türk toplumunu bildikleri gibi eleştirmelerine izin verilmiştir. Bütün bunlar sadece "Kemalist" mutabakatı tanıyan bir Türkiye için çok yenidir" (Ahmad, 1995, s. 20). "1960 ihtilali ve sonrasında yaşanan asker-bürokrat-elit vesayet dönemi 2000'li yıllara kadar modernleşmenin yönünü ve şeklini belirleyen ana motor gücünü oluşturmaya devam etmiştir" (Özçelik, 2019, s. 322). Buna örnek olarak 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 darbeleri örnek verilebilir. "Generaller Türk toplumu içinde ayrıcalıklı bir grup haline gelmişlerdi ve bu nedenle, statükonun korunmasında çıkarları vardı. Kaderleri artık bir partinin ya da önderin

elinde değil, rejimin kaderine bağlıydı. Başlıca kaygıları istikrar ve toplumsal barıştı. Ancak bunları sağlayamayan hükümeti devirmek isteyebilirlerdi" (Ahmad, 1995, s. 22).

Askeri sınıfın giderek artan etkisi ve 1970'lerde dünya çapında yaşanan ekonomik durgunluk, petrol fiyatlarında yaşanan artış, 1974'te Kıbrıs Barış Harekatının yapılmış olması, Amerikan silah ambargosu, hızla artan enflasyon, siyasal şiddet ve terörizm Türkiye açısından durumu giderek daha da ağırlaştırmıştır. Türkiye'deki yaşanan bu durum siyasal ortamdaki yaşanan sıkıntılar beraberinde 1980 yılında tekrar bir askeri darbenin yaşanmasına neden olmuştur. Hatta Türkiye öyle bir siyasal iklim hâkim olmuştu ki 1980 yılında generaller iktidarı aldıklarında halk onları neredeyse sevinçle karşılamıştır (Ahmad, 1995).

12 Eylül 1980 günü gerçekleştirilen darbe sonrasında Hükümetin görevine son verilirken, TBMM kapatıldı (Akşin, 2019). 16 Ekim 1981'de tüm siyasi partiler feshedildi ve mal varlıklarına el konuldu. Askeri darbenin yapılmasının gerekçesi olarak 12 Eylül öncesinde var olan kargaşa (buna anarşi denilmektedir) durumuna son vermektir. Askeri yönetimin varsayımına göre kargaşanın nedeni 1961 Anayasası'nın aşırı özgürlükçü olmasıydı. 1980 darbesi sonrasında hukuk sisteminin baştan aşağı elden geçirilmesi ve yeni bir anayasa ile disiplinli demokrasi dönemine geçilmesi amaçlanmıştır. 1982 Anayasası ile yürütme güçlendirilmiştir. Bu anayasa da en çok dikkat çeken nokta ise hak ve özgürlüklerden çok bunlara getirilen kısıtlamalar olmuştur. 1961 anayasası ne kadar özgürlükçü ise, 1982 anayasası onun tam tersidir. Özellikle dini eğitim zorunluluğu ile ilgili hükmün laiklikle bağdaşmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca 1982 Anayasası ile birlikte Atatürkçülük devletin, bütün siyasi partilerin ve milli eğitimin uymak zorunda olduğu resmî ideoloji olarak ilan edildi. Kaplan'a (2019) göre,

> 1961 Anayasası'nda yarı-resmi bir ideoloji konumunda olan Atatürkçülük ve Türk milliyetçiliği ile ilgili hükümler çok daha güçlü bir ifadeye kavuşturularak genişletildi ve pekiştirildi. 1982 Anayasası'nda bütünüyle şovenist bir içerik verilen Türk milliyetçiliği ile kutsal devlet anlayışı Atatürk milliyetçiliği ve Atatürk ilkeleri olarak adlandırıldı. (s. 306)

12 Eylül 1980 darbesi sonrası eğitim-öğretimde Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ideolojinin öğretilmesi amacıyla Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaçla 1981 yılında ortaokul ve liselerde "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi" adlı ders müfredata girmiştir. 1982'de ise dersin adı "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" şeklinde değiştirilmiştir (Özüçetin ve Nadar, 2010).

1982 Anayasası birçok olumsuzluğu barındırmasına rağmen 1961 Anayasası'nın ülkemize kazandırdığı Anayasa Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, TRT, Devlet Planlama Teşkilatı gibi birtakım kuruluşlara dokunulmamıştır. Çok da adil olmayan bir

referandumla 7 Kasım 1982'de yeni anayasa halk oylamasına sunuldu. Hem cumhurbaşkanlığı için de tek aday olan Kenan Evren oyların %91'ini alarak hem cumhurbaşkanı oldu hem de 1982 Anayasası kabul edildi (Akşin, 2019).

1980 darbesi sonrasında 1983'te yapılan ilk seçimleri kazanan Anavatan Partisi'nin genel başkanı ve başbakan Turgut Özal uyguladığı ekonomik ve sosyal değişimler neticesinde toplumsal güçler siyasi, ekonomik ve kültürel özerklik kazanarak ülkedeki değişimi yönlendirme yönünde ağırlıklarını ortaya koymuşlardır (Özçelik, 2019). 1980'li yılların aynı zamanda Turgut Özal iktidarı ile Türkiye'de modernleşmenin hızının arttığı ve göreceli olarak demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendiği bir dönem olduğu söylenebilir (Kaya, 2015). Özal iktidarı ile modernleşme politikalarına halk, sivil toplum örgütleri katılım yoluyla dahil olmuş ve böylelikle alternatif ve özgün bir modernlik süreci yaşanmaya başlanmıştır (Özçelik, 2019). "Ancak 1990'lı yılların ortalarına doğru ülkede istikrarın göstergesi olan tek parti iktidarları, yerini koalisyonlara bırakır. Bu da Özal'la birlikte başlayan normalleşme ve istikrarın bozulması anlamına gelmektedir" (Kaya, 2015, ss. 556-557).

Uzun süren bunalımlı ve istikrarsız koalisyon sürecinin ardından 1995 genel seçimleri sonunda Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren laik ve pozitivizm üzerine inşa edilen Türk modernizasyonunda ilk defa dini söylemlere sahip İslamcı Refah Partisi (RP) seçimi kazanmıştır. 1996 yılında Doğru Yol Partisi (DYP) ile Anavatan Partisi'nin kurdukları koalisyon dağıldıktan sonra TBMM'nin birinci partisi olan RP ve DYP ortak hükümet kurarak meclisten güvenoyu almayı başarmıştır. Çok geçmeden RP hakkında "radikal dinci", "gerici" iddiaları ortaya atılmış ve din temelli siyasal bir düzen hedeflemekle suçlanmıştır. 28 Şubat 1997'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında gündeme gelen iddialar sonrasında TBMM'de hükümet düşürülür. Sonrasında dindar kesimlere doğru linç kültürü başlar. 16 Ocak 1998'de RP, Anayasa Mahkemesi tarafından "laiklik karşıtı" olması gerekçesiyle kapatılır (Kaya, 2015).

2000'li yıllara gelindiğinde ise ülke ekonomik kriz ile sarsılmıştır. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın hâkim olduğu bu süreçte dindar kesim kamusal alanda güç kaybına uğramıştır. "Ayrıca Türk modernleşmesi açısından da önemli olan 2000'li yıllar dünyada yaşanan gelişmelerin de etkisiyle modernleşme sürecinin radikal dönüşümler geçirdiği, modernleşmenin çatallandığı bir tarihselliğe tekabül etmektedir" (Kaya, 2015, s. 558).

Çetin'e (2003) göre

> Türk modernleşmesi, toplum değiştirme yönünde en büyük atılımı Cumhuriyet sürecinde göstermiştir. Yeni bir ulus yaratmanın tüm unsurları bu amaçla kullanılmıştır. Tarih, dil, mitoloji, ideoloji, din, kültür, hukuk, ekonomi, eğitim vb. unsurlar modernleştirici devletin elinde modernleşme araçları olarak kullanılmıştır. Kalkınmış bir ekonomi, tek tip eğitim, modernleştirici ideolojinin entelijansiyası,

> devlet otoritesini tesis eden hukuk, halkı bir bütün olarak mobilize eden tek-parti/ lider ve tüm bu yapıtaşlarını aynı amaca yönlendiren ve kontrol altında tutan resmi ideoloji/ Kemalizm, Türk modernleşmesinin dinamikleridir. (s. 25)

"Türk modernleşmesi bir tarih değiştirme çabası yanında bir toplum değiştirme projesidir ve projenin uygulayıcısı hiç kırılma göstermeksizin modernleştirici devlet ve lider-asker-bürokrat kadrosudur" (Demir vd., 2008, s. 85). Uzun bir süredir modernleşme ve ideolojik toplum mühendisliği arasında tercihe zorlanan modernleştirici devlet, kendi gerçekliğine mahkûm ettiği siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla tercihini gelenekten yana koymaktadır. (Çetin, 2003)

2.4 Modernleşme ve Eğitim İlişkisi

Eğitim kurumu diğer kurumlar gibi içinde bulunduğu toplumun yapısını yansıtır. Modernleşme sürecinde eğitim kurumlarının rolü tartışılamaz bir gerçektir. Eğitim, bir yandan yeni dünya düzeninin modern değerlerinin bireylere aktarılmasını sağlarken bir yandan da modernleşmenin ihtiyaç duyduğu tarzda bireylerin donatılması için önemli bir araç olmuştur. Bu bakımdan eğitim, modern toplumun ve modern bireyin oluşumunda en önemli faktörlerden biridir (Özkan Kurtdaş, 2016).

Modernleşme ile birlikte tüm devlet biçimlerinde var olan eğitim kurumları, toplumu inşa eden bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Modernleşme ile devletler eğitimi, kendi vatandaşlarının sosyalleşme ve iktidara olan bağlılığının güçlendirilmesi için kullanmışlardır. Bunun için eğitimin merkezileştirilmesi sağlanarak ulus devlet inşası ortaya çıkmıştır. Batı'da modernliğin belirginleşmesi ile ulusal eğitim olgusu da vurgulanmaya başlamıştır. Modern devletler de yapıları gereği kendi devamlılıklarını sağlamak amacıyla çocukları birer sadık vatandaş olarak yetiştirmek amacıyla eğitimi kurumsal bağlamda devreye sokmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi ile modern devletlerin kendi yönetimlerini sürdürebilmek için ortak kültüre sahip vatandaşlara ihtiyacı olmuştur. Sanayi Devrimi sonrası okullarda yönetim ideolojilerinin yaygınlaştırılması desteklenmiştir. Modernleşmeyle beraber eğitimde iktidarların ideolojileri hakim olmaya başlamıştır (Güler, 2020).

Batı'nın modernleşme süreci sonucunda ulaştığı gelişmişlik seviyesi, bu aşamaya ulaşmak isteyen pek çok toplum için önemli bir rol model olmuştur. Batı'nın geçmiş olduğu aşamalardan geçerek onun ulaştığı seviyeye ulaşabilme düşüncesi pek çok Batı dışı toplumun, Batı'nın; sosyal, ekonomik ve siyasal gelişimini örnek alması ve bazı kurumlarını kendi sosyal yapısına uygun olarak değiştirmelerine yol açmıştır. Bu kurumların önde gelenlerinden birinin eğitim kurumu olduğu söylenebilir (Özkan Kurtdaş, 2016).

Modernleşmeyle beraber ulus-devletler eğitim ve öğretimi tek merkezden kontrol altına alıp eğitim sistemlerini devlet ideolojilerine göre şekillendirmişlerdir. Belli bir felsefe,

inanç veya davranışın aktarılması için ideolojiler oluşturulmuş ve eğitim kurumları aracılığıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Güler, 2020). Zaten "ideoloji var olan bir sosyal yapıyı devam ettirmeye veya yenisini yaratmaya yarayan bir fikir yapısıdır" (Mardin, 2021, s. 24). Modernleşme ile ortaya çıkan ulus devletler kendi geliştirdikleri ideolojileri yaymak için eğitim kurumundan faydalanır.

Modernleşme süreci içerisinde değişim ve dönüşüm yaşamaya başlayan Batı dışı toplumlar, eğitim kurumu aracılığıyla yaşadıkları değişim ve dönüşümün sistematik bir şekilde kalıcı olarak yerleşmesini sağlar. Eğitim kurumları sayesinde hem değişen topluma ayak uyduracak bireyler yetişir hem de yaşanan değişimlerin kalıcı olarak yerleşmesi sağlanır. Bu yüzden eğitim, modernleşme sürecinin önemli bir unsurudur. Eğitim hem modernleşmeyi etkiyen hem de modernleşmeden etkilenen bir süreçtir. Özellikle ve daha çok sürecin öznesi olarak işlev görmektedir (Vatandaş, 2010).

Modernleşme; değişim ve dönüşümü ifade eder. Bu değişim ve dönüşümü etkileyen en önemli süreç de eğitimdir. Modernleşme eğitim ile şekillenmiştir. Aynı zamanda eğitim, modernleşme ile ortaya çıkan yeni topluma uyum sağlayabilecek ve onun değerlerini benimseyip yeni nesillere aktarabilecek tarzda bireyler de yetiştirme rolünü de üstlenmiştir (Özkan Kurtdaş, 2016). Bunu uygulamak için de en önemli araç ders kitapları olmuştur. Eğitimin modernleştirme sürecindeki rolü bilinildiğinden siyasi iktidarlar tarafından ciddi bir sosyalizasyon aracı olarak kullanılmıştır. Toplumda yaşanan değişim ve dönüşüm, modernleşme süreci içinde yapılan yenilikler ders kitapları aracılığıyla da öğrencilere aktarılmıştır.

2.4.1 Ders Kitapları ve Modernleşme

Modernleşme ile eğitimin siyasi enstrüman olarak kullanılması 18. ve 19. yüzyılda yeni oluşum içinde olan devlet yöneticileri için çıkış yolu olmuştur. Eğitim, insanları geleneksel yapısından çıkararak modern bir şekle dönüştürmede önemli bir faktör olarak görülmüştür (Güler, 2020). Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan ulus devlet oluşturma bilinci eğitim kurumları ile sağlanmak istenmiştir. Yeni kurulan devletlerin amacı ideal ulus oluşturmaktır. Bu nedenden ötürü eğitimin tüm aşamalarında merkezi iktidarlar kendi ideolojilerini, simgelerini, dil ve tarih bilincini topluma entegre ederek kimlik oluşturmaya çalışmışlardır (Çetin, 2001).

Siyasi otoriteler ulus-devlet bilincini oluşturmak için vatandaşlara yeni düzene ait kimlik kurgularını, milliyetçi ideolojik bilgi ve değerlerini eğitim aracılığıyla yüklemeye çalışmıştır (Güler, 2020). Dolayısıyla siyasal iktidarlar eğitim kurumları üzerinde otoritelerini

sürekli kılmaya çalışmışlardır. Çünkü eğitim kapsamlı ve etkili bir kurumdur. Eğitim aracılığıyla siyasal iktidarlar toplumsal sınıfları kendi çıkarlarına uygun olarak değerlerini, amaçlarını, ideolojilerini yeni nesle aktarmaya çalışır (İnal, 2004).

Siyasi iktidarlar, ideolojisini simgelerle aktarma, koruma, değiştirme işlevlerini kullanarak topluma yeni bir şekil vererek toplumsal düzenin sürdürülmesi için dünya görüşünü aktarmaya çalışır. İdeolojilerini ve merkezi otoritelerinin devamlılığını sağlamak için eğitim kurumlarına ihtiyaç duyar ve bu da eğitim sisteminin müfredat içeriğine ve merkezi eğitim idaresinin zorunlu tuttuğu ders kitaplarına yansır (Güler, 2020).

Ders kitabı "öğrencinin gelişim özelliklerine ve düzeyine uygun olarak hazırlanmış metinlerden oluşan, öğretim programlarının ilkeleri doğrultusunda hazırlanan ve içerdiği bilgileri öğrenciye sunan öğrenme-öğretme materyalidir" (Şahin, 2012, s.130). "Ders kitapları toplumsal kültürün aktarıldığı, değerlerini yansıttığı, siyasi rejimlerin kendilerini meşrulaştırdığı çalışma alanıdır" (Güler, 2020, s. 124). Gülersoy'a (2013) göre de,

> Ders kitabı, bir derste kullanılan ve dersin geliştirilmesine esas oluşturan araçlardan birisidir. Başka bir deyişle ders kitabı, belli bir dersin (sosyal bilgiler, matematik vb.) öğretimi için belli bir düzeydeki (İlkokul 1, ortaokul 7 gibi) öğrencilere yönelik olarak yazılan; içeriği öğretim programına uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynaktır. (s. 8)

Eğitsel açıdan iktidarın etkisinin somut biçimde görüldüğü alanlardan biri de ders kitaplarıdır. Ders kitapları, iktidarın meşru ve savunulur gördüğü resmi bir ideoloji ve ona uygun resmi tarihin çerçevesinde olan değerlerin ve bilgilerin aktarıldığı ve aynı zamanda yeniden üretildiği eğitsel araçlardır. Her ulus-devlet ideolojisini ya da kendi dünya görüşünü ders kitapları aracılığıyla gelecek nesillere aktarır (İnal, 1998).

Genel olarak eğitim özel olarak da ders kitapları modern bir toplumum araçlarıdır. Modernleşme ile ortaya çıkan ulus-devletler ideolojilerinin benimsenmesinin sağlanmasında eğitimin ve ders kitaplarının önemini kavramıştır. Buna uygun olarak eğitim ve ders kitapları devlet denetimi altına alınmıştır. Ulus-devletlerde ders kitapları devletin vermek istediği mesajların, yeni rejime, yeni toplumsal düzende olmasını istediği yurttaşın nasıl olmasına dair verdiği ideolojik mesajların rahatlıkla kullanıldığı bir araç olmuştur (İnal, 2004).

Eğitim kurumları modern ya da ulus-devletlerin ortaya çıkışları ile biçimlenmiş ve bu doğrultuda iktidarlar kendi ideolojik söylemlerini ders kitapları aracılığıyla yansıtmıştır (Parlak, 2005). Buna örnek olarak Türkiye'de ders kitaplarının modernleşme paradigması içinde oluşturulduğu söylenebilir (Güler, 2020).

2.4.2 Çocuk ve Modernleşme

Çocukluğun kavranışı ile çocukluk çağı deneyimleri zamana ve mekana göre değişmektedir. Öyle ki çocuklar ve yetişkinler arasındaki mesafe, çocuklara ve çocukluğa gösterilen ilgi her zaman günümüzdeki gibi olmamıştır. Özellikle Orta Çağ Avrupa'sında çocuk ve çocukluk kavramları üzerine yazılan metinlere rastlamak çok zordur. Orta Çağ yazarları daha çok "erkek ve yetişkin" bireyler üzerine yazılar yazmıştır. Çocuklara özgü bir edebiyat dalı olmadığı için mevcut olan eserlerde de çocuklar nadir olarak yer almış hatta kız çocuklarına neredeyse hiç yer verilmediği adeta yok sayıldığı tespit edilmiştir. Çocukluk kavramı ancak Batı'da 16. ve 17. yüzyıllardan sonra yetişkinlerin dünyasından farklı bir yerde konumlandırılmıştır. Çocukların farklı bir bakış açısıyla yetiştirilmesi gerektiğine dair argümanların geçerlilik kazanmaya başladığı fark edilmiştir. Kısaca "çocuk", 16. ve 17. yüzyıllardan sonra ayrı bir özne olarak kabul edilmeye başlanmıştır. En özet ifadeyle modern çocukluk paradigması, doğal bir düzenin sonucu olarak çocuğun, yetişkinlerden ayrı bir özne olduğu kabulüne dayanır (Öztan, 2019).

"Batı'nın modern çocuk tasarımı, çocuğu tanıma ve öznelleştirme amacı ve çabasıyla oluşturulmuş; çocuk modernleşmesi ise, okulun da rolüyle, çocukların bir birey olarak öznelleşmesini sağlamıştır" (Şirin, 2016, ss.71-72 Akt. Özcan, 2019, s. 14). Çocuğun bir özne olarak kabul edilmesi ile birlikte geçirdiği dönüşüm süreci matbaanın keşfinden okullaşmanın artmasına, reform hareketinden burjuvazinin güç kazanarak yeni bir yaşam biçimi ortaya koymasına ve Fransız Devrimi'nin "cumhuriyetçi pedagojisine" kadar dayandırılabilir. Bireyselleşme sürecinin bir ürünü olan modern çocukluk, orta sınıfın icadı ve aynı zamanda kültürel inşasıdır (Öztan, 2019).

18. yüzyılın ortalarından itibaren bir dizi alanda meydana gelişmeler neticesinde çocukluğa ayrı bir özne olarak bakılmaya başlanmıştır. Özellikle tıpta yaşanan gelişmeler neticesinde çocuk gelişimi üzerine ilk bilimsel kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Modern çocuk giderek potansiyel bir özne haline gelmeye başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise toplumsal bir olgu olarak artık Batı dünyasının gerçeği olmaya başlamıştır (Öztan, 2019).

Batı dünyası tarafında çocukluğun politik olarak keşfedilmesi ise Fransız Devrimi'ne dayanır. Fransız Devrimi sonrası devrimci kadro tarafından çocuklara yönelik yeni bir eğitim pedagojisi oluşturulmuştur. Artık eğitim sistemleri iktidarlar tarafından mevcut rejimi korumaya ve bu mevcut rejime göre çocukları yetiştirmeye evrilmiştir. Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan "ulus-devletin "modern çocuğu", artık ailesiyle birlikte- hatta kimi zaman ailesinden önce- millete ve devlete aittir" (Öztan, 2019, s. 26).

Modernleşme ile ön plana çıkan çocuk aynı zamanda modernitenin bir ürünüdür. Türkiye özelinde duruma bakıldığında yeni çocukluk anlayışının 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru hız kazanan modernleşme çabaları ile paralellik gösterdiği görülür. Modernleşme çabaları içinde Türkiye'de değişen çocukluk dönemi için, dört farklı dönemde mevcut iktidar anlayışına göre farklı imgeler kullanılmıştır. Bunlar;

- Tanzimat dönemi için; "kadim düzene itaat", "müstakbel mümin"
- II. Meşrutiyet ile birlikte; "ideal yurttaş"
- Balkan Harbi esnasında; "milli-asker yurttaş"
- Cumhuriyet döneminde ise; "Cumhuriyet çocuğu", "Türk çocuğu" olarak nitelendirilmiştir (Öztan, 2019).

Yukarıdaki çocukluk algısına yönelik nitelendirilmelere bakıldığında araştırma kapsamında incelenen sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi (yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi) ders kitaplarında "Türk çocuğu" nitelendirmesinin sıklıkla yer aldığı görülmüştür.

2.5 İlgili Araştırmalar

Güler'in (2020) yapmış olduğu "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Felsefesi" adlı çalışmada günümüz eğitim sisteminin temelinin nasıl oluştuğu, hangi ideoloji ve felsefi akımların etkisinde şekillendiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu araştırma sonucunda Cumhuriyet dönemi Türk eğitim sisteminin dayandığı felsefi sistemin pragmatik ve toplumcu olduğu sonucuna ve eskiyi reddeden yeni bir sistemi benimseme fikrine ulaşıldığı ileri sürülmüştür.

Çelikhisar'ın (2019) yapmış olduğu "1968'den Günümüze Sosyal Bilgiler Eğitiminde Aile Olgusunun Sosyolojik Bağlamda Değerlendirilmesi" isimli araştırmada aile olgusunun eğitim kurumları aracılığıyla öğrencilere nasıl aktarıldığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kapsamda 1968-2019 yılları arasında yayınlanmış sosyal bilgiler ders kitapları dört tarihsel döneme ayrılarak incelenmiştir. 2005 yılı sonrasında değişen programlardan dolayı sosyal bilgiler ders kitaplarında aile konusuna daha az yer vermesi sebebiyle hayat bilgisi dersinin ders kitaplarından bazıları da konu kapsamında incelemeye alınmıştır. Araştırmanın sonucunda aileye atfedilen değerin her dönem oldukça yüksek olduğu ve dönemin sosyo-kültürel özelliklerinin aile olgusunun sosyal bilgiler ders kitaplarındaki işlenişine yansıdığı görülmüştür.

Güneş'in (2019) yaptığı çalışmanın amacı devlet denetimiyle hazırlanan ders kitaplarında oluşturulmak istenen vatandaşlık formunu ortaya koymaktır. Bu amaçla 2000-2018 yılları arasında sosyal bilgiler ders kitabı olarak kullanılan 32 adet ders kitabı incelenmiştir. Ders kitaplarının ayrıntılı incelemesiyle oluşturulan kod kategorilerinin

MAXQDA 2018 programı ile frekans analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda 2000-2018 yılları arasında yayınlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık kavramında değişiklikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ders kitaplarında yer alan milliyetçi, demokratik, ekonomik ve manevi değer kodlarında da birtakım değişiklikler olduğu tespit edilmiştir.

Üstel (2019), yaptığı çalışmada II. Meşrutiyet'ten günümüze vatandaşlık eğitiminin nasıl ele alındığı ve hangi değişimlerin yaşandığını ele almıştır. Söz konusu çalışmada ilk olarak II. Meşrutiyet Dönemi vatandaşlık anlayışı ve dönemin ders kitabı olan Malumat-ı Vataniye ders kitabında nasıl aktarıldığı, Tek Parti Dönemi'ndeki vatandaşlık anlayışının yurt bilgisi kitaplarına yansımaları ve son olarak çok partili hayat döneminden günümüze olan vatandaşlık anlayışından bahsedilmiştir.

Çakır (2018), "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Modernleşme Sürecinin Kültürel Değişimindeki Yansımaları" isimli çalışmasında Türkiye'de yaşanan modernleşme süreci ile yaşanan köklü değişimler başta aile hayatı olmak üzere ailenin en küçük üyesi olan çocuklara dair yeni algıların ortaya çıkışı ve bu süreç içerisindeki değişimlerin neler olduğu, cumhuriyet dönemi ile birlikte çocukların geçirdiği kültürel ve sosyal değişimlerin neler olduğu incelenmiştir.

Kuş vd. (2018), yapmış oldukları araştırmada II. Meşrutiyet döneminde vatandaşlık eğitimi ders kitabı olan yeni Malumat-ı Medeniye ve günümüzde 4. sınıflarda okutulan "insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi" dersi, ders kitapları incelenmiştir. Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Bu araştırma ile Malumat-ı Medeniye ders kitabının dönemin ortamına uygun unsurlar içerdiği ve ayrıca incelenen her iki kitapta da bireylerin görev ve sorumlulukları konusuna geniş yer verildiği devletin görev ve sorumluluklarına ise kısaca aktarıldığı tespit edilmiştir.

Alaca (2017), yaptığı araştırmada 1962-2017 yılları arasında yayınlanan sosyal bilgiler ders kitapları ve 1962-2014 yılları arasında toplanan milli eğitim şuralarının tutanakları, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu kararlarını incelemiştir. Doküman analizi yöntemi kullanılarak sosyal bilgiler ders kitaplarının öğrenimde olduğu dönemlerdeki siyasi koşulları ile ilgili tespitler yapılmıştır. Araştırmaya göre askeri müdahaleler sonrasında ders programlarının değiştirildiğine ve bundan sosyal bilgiler ders programlarının ve ders kitaplarının da etkilendiği sonucuna varıldığı görülmüştür.

Coşğun Kandal'ın (2015) yapmış olduğu "Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi" isimli araştırmada

ilk öncelikle dünyada yurttaş oluşturmanın ortaya çıkışı, yurttaş yetiştirme ve yurttaşlık dersinin Osmanlı Devleti'ndeki başlangıç ve oluşumuna ve daha sonrasında Atatürk döneminde yer alan yurt bilgisi dersi, dersin programdaki yeri ve ders kitaplarını incelemiştir. Bu araştırma sonucunda yurt bilgisi dersinin devletin hedeflediği yurttaşlık bilincine sahip vatandaşların oluşturulması için önemli olduğu, eğitimin siyasi yaşamla ilişkili olduğu, yurt bilgisi dersine ait programlar ve ders kitaplarının devlet ideolojisinin propaganda aracı olarak kullanıldığı ifade edilmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir aracı konumuna geldiği vurgulanmıştır.

Kaya (2015), "Batı Dışı Modernleşme Örneği Olarak Türkiye Modernleşmesi: Süreklilikler, Kopuşlar ve Çatallanmalar" isimli makalesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllardan günümüze kadar gelen modernleşme politikalarının temel özellikleri, modernleşmenin yol açtığı sosyo-kültürel kırılmalar ile söz konusu modernleşme modelinin hangi teorik ve kavramsal kategoriye girdiği ele almıştır. Bu makalenin sonucunda Türkiye'de Batı dışı özgün bir modernite modelinin kurumsallaşamadığı, ülkeye özgü tarihsel ve sosyolojik koşullardan ötürü modernleşme sürecinin kesintili, bölünmüş ve çatallanmış bir tarzda sürmekte olduğu sonucuna varılmıştır.

Altındağ (2013), "Tek Parti Dönemi'nde (1924-1946) İlkokullarda Vatandaşlık Eğitimi" isimli çalışmasında Türkiye'de tek parti dönemi ilkokullarda okutulan yurt bilgisi ders kitaplarının içeriğinde yer alan millet, vatan, devlet, demokrasi, cumhuriyet, medeniyet, aile, hak ve sorumluluk, iş bölümü gibi kavramlarla birlikte dönemin siyasi gelişmelerinin bu ders programı üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Bozaslan (2013), "Modernleşme ve Eğitim: Türkiye'de Eğitimin İnşası (1923-1938)" isimli çalışmasında Cumhuriyetin ilanının ardından yeni rejimin eğitimden beklentilerini, beklentiler çerçevesinde oluşturulan eğitim vizyonunun ne olduğu ve bu vizyonun modernleşme kuramları ile ilişkisini ortaya koymuştur. Bu çalışmanın sonucunda Cumhuriyetin ilanının ardından inşa edilen eğitim modelinin eskiyi yıkan, yeni birey, yeni vatandaş yaratma işlevini ele aldığı ve aynı zamanda modern, milli kimliği öne çıkaran, laik değerlerle kuşatılmış, yeni rejimi korumaya yönelik model olduğu sonucuna varılmıştır.

Ekinci (2013), "Atatürk Döneminde Türkiye'de Milli Eğitim ve İdeoloji" isimli çalışmasında dönemin milli eğitim ideolojisi doğrultusunda eğitimin niçin, nasıl, ne amaçla kullanıldığı ve milli eğitim ideolojisinde yaşanan toplumsal, kültürel, sosyolojik ve siyasal dönüşümlerin neler olduğu aktarılmıştır. Atatürk döneminde okutulan Medeni Bilgiler ve tarih ders kitaplarına yer verilmiş ve içerik analizi yapılmıştır.

Bahadır (2008), "Çok partili Dönemden Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Gelişimi" isimli çalışmada 1948, 1962, 1968 ilkokul programları, 1998 ve 2005 ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programlarının hedef ve hedef davranışları, içerik, eğitim durumu ve sınama durumlarına ve bu programlara uygun olarak hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitapları incelemiştir. Bu araştırma sonucunda 1948, 1968 ilkokul ve 1998 ilköğretim sosyal bilgiler programlarına uygun olarak hazırlanan ders kitaplarının içeriğinin hedeflere uygun olarak düzenlenmediği ve birçok gereksiz bilginin öğrencilere aktarıldığı, 2005 ilköğretim sosyal bilgiler programı kapsamında hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarının ise içeriğinin hedeflere uygun olarak düzenlendiği sonucuna varıldığı görülmüştür. 2005 sosyal bilgiler programına uygun olarak hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında köklü değişikliklerin yapıldığı, 1948, 1968 ve 1998 programlarına uygun olarak hazırlanan ders kitaplarında yer alan gereksiz bilginin 2005 programına göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında azaltılmış ve ders kitaplarına ek olarak etkinlik kitaplarının da yer aldığı görülmüştür.

Kılıç (2006), "1970-1990 Arası Türkiye'de Yurttaşlık Bilgisi Kitaplarındaki Yurttaşlık Anlayışı" isimli çalışmasında 1970-1990 arasında yayınlanmış olan yurttaşlık bilgisi kitaplarındaki yurttaşlık anlayışı incelenmiştir. Yurttaşlık kavramının yaşadığı değişimler ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, tarihsel süreç içerisinde gelişen ve değişen yurttaşlık anlayışları üzerinde durulmuş ve bundan hareketle Türkiye'deki yurttaş olma serüveni aktarılmıştır. Bu araştırma sonucunda yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında 1961 Anayasası'nın özgürlük ve haklar yönündeki önemli açılımlar getirmiş olduğu yönündeki söylemlerin yansımadığı aksine militan yurttaşlık anlayışının hakim olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Türkiye'deki yurttaşlık anlayışının, haklardan ziyade ödevlere vurgu yapıldığı, toplumsal yarardan çok devlet çıkarının ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Parlak (2005), "Türkiye'de İdeoloji-Eğitim İlişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme" isimli çalışmada 1928-1946 yıllarını kapsayan erken cumhuriyet döneminde devletin ideolojik temellerinin nasıl kurgulandığı, ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla öğrencilere nasıl aktarıldığı, ideolojik söylemlerin tarih ve yurt bilgisi ders kitaplarına nasıl yansıdığı çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu araştırma sonucunda erken cumhuriyet dönemi ders kitaplarının ideolojik söyleminin, yeni bir ulus kimlik inşası ve yeni bir yurttaş yaratılması hedefi doğrultusunda kurgulandığı görülmüştür. Kısaca bu araştırmada bireylerin okul aracılığıyla ne tür bir milliyetçilik ideolojisi ve yurttaşlık bilinciyle donatıldığı, günümüz ders kitapları üzerine yapılan araştırma sonuçlarıyla yeri geldikçe desteklenerek karşılaştırılmış ve tartışılmıştır.

Keskin (2002), yapmış olduğu "Türkiye'de II. Meşrutiyetten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması' isimli çalışmasında; II. Meşrutiyet dönemine ait 1329 (1913) programı, TBMM hükümet dönemine ait 1338 (1922) programı, 1924, 1926, 1936, 1948, 1962, 1968 ilkokul programları, 1938, 1949, 1970,-1971 tarihli ortaokul programları, 1981 tarihli ortaokul T.C. İnkılap ve Atatürkçülük programı, 1985 tarihli ortaokul milli tarih ve milli coğrafya programları, 1992 tarihli ortaokul vatandaşlık bilgileri öğretim programı, 1998 tarihli ilköğretim okulu sosyal bilgiler ile vatandaşlık ve insan hakları eğitimi öğretim programı incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda programların yayınlandıkları dönemin ideolojik yaklaşımının sosyal bilgilerin öğretim programlarına yansıdığı anlaşılmıştır. İncelenen programların bazılarının disiplinler arası desene uygun olarak hazırlandığı, genelinde ise tek disiplin anlayışının hakim olduğu vurgulanmış ve ayrıca 1998 yılında yayınlanan ilköğretim okulu sosyal bilgiler dersi öğretim programının birçok bakımdan eksik olduğu fakat aynı yıl yayınlanmış olan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi öğretim programının ise II. Meşrutiyetten günümüze kadar yayınlanmış olan en iyi sosyal bilgiler öğretim programı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İnal (1998), yaptığı araştırmada 27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Müdahale dönemlerinin siyasal ve eğitsel politika uygulamaları ile ders kitaplarındaki değerler arasındaki ilişkinin boyutlarını saptamak, dönemler arasında bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak ve değerlerin evrensel ve yerel boyutlarını belirlemeye çalışmıştır. Araştırmanın genel amacı Türkiye'deki askeri müdahaleler ile ders kitapları arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Bu kapsamda ortaokul düzeyinde okutulan; yurttaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, din kültürü ve ahlak bilgisi, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları incelenmiştir. Ancak bu kitapların sayıca ve içerdiği sözcük kapasitesinin azlığı nedeniyle tarih, din dersleri ve ahlak dersleri ders kitapları eklenmiştir.

Türer (1998), "Ulusallaşma ve Evrenselleşme Sürecinde Modernleşme Dönemi Eğitim Düşüncesinin Rolü" adlı çalışma ile Osmanlı-Türk ulusallaşma ve evrenselleşme sürecinde modern eğitim düşüncesinin nasıl rol oynadığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu çalışma sonucunda modernleşme dönemi eğitim düşüncesi üstlendiği görevi 1940'lı yılların ortalarına kadar başarıyla yerine getirdiği, 1950'li yıllara doğru ise giderek zenginleşen toplumsal yaşam karşısında eğitim etkinliklerine rehberlik etme yeteneğinin giderek kaybolduğu, modern eğitim düşüncesinin geliştirilemediği ve çağdaş eğitim reformuyla ilgili bir model hazırlanamadığı sonucuna varılmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Bu araştırmada 1932-2005 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan başta sosyal bilgiler ders kitapları olmak üzere hayat bilgisi, yurt bilgisi ve toplum ve ülke incelemeleri ders kitapları incelenmiştir. Türkiye'deki modernleşme çabalarının sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi ve toplum ve ülke incelemeleri ders kitaplarında ne şekilde yer aldığı yorumlanmıştır. Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. "Durum çalışması; güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi (içeriği) içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma desenidir (Yin, 1984, s.23 Akt., Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 301)".

3.2. Evren / Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 1932-2005 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nca onaylı sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi ve toplum ve ülke incelemeleri ders kitapları oluşturmaktadır. 1932-2005 yılları arasında incelenmiş olan ders kitapları geniş bir zaman aralığına karşılık gelmesi nedeniyle önemli görülen ilkokul ve ortaokul sosyal bilgiler öğretim programı değişikliğinin yaşandığı dönemler dikkate alınarak dört farklı dönem aralığına ayrılarak gerçekleştirilmiştir:

1. 1932-1949 arası sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarında modernleşme (yurt bilgisi ders kitapları)
2. 1949-1968 arası sosyal bilgiler kapsamındaki ders kitaplarında modernleşme (yurttaşlık bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitapları)
3. 1968-1998 arası sosyal bilgiler ve kapsamındaki ders kitaplarında modernleşme (sosyal bilgiler, yurttaşlık bilgisi, hayat bilgisi ders kitapları)
4. 1998-2005 arası sosyal bilgiler ve kapsamındaki ders kitaplarında modernleşme (sosyal bilgiler, hayat bilgisi, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitapları)

İlgili çalışmada kullanılan örnekleme yöntemi, kolay ulaşılabilir durum örneklemesidir. Bu örnekleme yöntemi ile araştırmacı yakın ve ulaşılması kolay olan bir durum seçerek araştırmanın hız ve pratiklik kazanmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Çalışmanın örneklemini ise dört farklı döneme ait incelenen 4 adet sosyal bilgiler, 4 adet hayat bilgisi, 8 adet yurt bilgisi, 3 adet toplum ve ülke incelemeleri olmak üzere toplamda 19 adet ders kitabı oluşturmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitabı 1968'den itibaren programlarda yer aldığı için ilgili çalışmanın 1932-1949 arasında 3 adet yurt bilgisi ders kitabı incelenmiştir. 1949-1968 yılları arasında incelenen yurt bilgisi dersinin adı 1948 ilkokul programında "yurttaşlık bilgisi" olmuştur. Bundan ötürü 1949-1968 arasında 3 adet yurttaşlık bilgisi ders kitabına ve 3 adet toplum ve ülke incelemeleri ders kitabına yer verilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından itibaren günümüze kadar hayat bilgisi dersi programlarda yerini korumuştur fakat 1986 yılına kadar hayat bilgisi ders kitaplarına ulaşılamamıştır. Bundan ötürü 1932-1949 ve 1949-1968 yılları arasında incelenen ders kitapları içerisinde hayat bilgisi ders kitapları yer almamıştır. 1968-1998 yılları arasında 2 adet sosyal bilgiler, 1 adet yurttaşlık bilgisi ve 2 adet hayat bilgisi ders kitabı incelenmiştir. 1998-2005 yılları arasında ise 2 adet sosyal bilgiler, 2 adet hayat bilgisi ders kitabı incelenmiştir. 1985 yılı itibariyle yurttaşlık bilgisi dersi vatandaşlık bilgileri adıyla okutulmaya başlanmış ve daha sonra 1997-1998 yılından itibaren ise vatandaşlık ve insan hakları eğitimi olarak adlandırılmıştır (Kuçuradi ve Tepe, 2020). Bu yüzden 1998-2005 yılları arasında yurttaşlık bilgisi yerine 1 adet vatandaşlık bilgileri, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitabı incelenmiştir (Bkz. EK 1).

Bu çalışma kapsamında seçilen sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitaplarının ünitelerinin tamamı incelenip, modernleşme ile ilgili içerik barındıran ünitelerin, görsellerin analizi yapılmıştır. Modernleşme ile ilgili içerik barındırmayan üniteler incelemenin dışında bırakılmıştır.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2021 s. 189). "Bu materyaller yazılı materyaller (kitap, dergi, gazete, magazin, arşiv, mektup, günlük, resmi yayın ve istatistikler vb.) olabileceği gibi konuyla ilgili film, video veya fotoğraflar şeklinde de olabilir. Hangi dokümanların analiz edileceğine ise araştırma problemi doğrultusunda karar verilir" (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019 s. 126).

> Örneğin eğitim ile ilgili bir araştırmada, şu tür dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir: Eğitim alanında ders kitapları, program yönergeleri (müfredat), okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve

ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitim ile ilgili resmi belgeler vb. (Bogdan ve Biklen 1992; Goetz ve LeCompte, 1984 Akt., Yıldırım ve Şimşek, 2021 s. 190)

Bu araştırma kapsamında da 1932-2005 yılları arasında kullanılan sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi ve toplum ve ülke incelemeleri ders kitaplarında modernleşmeyle ilgili sözlü ve sözsüz iletiler incelenmiş ve yorumlanmıştır.

3.4. Tasarım, Geliştirme, Uygulama Süreci (Opsiyonel)

Bu çalışmanın tasarım, geliştirme ve uygulama süreci 36 aylık bir süreyi kapsar. Bu sürecin ilk 15 ayı ders kitaplarının temin edilmesi ve incelenmesi, ikinci 21 ayı ise araştırma konusuyla ilgili literatür taraması ve oluşturulması, çalışma kapsamında yer alan ders kitaplarından elde edilen verilerin değerlendirilip tez yazım şablonuna uygun olarak aktarılmasını kapsamaktadır.

3.5. Verilerin Analizi

Bu araştırma kapsamında elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. "İçerik analizi; metinlerin ya da transkriptlerin içerisinde gizli kalmış anlamların veya orada verilmek istenen mesajların, belli bir sistematik izlenerek kavramlar ve kategoriler şeklinde ortaya konarak bu kavram ve kategorilerin nicel ve nitel olarak analiz edilmesidir (Güler, Halıcıoğlu, Taşğın, 2015, s. 331)".

3.6. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Bilimsel bir araştırmada sonuçların inandırıcılığı en önemli ölçütlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bundan ötürü "geçerlilik" ve "güvenirlik" bilimsel araştırmalarda en yaygın olarak kullanılan iki ölçüttür. Nicel araştırmalarda olduğu gibi net bir şekilde tanımların, yöntemlerin ve testlerin olmamasından ötürü nitel araştırmalarda güvenirlik ve geçerlilik farklı değerlendirilmesi gereken olgulardır. (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Bu araştırmanın verileri toplanırken öznel yargılardan uzak durularak sürecin nesnel yargılarla devam ettirilmesine özen gösterilmiştir. Araştırmanın veri kaynağı olan sosyal bilgiler, yurt bilgisi, hayat bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitapları sadece bir defa incelenmemiş bunun yerine farklı zamanlarda tekrar analiz edilerek incelenmiş ve verilerin doğruluğu teyit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra araştırma kapsamında incelenen ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylı ders kitaplarıdır. Ayrıca çalışma kitabı, yardımcı, testli vb. kitaplara yer verilmemiştir.

Bu araştırmada geçerliliğin sağlanabilmesi için incelenen ders kitaplarındaki verilere yorum katılmadan doğrudan alıntı yapılarak yer verilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen bulgular aynı zamanda görsellerle desteklenerek sunulmuştur.

3.7. Araştırmacının Rolü

Bu araştırma nitel bir çalışma olduğu için araştırmacı veri toplama, verilerin analizi ve değerlendirilmesi kısmında objektif bakış açısıyla bu süreçte aktif bir şekilde yer almıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde 1932-2005 arasında yayınlanan sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitaplarında modernleşmenin nasıl aktarıldığına dair bulgulara yer verilmiştir.

4.1. 1932-1949 Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme

1932-1949 yılları arası modernleşmenin ders kitaplarına en çok yansıtıldığı yıllar olmuştur. Özellikle bu yıllar da yapılan değişimlerin doğrudan ders kitaplarına yansıdığı görülmüştür.

1935 yılında Türk Kitapçılığı Limited Şirketi tarafından yayınlanan "*İlk Mektep Kitapları: V. Sınıf Yurt Bilgisi*" ders kitabında genel olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletvekillerinin özellikleri, bakanlıklardan bahsedilmiştir. Genel olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeni özelliklerinden bahsedilerek çocuk bilinçlendirilmek istenmiştir. 1935 yılında yayınlanmış olan yurt bilgisi ders kitabının günümüz ders kitaplarından farklı olduğunu söylemek mümkündür. Ders kitabından çok devletin işleyişinin anlatıldığı el kitapçığına benzemektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin fotoğrafına yer verilmiştir (Bkz. EK 2). Kitapta Türkiye Büyük Millet Meclisinin özelliklerinden bahsedilerek yeni devletin parlamenter sistem ile yönetildiği ifade edilmiştir.

"*Esas Teşkilat Kanunu*" başlığı altında;

> ...Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretleri 23 Nisan 1920 de ([*sic*]) Ankarada ([*sic*]) Büyük Millet Meclisini topladığı vakit, yeni kurulacak Türk hükümetinin (Esas Teşkilat Kanunu)nu da ([*sic*]) hazırladı, meclise verdi; çünkü böyle bir kanun olmadıkça, hangi esasa göre hükümet kurulacağı bilinemez. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu ilk (Esas teşkilat Kanunu) Cümhuriyetin ([*sic*]) ilan olduğu 29 Teşrinievvel 1923 e ([*sic*]) kadar hüküm sürdü. Türkiye Cümhuriyetinin ([*sic*]) ilanıile ([*sic*]) beraber devlet yeni bir biçime girmiş olduğundan, ona göre yeni bir (Esas Teşkilat Kanunu) hazırlandı; 14 Mart 1924 te ([*sic*]) de ilan olundu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin şimdiye kadar yaptığı, bundan sonra da yapacağı kanunların hepsi (Esas Teşkilat Kanunu) na ([*sic*]) uygun olmalıdır. Esas Teşkilat Kanununun ([*sic*]) herhangi bir maddesini değiştirmek için büyük Millet Meclisindeki mebusların üçte ikisinin bu maddeyi değiştirmeğe razı olması lazımdır. Yalnız Esas Teşkilat Kanununun ([*sic*]) birinci maddesini Büyük Millet Meclisi de hiçbir vakit değiştiremez. Bu temel kanunun birinci maddesi şöyledir: Türkiye Devleti bir Cümhuriyettir ([*sic*]). (Yurt Bilgisi, 1935, ss. 16-17)

Yukarıdaki paragraf ile yeni devletin yönetim şeklinin ne olduğundan bahsedilmiştir. Bu aktarım ile yeni yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu ve önemine doğrudan vurgu yapılmıştır.

"*İcra Kuvveti*" başlığı altında;

> Türkiye Devletinin ([*sic*]) ilk Reisicümhuru ([*sic*]) Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir. Büyük Reisimiz, Milletimizi ([*sic*]) ölümden kurtarmış, yeni Türkiye Devletini ([*sic*]) kurmuş, Türk milletini eski zincirlerden kurtararak, medeniyet yolunda yürütmeğe ([*sic*]) başlamıştır. Türk milleti yüzlerce yıldanberi ([*sic*]) Gazi Mustafa Kemal gibi büyük, eşsiz bir baş görmemiştir. Gazi, yeryüzünün en yüksek, en yüce adamıdır. Biz ne mutluyuz ki onun zamanında yetiştik; onun yaptıklarını gördük ve yapmakta olduklarını görmekteyiz. (Yurt Bilgisi, 1935, s. 19)

Yukarıdaki metinde birçok Batı dışı toplumlardaki modernleşme sürecinde olduğu gibi karizmatik lider olgusu görülmektedir. Çoğunlukla Batı dışı modernleşmeye çalışan toplumlarda emperyalist güçlere karşı savaşıp ülkeyi kurtaran kahramanlardır (Metin, 2021). Modernleşmeyle beraber sıklıkla dile getirilen karizmatik lider olgusunun ders kitaplarında da yer aldığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu kahraman Mustafa Kemal Atatürk'tür. Paragrafta da görüldüğü gibi karizmatik lider olan Mustafa Kemal'e övgü ve minnet edilmesi gerektiği, yeni bir devlet kuran önemli bir simge olduğu atfedilmiş. "*Milletimizi ölümden kurtarmış*", "*Türk milletini eski zincirlerinden kurtararak*" gibi paragrafta yer alan ifadelerle Osmanlı Devleti'ne gönderme yapılmıştır ve cümlenin devamında "*Medeniyet yolunda yürütmeğe* ([*sic*]) *başlamıştır*" ifadesi ile medeniyet kavramı modernleşme anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

"*Bankalar*" başlığı altında; "Kendi bankaları olmayan memleketlerde yabancılar kazanır. Türkiyemizde ([*sic*]) milli bankalara pek yeni kurulmuştur. Türk bankalarının sayısı cumhuriyetten sonra artmıştır. İşleri büyümüş, itibarları yükselmiştir. Şimdi Türkler işlerini kendi bankaları ile yapıyorlar; onun için yabancı bankaların kapanmağa (*[sic*]) başladığını görüyoruz" (Yurt Bilgisi, 1935, ss. 52-53).

"*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti*" başlığı kapsamında "Cümhuriyet ([*sic*]) hükümetinin yaptığı en güzel şeylerden biri de sıtma, frengi, trahom mücadelesidir" ve "İşte cümhuriyet ([*sic*]) hükümetinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti hastaları bunlardan kurtarmağa ([*sic*]), hasta olmıyanları ([*sic*]) da korumağa ([*sic*]) karar verdi. Mücadele teşkilatı böyle ortaya çıktı." İfadelerinde de görüldüğü gibi sağlık alanında da kurulan teşkilatın cumhuriyet kadrolarınca kurulduğu varsayımına ulaşılabiliriz (Yurt Bilgisi, 1935, s. 62).

Aynı kitabın "*Milli Müdafaa Vekaleti*" adlı son başlığı içerisinde "*Millet vurgusuna, milletimizi çok sevmemiz gerektiği, millet menfaatinin her şeyin üzerinde olduğu ve kendi menfaatlerimizi millet menfaati önünde feda etmeliyiz*" gibi ifadelere yer verilerek millet vurgusundan bahsedilmiştir. Kitabın son sayfasında "*Milletsever Türk yurttaşı olmalıyız*" ifadesinin aidiyet oluşturmak ve öğrencileri bilinçlendirmek için kullanıldığını söylemek mümkündür.

Örneğin:

> Milletimizi çok sevmeliyiz. Hep onun iyiliğini düşünmeliyiz. Bir ambar buğday içinde tek bir buğday ne ise, biz de millet içinde öyleyiz. Bizim iyiliğimiz, rahatımız, milletin iyiliğine, rahatına bağlıdır. Onun için kendimizden ziyade milleti düşünmeliyiz. Milletimizin zararına olarak kendi menfaatımıza ([*sic*]) çalışmaktan sakınmalıyız. Milli menfaati her şeyden yüksek tutmalıyız. Benliğimizi Türk benliği içinde hamur etmeliyiz. Kendimizin menfaatlerimizi, milli menfaat önünde feda etmeliyiz. Türk milleti hep böyle milli fedakarlıklar yapmıştır; bir Türk, menfaatini hep milletin menfaatine feda etmiştir. Biz de böyle menfaat arkasından kışmıyan ([*sic*]), milletin menfaatini herşeyden ([*sic*]) yüksek gören, vatansever, milletsever Türk yurttaşı olmalıyız. (Yurt Bilgisi, 1935, ss. 65-66)

1937 yılında Devlet Basımevi tarafından hazırlanan "*İlk Mektep Kitapları: V. Sınıf Yurt Bilgisi*" ders kitabı ile bir önceki 1935 yılı basımı "*İlk Mektep Kitapları: V. Sınıf Yurt Bilgisi*" ders kitabı aynıdır. İki kitap arasındaki tek fark 1937 yılında hazırlanmış olan kitapta ekstra olarak 1936 yılında anayasaya eklenen "*Altı Ok*" ders kitabına eklenmiştir. Yurt bilgisi ders kitabında anayasaya eklenen altı prensibin ne olduğu bilgisine yer verilmiş ve aynı zamanda bunlara yürekten inanılması ve öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kitapta altı prensibin tanımları ve açıklamalarını aktarmak yerine öğütler şeklinde çocuklara prensiplerin sevilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Günümüz ders kitaplarının aksine bilimsel ifadeler, tanımlar neredeyse hiç yoktur. Örneğin;

> Bu okların herbiri ([*sic*]), 1936 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisince Anayasaya alınan altı prensipi ([*sic*]) gösterir. Bu altı prensip şunlardır:
>
> 1)Cümhuriyetçilik ([*sic*]); 2)Milliyetçilik; 3)Halkçılık; 4)Devletçilik; 6)Laiklik; 7) İnkılapçılık.
>
> Türkiye devleti ([*sic*]) tebaasından olan her Türk Ana Yasamıza ([*sic*]) giren bu altı prensipi ([*sic*]) iyice öğrenmeli ve her birine gönülden inanmalıdır. Onun için burada bu altı prensibi birer birer kısaca göreceğiz:
>
> Cümhuriyetçilik ([*sic*])- Türkiye Cümhuriyet ([*sic*]) ile idare olunur. Cümhuriyetin ([*sic*]) ne olduğunu geçen yıl görmüştük onun için Cümhuriyeti ([*sic*]) canımızdan çok sevecek ([*sic*]) ve hep Cümhuriyetle ([*sic*]) yaşamağı isteyeceğiz.
>
> Milliyetçilik- Her Türk, Türk olduğunu bilecek ve Türklüğü ile öğünecektir. Türk, en iyi, en temiz bir insandır; onun için "Ben Türküm" demekle en iyi, en temiz insan olduğumuzu bilmiş ve anlatmış oluyoruz. Türklüğümüzü bilmemiz, onu her vakitle şerefle anmamız Milliyetçiliktir.

> Halkçılık- Türkiyede ([*sic*]) imtiyazlı adamlar, aileler, sınıflar yoktur; Paşalık, Beylik, Ağalık gibi unvanlar kanunla kaldırdık. Türkiyede ([*sic*]) herkes çalışıp çabalıyarak ([*sic*]) en yüksek mevkie kadar yükselebilir; fakat hiç kimse başka birine "Ben senden yükseğim; senden fazla hakkım vardır" diyemez. İşte Halkçılık budur ve her Türk Halkçı olmakla öğünür.
>
> Devletçilik- Türkiyemizde ([*sic*]) yapılacak büyük işler vardı, yine de vardır. Şunun bunun sermayesi bu büyük işlere yetişmez; bu işleri ancak devlet yapabilir. Bu gün ([*sic*]) Türkiyedeki ([*sic*]) bütün demiryolları devletindir; daha yapılacak demir ve kara yolları devlet yine devlet yapacaktır. Büyük fabrikaları devlet kurmaktadır. Denizlerdeki gemilerimizi devlet işletir limanları devlet yapar. Yabancı memleketlerle ticareti devlet düzeltir. Madenleri devlet işletir. İşte böyle büyük işleri devletin görmesine Devletçilik derler. Memleketimiz devletçilik yüzünden az zamanda bir çok ([*sic*]) şeyleri başarmıştır. Devletçi olmak, bizim için çok faydalı ve iyidir.
>
> Laiklik- Laiklik devletin din işlerine karışmaması demektir. Din herkesin kendi içinde olan şeydir. Devlet, yalnız dünya işleriyle uğraşır. Eskiden devlet, din işlerine de karıştığı için Türkler, yüzlerce yıl medeniyette geri kalmışlardı. Bu gün ([*sic*]) Laik olduğumuz için dev adımlar ile ilerliyoruz. Onun için Laikliği prensip olarak aldık.
>
> İnkılapçılık- İnkılap, gerilikten ilerliğe ([*sic*]), kötülükten iyiliğe, fakirlikten zenginliğe, çürüklükten sağlamlığa doğru atılmaktır. Her işe yaramıyan ([*sic*]) eskiliği birdenbire bırakır, en yeniye koşarız. Bu inkılapçılıktır. İnkılapçı olmak demek, medeniyette ileri adımlar atıcı olmak demektir. Biz hepimiz ileri Türk olduğumuz için, bu Altı prensipi ([*sic*]) Ana Yasamıza ([*sic*]) koyduk. Altı Oktan ([*sic*]) ayrılamayız. (Yurt Bilgisi, 1937, ss. 18-21)

Laiklik tanımı içerisinde "Eskiden devlet, din işlerine de karıştığı için Türkler, yüzlerce yıl medeniyette geri kalmışlardı. Bu gün ([*sic*]) Laik olduğumuz için dev adımlarla ile ([*sic*]) ilerliyoruz. Onun için Laikliği prensip aldık" (Yurt Bilgisi, 1937, s. 20) cümlesi ile eski yönetimin din ve devlet işlerini beraber yönettiği için medeniyetten geri kalındığı ifade edildiği düşünülebilir. Yine bir önceki incelenen 1935 basımı olan yurt bilgisi ders kitabında olduğu gibi burada da medeniyet olarak ifade edilmek istenen modernleşmedir. Medeniyet ve modernleşme aynı anlamda kullanılmıştır. Laiklik kavramının medeniyetin bir koşulu olarak gösterilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Laiklik prensibinin açıklamasında olduğu gibi inkılapçılık prensibinde de medeniyette ileri adımlar atıldığı ifadesine yer verildiği görülmüştür. İncelenen her iki yurt bilgisi ders kitabında "*Altı Ok*" konusunun eklenmesi dışında geri kalan konuların aynen bırakıldığı görülmüştür. Bunun da ülkede yaşanan değişikliklerin anında ders kitaplarına aktarılması bakımından oldukça önemli bir örnek olduğu düşünülmektedir. 1937 yılında iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin "*Altı Ok*" unun anayasaya eklendikten hemen sonra yurt bilgisi ders kitabına eklenmesi iktidarın ders kitapları üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Bu yolla iktidarın, yeni rejimi ders kitapları aracılığıyla sağlam temeller üzerine oturtmak istendiğini söylemek mümkündür.

Rona tarafından 1939 yılında hazırlanmış olan "*Yurt Bilgisi Dersleri 4. Sınıf"* ders kitabında konu sonlarında öğütlere verilmiş. Özellikle "*Türk çocuğu*" kavramı sıklıkla vurgulanmıştır. Yetişen yeni nesle aidiyet duygusunu kazandırmak amaçlı "*Türk çocuğu*" kavramı kullanılmıştır. Hatta dönemin çocuk dergilerinde de "*Türk çocuğu*" kavramı kullanılmaktadır ve bu kavram aynı zamanda o yıllara ait bir derginin de adıdır. "*Okulumuz*" başlığı altında;

"Biz gönlü yurt sevgisiyle çarpan Türk çocuklarıyız. Yardım bekleyenlere elimizi uzatarak lokmamızın yarısını vermekte en büyük sevinci duyarız. Bu bizim biricik ödevimizdir" (Rona, 1939, s. 9). Yine bu örnekte olduğu gibi "*Okulda İş*" başlığı içerisinde de "*Türk çocuğu*" kavramı kullanılmıştır. "Türk çocuğuyum: Okulum, aile ocağım kadar sevgili yuvamdır. Onu, kendi evim kadar sever, okul idaresinin dileklerine babamın öğütleri gibi boyun eğerim. Yurdumun yükselmesi için gereken bilgileri bana sunan öğretmenlerimi can kulağıyla dinler, derslerime var kuvvetimle çalışırım" (Rona, 1939, s. 11).

Yurt bilgisi 4. sınıf kitabında ağırlıklı olarak yurt sevgisi ve güzellikleri hakkında bilgi verilmiş ve çocuklara yurduna sahip çıkması öğütlenmiştir. Yurt kavramı anne ile eş tutulmuştur. "*Giriş*" başlığının içerisinde;

> And ([*sic*]) içerim büyüklerim: Yurdumu her zaman öz canımdan çok seveceğim. Yurdu korumak, Türk'ü ([*sic*]) yaşatmak için vakti gelince canımı vermeğe severek koşacağım. Sevgili yurdum! Beni besliyen ([*sic*]) o cömert toprakların, şırıldıyan ([*sic*]) derelerin, cıvıldayan kuşların, meleyen kuzuların, bulutları delen dağlarınla ne güzel, ne şirinsin… Seni kendimden değil, anamdan bile çok seviyorum! (Rona, 1939, s. 3)

Modernleşmenin etkilediği en önemli kurumlardan biri de ailedir. Modern düşüncenin temelinde toplumu düzenlenmek için aileyi düzenleme aracı olarak kullanma fikri yatmaktadır. Bununla beraber aynı zamanda aileyi düzenleyerek gelecek neslin teminatı olan çocukları da şekillendirme fikri vardır. Yeni bir ulus-devlet oluşturma sürecinde olan Türk modernleşmesinde yeni kadın ve erkek kimlikleri oluşturarak modern bir "*Türk ailesi*" modeli geliştirmek yoluyla yeni bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır (Sancar, 2022). Modernleşme ile beraber aile olgusundaki değişim de ders kitaplarındaki yerini almıştır. Ancak 1932-1948 arasındaki incelediğimiz ders kitaplarında çok fazla bir değişim olduğu görülmemiştir. Rona'nın hazırlamış olduğu yurt bilgisi ders kitabında "*Aile Ocağı*" konusunda ailenin tanımına yer verilmiş, anne ve babanın görevleri açıklanmıştır. Baba, "*Ailenin başı*" imgesi ile verilirken anne için "*Evin işlerini gören, yemek yapan, bulaşık yıkayan, çamaşır yıkayan ve temizlik yapan kişi*" olarak aktarılmıştır. Örneğin;

> Ana, baba ve kardeşlerimiz toplu olarak bir arada, bir çatı altında yaşıyoruz. Bu topluluğumuza Aile ve yuvamıza da Aile Ocağı derler. Akşamları ocağımızda toplanarak tatlı tatlı konuşmak, babamızın öğütlerini dinlemek ne kadar hoşumuza gider. Babamız, ailemizin başıdır. O, tarlasında ve işinde döktüğü alın teriyle kazandığını eve getirir. Annemiz evin bütün işlerini görür: Yemeğimizi pişirir, çamaşırımızı yıkar, söküğümüzü diker, temizliğimizi yapar (Rona, 1939, ss. 6-7)

Her ne kadar yapılan yeniliklerin ve sağlanan eşit haklardan dolayı Cumhuriyet Dönemi için "*Kadın Devrimi*" tanımı yapılsa da pratikte kadın ile erkeğin eşit olmadığını, cinsiyetçi ayrımın devam ettiğini yukarıdaki ifadelerden de yola çıkarak söylemek mümkündür.

Modernleşmenin ürünü olan milliyetçilik ve milli devlet kavramı Batı dışı toplumlarda modernleşme süreçlerinde ortaya çıkmış, modernleşme ideolojisi olarak şekillenmiş ve modernleşmenin zorunluluğu olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda milliyetçilik ve milli devlet ideolojisi modernleşmenin bir göstergesi olarak ifade edilmiştir (Metin, 2021). Yine aynı ders kitabında "Türk yurdu üzerinde yaşayan, Türk diliyle konuşan ve Türk kanını taşıyan insan birliğine TÜRK MİLLETİ ([*sic*]) denir" şeklinde tanım yapılmıştır (Rona, 1939, s. 13). Bu tanımla ortak aidiyet duygusu oluşturularak çocuklara milli bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca ders kitabında Türk olmanın yüceliği, bunun ile övünülmesi gerektiği de şu cümlelerle ifade edilmiştir; "Türk milleti en yüce bir millettir. Yeryüzünde daha birçok milletler var, fakat binlerce yıl evvel kurulan milletim, dünyanın gelmiş ve gelecek bütün milletlerden daha yüce, daha şanlıdır" (Rona, 1939, s. 14).

"*Milli Duygu*" başlığı içerisinde vatanın anneye duyulan sevgiden de kişinin kendi canından da daha çok sevilmesi gerektiği şu cümlelerle ifade edilmiştir; "Fakat dünyada anamızdan da canımızdan da çok sevdiğimiz iki şey var: Türk yurdu ve Türk milleti!" (Rona, 1939, s. 15). Yine aynı başlık altında milleti için canının feda edilmesinin şeref ile kutsandığına vurgu yapılmıştır. "Ben Türküm! Türk, yalnız yurdu ve milleti için yaşar. Yurdunu ve bayrağını kurtarmak için hiç düşünmeden canını milletine armağan eder. Millet uğruna yaşamak kadar, millet yolunda ölmek de benim en şerefli bir dileğimdir…" (Rona, 1939, s. 17).

Ulus-devlet oluşturma sürecinde önemli bir simge olan bayrak konusu da yurt bilgisi ders kitabında yerini almıştır. "Bayrağımız, en sevgili varlığımızdır" (Rona, 1939, s. 16). Cümlesi ile bayrak sevgisi çocuklara aşılanmaya çalışılmıştır (Bkz. EK 3).

1932-1949 yılları arasında nüfusun çoğunluğunu oluşturan kırsal kesimin yeni ideoloji karşısında şekillenmesi zorunludur. Çünkü ülke nüfusunun yanı sıra ekonominin de tarımsal

özellik göstermesinden dolayı köylü yurttaşların yeni rejim doğrultusunda dönüştürülmesi önemli hale gelmiştir. Cumhuriyet seçkinlerince hedef, köyde cumhuriyeti gerçekleştirmektir. Bu kapsamda da yurt bilgisi dersleri önemlidir. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte "*Köy*", "*Köylülük*", "*Köylü yurttaş*" gibi kavramlar ders kitaplarında yer almıştır. Ders kitaplarında işlenen makbul köy ve köylülük kavramlarının aktarımında Osmanlı İmparatorluğu zamanında köylünün hep sıkıntılar çektiği, padişahların adaletsiz davrandığı, köylünün eziyet çektiği aktarılırken, cumhuriyet ile birlikte köylünün rahat nefes aldığı, üstündeki yüklerden kurtulduğu ifade edilerek Cumhuriyet Dönemi'nin, Osmanlı İmparatorluğu zamanından çok daha iyi olduğu, sorunların cumhuriyet ile aşıldığına yer verilerek çocuklar etki altına alınmaya çalışılmıştır (Üstel, 2019).

Yurt bilgisi 4. sınıf kitabında da "*Köyde Yaşayış*" başlığı içerisinde köyün yurt için öneminden bahsedilmiştir. "*Köylü ve Yurt İçin Önemi*" başlığı altında köyün önemi üç madde ile özetlenir: "*1) Bizi doyuran, köylüdür, 2) Köylü, şanlı ordumuzun temelidir, 3) Köylü, yurdun nüfus desteğidir*" (Rona, 1939, s. 22). Bu maddelerden sonra konu şu cümleler ile sonlandırılmıştır; "Şehirli bir Türk çocuğuyum. Beni yaşatan, beni besleyen köylü kardeşler en sevgili yurttaşlarımdır. Yurdun yükselmesi uğrunda şehir ve köy çocukları her zaman el ele vererek birbirimize destek olacağız. Her zaman birbirimiz için çalışacak, birbirimiz için yaşayacağız!..." (Rona, 1939, s. 22).

Yine aynı ders kitabında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki köylüden bahsedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü yönetiminden, ülkenin kötü bir durumda olduğundan, köylüden haksızca alınan vergiden ve aynı zamanda padişah zamanı köylünün acınılacak halde olduğundan söz edilmiştir (Rona, 1939, s. 23). Buna karşılık "*Türkiye Cumhuriyeti Köylüsü ve Tarımda İlerleyiş*" başlığı altında verilen fotoğraf ile tarım alanında ilerleme sağlandığı ifade edilmek istenmiştir (Bkz. EK 4). Yine bu konu içerisinde padişahların kötü yönetimi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek güç kaybettiği ve bunu fırsat bilen düşmanların yurda ayak bastığı ifade edilmiştir. Düşmanlara karşı Atatürk ve İnönü'nün kahramanlıkları ile yurdun düşmandan kurtarıldığından bahsedilmiştir. Yine aynı konu içerisinde "Türk milletinin artık kendi kendini idare ettiği, cumhuriyet yönetim şeklinin dünyadaki tüm varlıklardan en iyisi ve en faydalısı olduğu" gibi ifadelere yer verilmiştir (Rona, 1939, ss. 26-27). "*Cumhuriyet Dönemi ile birlikte vergilerin azaltıldığı, çiftçiye yardım edildiği, okullar açılıp, hastanelerin kurulduğu, çiftçiler için bankların kurulduğu ve sayısız faydasının sağlandığı"* ifade edilmiştir (Rona, 1939). Aynı zamanda çiftçiliğin önemine vurgu yapmak için Atatürk'ün traktör içinde

oturduğu fotoğrafa ders kitabında yer verilmiş ve en değerli çiftçi olarak fotoğrafın altına not düşülmüştür (Bkz. EK 5). Ünitenin son kısmında aşağıda yazan paragrafa yer verilmiştir:

> İşte çocuklar, Cümhuriyet ([*sic*]) Hükümetinden sayısız faydalar gören sevgili köylü artık her bakımdan çok rahat çalışıyor. İyi tohum, makineler, yeni bilgiler ve gönül rahatlığıyla çalıştığı için de çok iyi ve bol ürün alıyor. Osmanlı İmparatorluğunda ([*sic*]) ekmeklik buğdayımızı bile yabancı memleketlerden alıyorduk. Bugün karnımızı doyurduktan ([*sic*]) başka, yabancılara her yıl milyonlarca liralık ürün satıyoruz. Okuyan, çalışan ve yükselen köylüyle birlikte bütün millet te ([*sic*]) yükselerek dünyanın en ileri, en kuvvetli milleti haline geldi. Yurdu esirlikten kurtarıp bu şanlı duruma ve en ileri bir millet haline getiren sevgili Cümhuriyetimize ([*sic*]), Ebedi şefimiz Ulu Atatürk'e ve Milli Şefimiz yüce İnönü'ye candan bağlıyız. Yaşasın Cümhuriyet! ([*sic*]) (Rona, 1939, s. 30)

Bu paragraf ile cumhuriyetin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile arasındaki fark ortaya konulmak istenmiştir. Yine modernleşmenin sembolü olan karizmatik lider Mustafa Kemal'e dönük övgü dolu sözlere de yer verilmiştir.

İncelenen yurt bilgisi 4. sınıf ders kitabında köy konusuna oldukça fazla yer verilmiştir. Sırasıyla köyün ortak işleri, köyün sağlığının önemi, cumhuriyet hükümetinin köy sağlığına yardımları, köyün idaresi gibi konulara değinilmiştir. Cumhuriyet seçkinlerince söz konusu olan modernite projesi olarak köyün içeriden dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda da köyde cumhuriyet temsilcileri olarak "*Öğretmen, jandarma ve muhtar*" görülmektedir. Bunlar aynı zamanda en iyi rejim olan cumhuriyeti köye taşımakla yükümlülerdir (Üstel, 2019). Yurt bilgisi ders kitabında da cumhuriyet temsilcisi olarak "*Öğretmen, eğitmen, köy katibi, ziraat memuru, küçük sıhhat memuru ve yardımcı veterinerler*" den bahsedilmiştir (Rona, 1939). Ünitenin son cümlesinde "Yurttaşların bugün sahip olunan rahat yaşamın sebebinin cumhuriyet olduğu ve cumhuriyete karşı borçlu oldukları, onu her şeyden üstün tutmaları gerektiği*"* ifade edilmiştir (Rona, 1939, s. 49).

Modernleşmenin esas göstergesi olan şehirler ve şehir yaşamına da ders kitaplarına yer verilmiştir. Yurt bilgisi 4. sınıf kitabının ikinci bölümünde kasaba ve şehirler hakkında bilgiler verilmiştir. Ailedeki görevler bakımından kadının, köydeki kadın gibi ev işleri yaptığı ifade edilmiştir (Bkz. EK 6). Şehirde yaşayan kadınların ev işlerinin yanında "Erkekler gibi memurluk, avukatlık, doktorluk, öğretmenlik gibi mesleklerde de çalıştığı" yazılmıştır. (Rona, 1939, s. 51).

"*Türk Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümet*i" başlığı altında "*Türk Devleti*" kavramının ne olduğu ifade edilmiş. Yine aynı konu içerisinde "*Türk milleti*" kavramına da yer verilmiştir. "*Hükümetimiz ve Cumhuriyetimiz*" başlığı altında ise Osmanlı İmparatorluğu

zamanında işlerin kötü olduğu ifade edilmiş ama cumhuriyet ile beraber bu kötü durumun ortadan kalktığı aktarılmıştır ve cumhuriyet ile övünülmesi gerektiği dile getirilmiştir (Rona, 1939, s. 78).

4.2. 1949-1968 Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme

Aksan tarafından 1952 yılında hazırlanan "*Orta Okul Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: I*" ders kitabında genel olarak dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde "*Okulumuz*" konusu, ikinci bölümde "*Ailemiz*" konusu, üçüncü bölümde "*Çevremiz*" ve son bölümde "*Belediyemiz*" konusuna yer verilmiştir. İlk bölümde yer alan "*Okulumuz*" konusu içerisinde okulun öneminden bahsedilmiştir. Okullar için şu cümlelere yer verilmiştir; "Türk toplumunun canlı bir parçasıdır. Orada çocuklar ve gençler yarınki hayata hazırlanırlar" (Aksan, 1952, s. 2). Okullar modernleşmenin en yaygın biçimde aktarıldığı yerlerdir. Bu yüzden de ders kitaplarında okulların öneminden bahsedildiğini söylemek mümkündür. "*Okulumuzu Tanıyalım*" başlığı altında "İlköğretimin zorunlu olduğu, çocuklarını okullara göndermeyen ailelerin ise cezalandırılacağı" bilgisine yer verilmiştir. Toplumun küçük bir yansıması olarak görülen okullar da aynı toplumsal hayatta olduğu gibi kurallar ve düzenlemelere tabidir. Aynı ders kitabında okuldaki düzeni belirleyen kurallara, okullardaki disiplinden bahsedilmiştir. "*Okulda Demokratik Hayat*" başlığı altında demokrasinin tanımına yer verilmiş, okulda yapılan seçimlerim nasıl olduğu aktarılmıştır (Aksan, 1952, s. 32). Böylelikle demokratik hayatın öğretimi okullarda gösterilmeye çalışılmıştır.

1949-1968 yılları arasında incelenen yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında bir önceki yıllar arası incelenen yurt bilgisi (Yurt bilgisi dersi 1948 programı ile yurttaşlık bilgisi olarak yer verilmeye başlanmıştır) ders kitaplarından daha fazla aile konusuna yer verildiği görülmüştür. Aile kavramı yurt bilgisi ders kitaplarında sadece başlık olarak yer alırken yurttaşlık bilgisi ders kitaplarında ayrı bir bölüm şeklinde yer almıştır. Aile ile ilgili daha fazla bilgi verilmeye çalışılmıştır. Örneğin yurttaşlık bilgisi ders kitabında geçen aşağıdaki paragrafta ailenin tanımına yer verildiği ve millet kavramı ile eş değer tutulduğu görülmektedir.

> Türk topluluğunun en küçük parçası (Aile) dir ([*sic*]). Türk milleti ailelerin birleşmesinden meydana gelir. Bir binanın sağlamlılığı, nasıl yapı malzemesinin sağlamlılığına bağlı ise, Milletin ([*sic*]) sağlamlılığı da ailelerin sağlamlığına bağlıdır. Türk geleneği ve Türk kanunları Orta Asya'dan beri birbirine sevgi ve saygı ile bağlı, çalışkan, yurtsever ve kahraman insanlar yetiştiren aileler meydana getirmekle ün kazanmıştır. Türkler aile yuvasının namus ve şerefini baş tacı bilirler. (Aksan, 1952, s. 37)

Aynı kitapta "*Türklerde Aile*" başlığı altında ailenin öneminden ve kanunlar ile güvence altına alındığından bahsedilmiştir (Aksan, 1952). Yurttaşlık bilgisi ders kitabında ailedeki iş bölümü ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Ayrıca anne ve babanın görevlerine değinilmiştir. Anne ve babanın görevlerinin aktarımında yurttaşlık bilgisi ders kitabının 1932-1949 yılları arasında incelenen yurt bilgisi ders kitaplarından bir farkı olmadığı görülmüştür. 1932-1949 yılları arasında incelenen ders kitaplarında yer aldığı gibi "*Baba evin reisi, anne ise ev işleri ile ilgilenen ve ev işleriyle ilgilenmekten mutlu oluğu*" gibi ifadelerle aktarılmıştır. Sadece iş bölümü konusunda yer alan şu bu cümleler oldukça dikkat çekmektedir; "Kanun ve geleneklerimiz genel olarak babayı aile başkanı olarak tanır. Fakat baba herhangi bir sebeple bu görevi yapamayacak bir duruma düşerse aile başkanı görevi anneye düşmektedir" (Aksan, 1952, s. 43). Görüldüğü gibi babanın aile başkanı olarak nitelendirilmesi kanunlara ve geleneklere dayandırılırken, annenin aile başkanı olarak görülmesi ise ancak babanın görevini yapamayacak durumda olmasına bağlanmıştır. Buradan yola çıkarak Cumhuriyet Dönemi için kadın-erkek eşitliğine vurgu yapılsa da bu durumun ders kitaplarına yansımadığını söylemek mümkündür. Kitabın son kısmında ise toplumsal yaşayışta dikkat edilmesi gereken bazı davranışlara yer verilmiştir. Bunlar; "*Temizliğe ve sağlığa dikkat etmek, tahripten kaçınmak, sıraya girmek, nazik davranmak ve dürüst olmak, yardımlaşma, toplumun muhtaç olduğu maddelerde tutumu sağlamak*" (Aksan, 1952).

Arkın ve Su tarafından 1953 yılında yazılmış olan "*Resimli Yurttaşlık Bilgisi Orta: II*" ders kitabı toplamda beş bölümden oluşmuştur. Kitabın ilk bölümünde yer alan "*Çevremizde Ekonomi Hayatı*" bölümü içerisinde yurdun bir tarım ülkesi olduğu, nüfusun çoğunluğunun tarım ile uğraştığı ifade edilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili şu ifadelerle yer verilmiştir; "Yurdumuzun ekonomik hayatının en önemli kolu olan tarım ne kadar ilerlerse, çiftçi ne kadar kazanır ve rahata kavuşursa hepimiz milletçe o kadar ilerler ve zenginleşiriz" (Arkın ve Su, 1953, s. 12). Milletin kalkınması çiftçinin kalkınması ile bağlantılı görülmüştür. 1932-1949 arasında incelenen ders kitaplarında köylü ve köylülük konusu detaylıca ele alınırken bu konular Arkın ve Su (1953) tarafından yazılmış olan yurttaşlık bilgisi ders kitabında daha az bir şekilde yer almıştır.

Aynı ders kitabının ikinci bölümünde aşağıdaki paragrafta geçen millet kavramının tanımına yer verilmiştir;

> Millet, bir vatan üzerinde uzanıp tarih boyunca yaşayarak birbirleri ile kaynaşan, aralarında müşterek gelenekler doğan, belirli bir dil konuşarak birbirleri ile anlaşan, hepsinin kalbi belirli birtakım özleyişlerle, ülkülerle çarpan ve bunları

> koruyacak, gerekirse bunların uğruna çarpışarak siyasal bir egemenliği bulunan çok sayıdaki insanların meydana getirdiği büyük bir toplumdur. (Arkın ve Su, 1953, s. 33)

Modernleşme ile beraber gün yüzüne çıkan milliyetçilik ideolojisi, vatan sevgisi, aidiyet duygusu, milli devlet modern olma ile ilişkilidir (Metin, 2021). Buna örnek olarak aynı kitapta "*Yurt Sevgisini Doğuran Sebepler*" başlığı içerisinde sırasıyla "*Yurt*" kavramından, "*Vatan sevgisi*" ve "*Türk milliyetçiliği*"nden, "*Ortak bir millet tarihi*"nden, "*Millet topluluğu*" ve "*Gelenekler*"den, "*Dil birliği*" ve "*Ülkü*" kavramından bahsedilmiştir.

"Bu milletin idaresi yarın sizlerin ellerinize terkedilecektir. Bir Türk vatandaşı olarak Türk milletini yükseltmek sizlerin birinci vazifesi olacaktır. Hiçbir vakit 'Ne Mutlu Türküm' demenin manası unutmayın" (Arkın ve Su, 1953, s. 37). Görüldüğü gibi bu cümle öğrencilere milletini yükseltmesini vazife olarak ifade etmiştir.

Aynı kitapta devlet ve demokrasi kavramlarından bahsedilmiş. Kitapta devlet tanımı şu cümleler ile ifade edilmiştir; "Devlet; vatan ve milletin birleşmesinden meydana gelen bir kuvvettir" (Arkın ve Su, 1953, s. 37). Demokrasi kavramı ise şu cümlelerle açıklanmıştır;

> Demokrasi (Halk idaresi): Bu idarede halkın sözü her şeyin üstündedir. Devleti meydana getiren bütün vatandaşlar hür, eşit vatandaş sayılır. Vatandaşlar arasında hiçbir fark, bir imtiyaz üstünlük tanınmaz. Her vatandaşın doğuştan kazandığı ve tanınmış hakları vardır. Bu hakları kimse çiğneyemez, onları halkın elinden alamaz. (Arkın ve Su, 1953, s. 39)

Yukarıdaki paragraftan yola çıkarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğundaki gibi bir sınıf ayrımı sisteminin olmadığı vatandaşların eşit olduğunun ifade edildiğini söyleyebiliriz. Demokrasi konusu içerisinde Türkiye Devleti'nin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu ve cumhuriyet şeklinin en iyi yönetim biçimi olduğu ifade edilmiştir. Bunların dışında Teşkilatı Esasiye Kanunu hakkında bilgi verilmiştir. Devletin üç önemli görevi; "*Yasama, yürütme ve yargı*" hakkında da ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir (Arkın ve Su, 1953).

Salmangil tarafından 1953 yılında yazılan "*Orta Okullar İçin Yurttaşlık Bilgisi Orta III*" ders kitabı toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümünde demokrasi konusuna yer verilmiştir. Demokrasi kavramı için şu tanımlama yapılmıştır; "Halkın kendi kendisini idare etmesine ve egemenliğini şartsız ve kayıtsız kendi elinde tutmasına demokrasi denir" (Salmangil, 1953, s. 7). Demokrasinin tarihi gelişimi içerisinde eski Türklerde şu cümlelere yer vererek "Türkler, eskiden beri milli egemenliği her şeyin üstünde tutmuştur. Milletin gücüne dayanmasını ve değer vermesini bilmiştir" (Salmangil, 1953, s. 8). Eskiden

beri Türklerin milli egemenliğe önem verdiği vurgulanarak egemenliğin Türk milletinde hep var olduğunu kanıtlamak için bu ifadeye yer verildiği düşünülmektedir.

Modernleşme sürecinde siyasal örgütlenme, siyasal partilerin ortaya çıkması demokrasinin bir gereğidir. Çok partili yaşam modernleşmenin seçime dayalı demokratik kültürünün ürünlerindendir (Metin, 2021). Aynı kitapta siyasi partilerden de bahsedilmiştir. Cumhuriyet Döneminde 1946 yılı seçimleri ile çok partili hayata geçişin sağlandığı aktarılmıştır (Salmangil, 1953). Yine demokrasinin önemli ilkesi olan eşitlik kavramına da ders kitabında yer verilmiştir. Eşitlik kavramına dair şema verilmiş ve bunlar tek tek açıklanmıştır (Bkz. EK 7). Demokrasi bölümünün son konusu olarak "*Cumhuriyet*" aktarılmıştır. "*Cumhuriyetimiz*" konusu başlığı altında "*Saltanat ve halifeliğin kaldırılması ve cumhuriyetin ilanına*" yer verilmiştir (Salmangil, 1953).

"*Saltanatın Kaldırılması*" başlığı altında padişahların sadece kendi menfaatlerini düşündükleri, memleketin şeref ve haysiyetini ayaklar altına aldıkları, kendi kendini kurtaran Türk milletinin artık onları istemediği ve 1 Kasım 1922 saltanatın kaldırıldığına işaret edilmiştir. Padişah Vahdettin için "*Hain*" kelimesi kullanılmıştır. Aynı kitapta "*Halifeliğin Kaldırılması*" başlığı altında ise "Saltanat ve halifeliğin yüz yıllarca beraber yürütüldüğünden ve birine son verip diğerine devam etmenin sakıncalı olması ve ileride tehlike teşkil edebileceğinden 3 Mart 1924 tarihinde de halifeliğe son verildiği" ifade edilmiştir (Salmangil, 1953, s. 19). "*Cumhuriyetin İlanı*" başlığı altında "*Demokrasinin en ileri şeklinin cumhuriyet olduğu, cumhuriyetin ilan edildiği gün milletin bayram ettiği*" gibi cümlelere yer verilerek konu aktarılmıştır. Konunun son kısmında ise cumhuriyetin önemi bir kez daha çocuklara aktarılmış ve bunun devamını sağlama görevinin çocuklara verildiği şu cümlelerle ifade edilmiştir; "Cumhuriyetimiz kolay elde edilmedi. Yılların ve uzun süren mücadeleli çalışmaların mahsulüdür. Cumhuriyetimizi korunak ve yükseltmek en birinci vazifemizdir. Çünkü, istikbalimiz, her şeyimiz Cumhuriyete bağlıdır" (Salmangil, 1953, s. 20).

Söz konusu kitabın ikinci bölümünde "*Hak ve Ödevler*" konusuna yer verilmiş ve bu kapsamda yaşama hakkından bahsedilmiştir. Daha sonrasında "*Hürriyet*" kavramının ne olduğu ve gerçek manada "*Hürriyetin cumhuriyet ile beraber ortaya çıktığı*" ifade edilmiştir. "*Uygarlık olarak ileri düzeyde olan devletlerin kişi hak ve hürriyetleri bakımından çeşitli ve geniş ihtiyaçlara sahip olduğu*" ifade edilmiş ve ülkemizin uygarlık bakımından gelişmiş olduğu aktarılmış ve çeşitli hürriyet şekillerinin anayasada mevcut olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca hürriyet şekilleri şematize edilerek verilmiştir (Bkz. EK 8).

Aynı kitabın üçüncü bölümünde "*Vatandaşlık Ödevlerimiz*" başlığı altında hem devletin vatandaşlara hem de vatandaşların devlete karşı görevleri olduğu aktarılmıştır. Devletin vatandaşlara karşı görevleri; "*Vatanın güvenliğini, düzenini, vatandaşların bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması, adaleti sağlamak, hak ve hürriyetleri korumak"* başlıca görevleri olarak ifade edilmiştir. Vatandaşların devlete karşı ödevleri ise "*Seçim vazifesini yerine getirme, askerlik görevini yerine getirme ve vergileri ödemek*" olduğu ifade edilmiştir (Salmangil, 1953).

Güvenç ve Çılak tarafından 1965 yılında "*Toplum ve Ülke İncelemeleri 1*"ve yine aynı yazarlara ait 1966 yılında hazırlanan "*Toplum ve Ülke İncelemeleri 2*" ve "*Toplum ve Ülke İncelemeleri 3*" ders kitapları incelenmiştir. İncelenen her üç kitapta modernleşme bakımından herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Güvenç ve Çılak'a ait bu kitaplar ders kitabından çok kısa öykü kitaplarına benzemektedir.

4.3. 1968-1998 Arası Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Modernleşme

1968-1998 yılları arası sosyal bilgiler ders kitaplarında modernleşme konusu ele alınmıştır. 1949-1968 yılları arasında ders kitaplarında yer alan demokrasi kavramına 1968-1998 arasında incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında da rastlanmaktadır. Demokrasi konusu gibi siyasi partiler, seçimlerin önemi gibi konulara yine devam edilmiştir. 1980'li yıllarda ise yaşanan 12 Eylül darbesinin etkisiyle de 1940'lı yıllarda olduğu militan yurttaş anlayışının hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Asal, Akşit ve Sanır tarafından 1975 yılında hazırlanan "*Orta Okullar İçin Sosyal Bilgiler 3. Sınıf*" ders kitabı "*Türkiye'nin Bugünkü Yönetim Biçimi", Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Yeniden Kuruluşu*", "*Nüfus ve Nüfus Sorunlarımız*", "*Türkiye'nin Tarımla İlgili Sorunları*", "*Türkiye Gerekli Enerjiyi Hangi Kaynaklardan Nasıl Sağlıyor ve Nasıl Endüstrileşiyor*", ve son olarak "*Türkiye'de Taşıma, Ulaştırma, İç ve Dış Ticaret*" olmak üzere toplamda altı üniteden oluşmaktadır. Kitabın ilk ünitesinde demokrasi kavramının nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği aktarılmış. "*Türkiye'nin Bugünkü Yönetim Biçimi*" başlığı altında "*Kişi hak ve özgürlükleri, kişinin ödevleri, devletin yasama-yürütme-yargı görevleri ve Türk milleti ve özelliklerinden*" bahsedilmiştir. "*Kişinin Hakları ve Özgürlükleri*" başlığı altında; "*Yaşama hakkı, seyahat özgürlüğü, özel yaşamı ve konut özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, basın ve yayın özgürlüğü, dernek kurma hakkı ve özgürlüğü, meslek-iş ve sözleşme özgürlüğü, sendika kurma ve grev yapma özgürlüğü, mülk edinme özgürlüğü, seçme ve seçilme özgürlüğünden*" bahsedilmiştir. Devletin ancak olağanüstü durumlarda bu özgürlükleri

sınırlayabileceği aktarılmıştır (Asal, Akşit ve Sanır, 1975). "*Kişinin Ödevleri*" konusunda vatandaşların görevleri olarak "*Vergi vermek ve askere gitmek*" aktarılmış. "*Askerlik Ödevi*" konusu içerisinde çocuklara "*Cumhuriyeti korumak için daima uyanık ve hazır olmak gerektiği*" öğüdü verilmiştir (Asal vd., 1975).

"*Türk Milleti ve Özellikleri*" başlığı altında kültürel mirasın korunması gerektiğinden, "*Türk bayrağı*" ve "*İstiklal Marşına*" saygı gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca milli hayatın sürekliliği açısından ahlakın önemli olduğu, milli çıkarların kişisel çıkarlardan daha üstün ve milli amaçlar uğruna gerekirse fedakarlık yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Asal vd., 1975).

"*Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu*" ünitesi içerisinde Osmanlı İmparatorluğunda endüstrinin kurulamama sebepleri ve kötü gidişatı hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü gidişatı karşısında "*Vatanın kurtuluşu için Türk milletinin ayaklandığı*" ifade edilmiştir. Yine bu konu kapsamında Mustafa Kemal'in hayatı ve kişilik özelliklerinden bahsedilmiştir (Asal vd., 1975).

İkinci ünitenin altıncı konusu olarak "*Türk Devrimleri*" başlığı altında; "*Saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması, Medeni Kanun ve kadın hakları, Kılık Kıyafette Devrim, milli ekonominin kurulması ve geliştirilmesi, Harf Devrimi, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu, ölçü ve takvimlerin değiştirilmesi, Soyadı Kanunu*" ve son olarak yapılan tüm devrimlerin genel olarak öneminden bahsedilerek konu bitirilmiştir. Saltanatın kaldırılmasından bahsedilirken önceki yıllarda olduğu gibi bu kitapta padişah "*Hain*" olarak nitelendirilmiştir. "*Medeni Kanun ve Kadın Hakları*" başlığı altında "*Medeni Kanun ile Türk kadını kocasının tek eşi, çocuklarının öz annesi hakkına kavuştuğu*" ifade edilmiştir. Böylelikle yeni Türk ailesinin kurulmuş olduğu ifade edilmiştir. Bu konu içerisinde eski Türklerde kadın ve erkek eşitliğinin olduğu hatta devlet işlerinde önemli görevlere sahip olduğu aktarılırken Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın ve erkeklerin eşit olmadığı ifade edilmiştir. Örneğin;

> Osmanlı İmparatorluğu'nda, İslam hukukuna uygun olarak, kadınlara erkeklerden çok az hak tanınmıştır. Bir erkek dört kadınla evlenebilir, istediği zaman boşayabilirdi. Mahkemede iki kadının şahitliği, bir erkeğin şahitliğine eş sayılırdı. Kadınlar, erkeklerin bulundukları topluluklara katılamazlardı. Evlerinde arkasında otururlar, sokağa çıkarken vücutlarını ve yüzlerini iyice örterlerdi. Taşıtlarda, kadınlar için ayrı yerler bulunurdu. Medeni Kanun ile kadın erkek bu arasındaki eşitsizliğin kaldırdı. Türk kadını da erkeği gibi iş hayatına atıldı. Her meslekte serbest olarak çalışmaya başladı. Kadınlara belediye seçimlerine katılma ve milletvekili seçme ve seçilme hakkını tanıyan kanunlar çıkarıldı. (Asal vd., 1975, s. 96)

Ekonomik alandaki yenilikler kapsamında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik anlamda geri kaldığı, sanayide gelişemediği aktarılmıştır. Tarımda kullanılan eski yöntemlerden ötürü tarım sektörünün gelişemediği ifade edilmiştir. Cumhuriyet Döneminde ise tarım işlerine önem verdiği, tarımda makineleştirmeye gidildiği ifade edilmiştir (Bkz. EK 9). Cumhuriyet döneminde endüstrinin geliştiği, bankaların ve fabrikaların kurulduğu şu cümlelerle ifade edilmiştir; "Bugün Türkiye'de ekonomi alanında önemli bir ilerleme görülmektedir. Fabrikalarımız hızla çoğalmakta, ihtiyaçlarımız, geniş ölçüde yurt içinden sağlanmaktadır" (Asal vd., 1975, s. 100).

Aynı kitapta çok partili hayata geçiş süreci ve demokratik gelişmelerden bahsedilmiştir. Yeni Türkiye Devleti'nin demokrasi temelleri üzerine kurulduğu, 1945 yılına kadar süren tek parti rejiminin devrimlerin bir an önce gerçekleşmesi için uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Demokrat Parti'nin 1946 seçimleri sonucunda meclise girmesiyle çok partili hayata geçildiği aktarılmıştır. Bu konunun hemen devamında 27 Mayıs Devrimi aktarılmıştır. 27 Mayıs Devrimi için 1954 yılından itibaren kötü giden Demokrat Parti yönetiminin ülkenin dirlik ve düzenini bozduğu, anayasaya ve kanunlara aykırı davranarak hareket etmesinden dolayı 27 Mayıs 1960 günü devrim gerçekleştiği ifade edilmiştir. Devrimin devletin varlığı ve özgürlüğünü sağlamak için gerçekleştirildiği şu cümlelerle ifade edilmiştir; "27 Mayıs Devrimi'nin amacı, milletin birliğini, devletin varlığını ve bütün özgürlükleri sağlamaktı. Bu devrim, ülkede büyük bir sarsıntı yapmadı. Kısa zamanda, her şey yoluna girdi" (Asal vd., 1975, s. 116).

"*Nüfusumuz ve Nüfus Sorunlarımız*" ünitesinin alt konusu olan "*Nüfusumuzun Görünüşü*" başlığı altında şehirleşme oranının giderek arttığı aktarılmıştır. Modernleşme olgusunun bir göstergesi olan şehirleşmenin Türkiye'de de giderek arttığını söylemek mümkündür. Bu ünite kapsamında köylerdeki sorunlar aktarılmış önceki yıllara oranla köy konusuna daha az yer verildiğini söylemek mümkündür. Köy sorunlarında devletin her zaman köy halkının yanında olduğu yine vurgulanmıştır. Modernleşme ile beraber artan şehirleşme olgusu beraberinde gecekondu ve çevre kirliliği, ulaşım sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu ünitenin beşinci konusunda "*Büyük Şehirlerin Önemli Sorunları*" başlığı altında büyük şehrin tanımı yapılmış ve bu tanımda yer alan "*Çağdaş büyük şehir*" kavramı da dikkat çekmektedir. "Büyük şehir en az 100.000 nüfusludur. Bir milyondan çok insanın yaşadığı şehirlerde vardır bunlara milyonluk şehir denir. Çağdaş büyük şehirlerin hemen hemen ortalarında ekonomik etkinliklerin tümünün toplandığı görülür" (Asal vd., 1975, s. 141).

Bunun dışında; "*Gece kondu sorunu, hava kirliliği, su kirliliği, ulaşım sorunlarının*" yaşandığı ifade edilmiştir. (Asal vd., 1975).

"*Taş Kömürü Nereden Sağlanıyor Nerelerde Kullanılıyor*" başlığı altında çeşitli fotoğraflarla Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi karşılaştırmasına yer verilmiştir (Bkz. EK 10, 11, 12, 13).

"*Türkiye'de Taşıma, Ulaştırma, İç ve Dış Ticaret*" ünitesinin içeriğinde "*Karayolları, demiryolları, denizyolları, havayollarından*" bahsedilmiştir. Her konunun içeriğinde Cumhuriyet Dönemi'nde ileriye gidildiği ve geliştiğinden bahsedilmiştir. Demiryolları konusunun içeriğinde Cumhuriyet Dönemi içerisinde giderek artış olduğu grafikle anlatılmıştır (Bkz. EK 14) (Asal vd., 1975).

Asal, Akşit ve Sanır tarafından 1975 yılında hazırlanan "*Sosyal Bilgiler Orta Okul 3. Sınıf*" ders kitabı yine aynı yazarlar tarafından 1983 yılında tekrar basılmıştır. Her iki ders kitabında da herhangi bir değişiklik yapılmadığı görülmüştür.

4.4. 1968-1998 Arası Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme

1968-1998 yılları arasında yurttaşlık bilgisi ve hayat bilgisi ders kitapları incelenmiştir.

Pazarlı tarafından 1971 yılında yazılan "*Yurttaşlık Bilgisi Orta Okul Sınıf:1*" ders kitabının "*Okulda Toplu Yaşayış*" ünitesi içerisinde okullardaki demokratik yaşayıştan bahsedilmiştir. Cumhuriyetten önce okullarda öğrencilere hiçbir hak tanınmadığı ve hiçbir değer verilmediği ifade edilmiştir. Bugün ise öğrencilerin eşit muamele gördüğü aktarılmıştır (Pazarlı, 1971).

"*Ailemiz*" ünitesinde ailenin tanımı ve bireyleri, aile bireylerinin görevleri ve aralarındaki ilişkiyi düzenleyen esaslar aktarılmış, ailedeki demokratik yaşayıştan bahsedilmiş ve ayrıca "*Türk geleneğ*i*ndeki*" yeri ve öneminden bahsedilmiştir. Önceki dönemlerin ders kitaplarında olduğu gibi bu ders kitabında da anne ve babanın görevlerine yer verilmiştir. Babanın ailenin başı olduğu, en ağır yükün onda olduğu ifade edilirken annenin ise ev işleri ile ilgilendiği bazı ailelerde ise ev kadınlarının da dışarıda çalıştığı bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca iyi bir ev kadını için hem ev işleri ile beraber kocasına karşı görevlerini yerine getiren hem de aile için neşe ve saadet yaratması gerektiği ifade edilmiştir. Kısaca iyi bir ev kadını olmak için ev işlerini yapan, kocasına karşı sorumluluklarını yerine getiren ve aile içerisinde huzurlu bir ev ortamı oluşturan kişi olarak tanımı yapılmıştır. Modernleşme ile kadın erkek

arasındaki eşitliğin sağlandığı ifade edilmesine rağmen ders kitaplarına yansımadığı görülmektedir (Pazarlı, 1971).

Son ünitede "*Hemşerilik ödevlerinden*" bahsedilmiştir. Bunlar; "*Hemşeriler arasında yardımlaşmanın olması gerektiği, temiz olmaları, dürüst olmaları, etraflarına zarar vermemeleri, turistlere yardım etmeleri, toplum çıkarlarını her şeyin üstünde tutmaları*" gibi görevleri yerine getirmesi gerektiği ifade edilmiştir (Pazarlı, 1971).

Bolayır tarafından 1986 yılında hazırlanmış olan "*Renkli Hayat Bilgisi İlkokul 2*" ders kitabında "*İlköğretim Haftası*" konusu içerisinde cumhuriyetin ilk zamanlarında okuma yazmanın çok olmadığı, Atatürk'ün emri ile birlikte ülkenin her yerine okuma-yazma kurslarının açıldığı aktarılmıştır. Atatürk için "*En büyük eğitimcidir*" ifadesi kullanılmıştır (Bolayır, 1986). Aynı kitapta "*Türk çocuğu*" ifadesinin kullanıldığı görülmüştür. 1932-1948 arasında incelenen ders kitaplarında kullanılan ifadenin 1987 yılında da kullanılıyor olması dikkat çekicidir.

"*Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk*" ünitesinde; "*Cumhuriyet Bayramının hazırlıkları, Cumhuriyet Bayramının özelliği, bayramda yaşananlar, bayrağımıza duyulan saygı, cumhuriyetin getirdiği yeniliklerden*" bahsedilmiştir. "*Niçin Bayram Yapıyoruz*" başlığı altında cumhuriyet idaresinden önce devleti padişahların yönettiği ve devleti idare edemedikleri için ülkenin düşmanlar tarafından saldırıya uğradığı aktarılmıştır. Cumhuriyet ile beraber Türk halkının kendi kendini yönetmeye başladığı ifade edilmiştir (Bolayır, 1986).

"*Cumhuriyet'in Getirdiği Yenilikler*" başlığı altında verilen resimde bir yanda eski giyimli bir çifte diğer yanda da modern görünümlü çifte yer verilerek değişim ortaya konmak istenmiştir. Eski ve modern giyim kuşama örnek verildiğini söylemek mümkündür (Bkz. EK 15). Yapılan yenilikler tek tek açıklanmış ve "*Atatürk inkılapları ve cumhuriyeti korumanın Türk çocuğunun ve vatandaşının görevi*" olduğu vurgusu yapılmıştır. Örneğin;

> Eğitim, sağlık, hukuk, endüstri, tarım ve benzeri yenilikler yapıldı. Bugünkü modern Türkiye'yi, yüce Atatürk'e, onunla beraber cumhuriyeti kurmaya yardımcı olan herkese ve Cumhuriyete ([*sic*]) borçluyuz. Çok çalışarak, birbirimizi, bayrağımızı, milletimizi severek borcu ödemeliyiz. Atatürk inkılaplarını, Cumhuriyeti ([*sic*]) korumak ve yaşatmak her Türk çocuğunun ve vatandaşın görevidir. (Bolayır, 1986, s. 68)

Gündoğan tarafından 1991 yılında hazırmış olan "*Hayat Bilgisi Sınıf 2*" ders kitabının "*Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk*" ünitesi içerisinde yer alan "*Niçin Bayram Yapıyoruz?*" başlığı altında önceki yıllarda incelenen ders kitaplarında olduğu gibi padişahların ülkeyi

yönetememesi ve bunun sonucunda ülkenin işgale uğradığı şu cümlelerle ifade edilmeye çalışılmıştır;

> Yurdumuz, cumhuriyetten önce padişahlıkla yönetiliyordu. Padişahlar ülkeyi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Yönetimde halkın istek ve görüşleri dikkate alınmazdı. Padişahlık babadan oğula geçerdi… Daha sonra padişahlardan bazıları yurdumuzu iyi yönetemediler. Günden güne gücümüz azaldı. Halk yoksullaştı. Her alanda geri kaldık. Yapılan savaşları kaybettik. Toprağımız birer birer elimizden çıktı… Bu duruma dayanamayan Atatürk, yurdumuzu kurtarmak için harekete geçti. (Gündoğan, 1991, ss. 32-33)

Bunun yanında cumhuriyetin getirdiği yeniliklere de yer verilmiştir. Bunlar; Harf İnkılabı, seçme ve seçilme hakkı, Soyadı Kanunu, takvim ve saatte değişiklik, kılık kıyafette yenilik, tarım alanında yapılan yeniliklere ve ulaşım araçlarının bollaşmasına yer verilmiştir. Önceki ders kitaplarında olduğu gibi yapılan yenilikleri Atatürk'e borçlu olduğumuz ve yapılan yeniliklerin ileri götürülmesi gerektiği şu cümlelerle ifade edilmiştir; "Yapılan bütün bu yenilikleri, Ulu Önder Atatürk'e borçluyuz. Onun sayesinde, bugün daha mutlu ve rahat yaşamaktayız. Biz de bu yenilikleri koruyacak, daha da ileriye götüreceğiz" (Gündoğan, 1991, s. 38).

4.5. 1998-2005 Arası Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Modernleşme

Kurtcan, Helvacı ve Tomsuk tarafından 2000 yılında hazırlanan "*İlköğretim Sosyal Bilgiler Sınıf 4*" ders kitabında önceki yıllara ait ders kitaplarında olduğu gibi aile ve okuldan bahsedilmiştir. "*Ailemiz, Okul ve Toplum Hayatımız*" ünitesi içerisinde ailenin öneminden ve Türk toplumundaki yerinden bahsedilmiştir. Önceki yıllara ait kitaplarda olduğu gibi yine aile tanımına yer verilmiş fakat bu sefer geniş aile ve küçük aile olarak iki farklı aile tipinden bahsedilmiştir. Küçük ailenin günümüz modern aile tipi olarak aktarılmıştır. Modern aile tipine örnek olarak küçük aile resmine yer verilmiştir (Bkz. EK 16).

"*Aile Bireyleri Arasındaki Dayanışma ve Önemi*" başlığı altında önceki yılların kitaplarından farklı olarak "*Ailedeki işlerin bireyler arasında eşit paylaşılarak yürütüldüğü ifade edilmiş ve ayrıca çağdaş Türk ailesinde kadın erkek eşitliği*" dile getirilmiştir. Önceki yıllarda ailedeki işler aktarıldığında babanın evin reisi olduğu annenin de ev işleri ile ilgilendiği ifade edilmişti. 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında ise bu algının azaldığını söylemek mümkündür (Kurtcan vd., 2000).

"*Toplum ve Hayatımız*" başlığı altında toplum içinde yaşamanın öneminden, toplumdaki demokratik hayattan bahsedilmiştir. Bu anlatımda ailede başlayan demokrasi eğitimi okulla beraber devam etti ve böylelikle toplum hayatının demokratik olmasının

sağlandığı ifade edilmiştir. Demokratik toplumlarda kişi hak ve özgürlüklerinin önemli olduğu ifade edilmiştir. Toplum hayatında saygı, sevgi ve dayanışmanın önemi aktarılmış ve buna örnek olarak "*Kurtuluş Savaşı*" gösterilmiştir. "*Toplum Hayatında Bize Düşen Görevler*" başlığı altında iyi birer vatandaş olunması gerektiği, ülke geleceği için devlete ve millete hizmet etmenin görev sayılması gerektiği ve vatani görevlerin severek yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Kurtcan vd., 2000).

"*Toplumda ve Çalışma Hayatında Türk Kadının Yeri*" konusu başlığında cumhuriyetin ilanından sonra Türk kadınına toplum ve çalışma hayatında geniş haklar tanındığı ifade edilmiştir. Atatürk'ün toplumun kalkınmasında hem erkeklerin hem de kadınların görev almasını istediği ifade edilmiştir. Atatürk sayesinde Türk kadının toplumda saygınlık kazandığı, Cumhuriyet Dönemi'nde seçme seçilme hakkını kazanan kadınların siyasi alanda başarılı olduğu ve TBMM'de çok sayıda kadın milletvekilinin yer aldığı ifade edilmiştir. Cumhuriyet Devrimi sayesinde kadınların farklı mesleklerde çalışabildiği ifade edilmiş (Bkz. EK 17).

"*İlimizi ve Bölgemizi Tanıyalım*" ünitesinin, "*İlimizde ve Bölgemizde Ekonomik Hayat*" konusunun içerisinde tarım, hayvancılık, su ürünleri, orman ve orman ürünleri, madenler ve enerji kaynakları, sanayi ve ulaşım hakkında bilgi verilmiştir. Tarım ve hayvancılık konusu içerisinde modern kaynakların kullanıldığına dair görsellere yer verilmiştir (Bkz. EK 18,19).

"*Türk Milletinin Tarihteki Yeri*" başlığı altında; "*Türk milletinin zengin ve köklü bir tarihe sahip olduğu ve her Türk çocuğunun, Türk milletinin tarihteki yerinin bilinmesi ve övünmesi gerektiği*" ifade edilmiştir. Konun son cümlesinde "Cumhuriyeti ve milli kültürümüzü korumak ve geliştirmek her Türk'ün ([*sic*]) görevidir. Bizler de Türk milletinin gelişmiş dünya milletleri arasındaki yerini alması için çok çalışmalıyız" sözleri ile konu bitirilmiştir (Kurtcan vd., 2000, s. 98).

4.6. 1998-2005 Arası Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Ders Kitaplarında Modernleşme

1998-2005 yılları arasında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitabı ile hayat bilgisi ders kitapları incelenmiştir.

Gören ve Karadaş tarafından 1998 yılında hazırlanan "*İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 7*" ders kitabındaki "*Aile*" ünitesinde "*Aile*" kavramının tanımına yer verilmiş, "*Çekirdek aile*" ve "*Geniş aile*" tipi hakkında bilgi verilmiştir. Çekirdek aile kavramının şehirleşmenin gelişmesi, sosyal ekonomik gelişmelerin sonucunda giderek yaygınlaştığı ifade

edilmiştir. Genel olarak 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında yayınlanmış ders kitaplarında aile konusunda aktarılan çekirdek aile tipine modernleşmenin sonucu olarak daha fazla yer verildiğini söylemek mümkündür. Ailede iş bölümü konusunda ise kadınların cumhuriyet yönetimi ile birlikte Türk kadınının şehirde, endüstride devlet dairelerinde çalışarak aile geçimine katkı sağladığı ve böylece demokrasinin temeli olan katılımcılık ilkesi, eşitlik ilkelerinin aile içerisinde uygulandığı ifade edilmiş, böylelikle çocukların demokrasiyi ailede yaşayarak öğrendiği ifade edilmiştir. İş hayatında kadın erkek ayrımının öneminin kalmadığı vurgulanmıştır (Gören ve Karadaş, 1998).

"*Devlet ve Demokrasi*" ünitesi içerisinde devlet kavramına yer verilmiştir. Devletin oluşmasını sağlayan faktörler arasında; "*Ulus, millet ve hakimiyet*" kavramlarına yer verilmiştir. Devlete karşı görev olarak; "*Vergi vermek, askerlik ve seçime katılma*" konularına da değinilmiştir. Devletin "*Yasama, yürütme ve yargı*" görevleri aktarılmıştır. Devletin yasama, yürütme, yargı görevlerinin ve yetkilerinin neler olduğuna yer verilmiştir. Üçüncü ünitenin dördüncü konusu olan "*Demokrasi*" konusunda demokrasi kavramına yer verilmiş, geçmişten günümüze Türkiye'de yaşanan demokrasi sürecine kısaca aktarılmıştır. Türkiye'deki demokrasi hareketleri; "*Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce, İslamiyet'in kabulünden sonra, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi*" olmak üzere dört maddede toplanarak ifade edilmiştir. Önceki yıllardaki kitaplardan farklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü gidişatına vurgu yapılmamıştır. Örneğin; "Osmanlı Devleti, demokrasi hareketlerinde önemli adımlar atmasına karşılık, demokrasinin yerleşmesinde başarılı olamamıştır. Bu durumun en önemli sebebi, devletin son yıllarda üst üste gelen savaşlar ile uğraşması ve ekonomik, sosyal ve siyasi çöküştür" (Gören ve Karadaş, 1998, s. 78). Önceki yıllara ait ders kitaplarında olduğu gibi "*Beceriksiz padişah yönetimi*" gibi ifadelere yer verilmemiştir. Ayrıca İslamiyet ve demokrasi arasında bağlantı kurulmuştur. Örneğin; "Bu dönemde insan haklarına en fazla değer veren devletler, İlk İslam Türk devletleridir. Hükümdarlar halkın mutluluğu için çalışmışlar, halk arasında eşitliği sağlamaya çalışmışlardır" (Gören ve Karadaş, 1998, s. 76).

Dördüncü ünitede "*Anayasa*" başlığı altında anayasanın ne olduğu, değişmez hükümleri, genel esasları ve dayandığı temel ilkelere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Kitabın son ünitesinde "*Kişi hak ve hürriyetlerine, vatandaşlık haklarına, tüketici haklarına ve son olarak temel hak hürriyetlerin sınırlandırılması konusunda olağanüstü hal, sıkı yönetim, savaş ve seferberlik*" kavramlarına yer verilmiştir (Gören ve Karadaş, 1998).

Eren ve Gören tarafından 1999 yılında hazırlanan "*İlköğretim Hayat Bilgisi 2*" ders kitabı "*Okulumuz Açıldı*", "*Okulda ve Evde Dayanışma*", "*Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk*", "*Sağlıklı Büyüyelim*", "*Taşıtlar ve Trafik*", "*İletişim*", "*Görüyorum ve Duyuyorum*", "*Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı*", "*Çevremizdeki Canlılar*", "*Dünya ve Uzay*" ve "*Tatile Giderken*" olmak üzere toplamda 11 üniteden oluşmaktadır. "*Okulda ve Evde Dayanışma*" ünitesinin içerisinde "Evde Demokrasi" başlığı altında ailenin tanımına yer verilmiş ve ailedeki sorumluluk paylaşımından bahsedilmiştir. Konu örneklerle açıklanarak anlatılmıştır. Örneğin;

> Aile, en küçük topluluktur. Anne, baba ve çocuklardan oluşur. Büyük anne ve büyük babanın bulunduğu aileler de vardır. Aile içindeki sorumluluklar anne, baba ve çocuklar tarafından paylaşılır. Aile bireyleri, aralarında iş bölümü yaparlar herkes kendi görevini yerine getirir. Böylece mutluluk içinde yaşarlar. Bizim ailede annem, babam, kardeşim ve ben yaşıyoruz. Annem ve babam çalışıyorlar. Kardeşimle ben okula gidiyoruz. Bazı ailelerde yalnızca babalar çalışır. Anneler çalışmaz. Böyle ailelerde ev işlerini anneler yapar. Babalar işten, çocuklar okuldan gelince ev işlerinde anneye yardımcı olur. Bizim ailede bütün işleri annem ve babam birlikte yaparlar. Annem yemek hazırlarken, babam da yardım eder. Sofrayı birlikte kurar, birlikte kaldırırız. (Eren ve Gören, 1999, ss. 44-45)

Yukarıdaki paragrafta görüldüğü gibi ailenin anne, baba ve çocuklardan oluştuğu, ailede iş bölümü yapıldığından bahsedilmiştir. Genellikle anlatım örneklerle aktarılmıştır. Yine aynı paragrafta anne ve babaların çalıştığı ancak bazı ailelerde ise yalnızca babanın çalıştığı annelerin ev işleri ile uğraştığı ifade edilirken babalarında anneye yardım ettiğine de yer verilmiştir. Önceki yıllarda incelenen ders kitaplarının aksine bu ders kitabında kadın ve erkek arasında net bir görev ayrımına yer verilmemiştir. Kadının çalıştığı, bazı ailedeki kadınların ise çalışmadığı ifade edilmiştir. Önceki yılların ders kitaplarında olduğu gibi kadının ev işleri ile uğraştığı tek tek açıklanmamış ve ayrıca babanın da eve geldiğinde eşine yardım ettiği ifade edilmiştir. Yine aynı başlık altında aile kararlarının ortak alındığından bahsedilmiştir. Önceki yıllara ait ders kitaplarına oranla aile konusunun ders kitaplarındaki yerinin giderek azaldığı fark edilmiştir.

Aynı ünitenin üçüncü konusu olan "*İnsan Hak ve Hürriyetleri ile Sorumluluklar*" başlığı altında Atatürk'ün, insan haklarına ve özgürlüklerine çok önem verdiği ve cumhuriyeti ilan ederek Türk milletinin birçok hak ve özgürlüğe kavuştuğu şu cümlelerle ifade edilmeye çalışılmıştır;

> Atatürk, insan hak ve özgürlüklerine çok önem vermiştir. Cumhuriyeti kurarak Türk milletini birçok hak ve özgürlüğe kavuşturmuştur. Seçme ve seçilme, öğrenim görme, düşünce ve inanç özgürlüğü bunlardan bazılarıdır. Sahip olduğumuz

> hak ve özgürlükler yasalarla güvence altına alınmıştır. Türk milleti, Atatürk'ün önderliğinde birçok hak ve özgürlüğe kavuşmuştur. (Eren ve Gören, 1999, ss. 48-49)

Konunun devamında iletişim hürriyeti, basın hürriyeti ve öğrenim hürriyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Ünitenin son konusunda vatandaşlık görevi olarak seçme ve seçilme hakkından bahsedilmiştir.

"*Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk*" ünitesinin "*Niçin Bayram Yapıyoruz?*" başlığı altında şu ifadelere yer verilmiştir;

> Cumhuriyet kurulmadan önce, yurdumuz padişahlar tarafından yönetiliyordu. Devletimizin adı Osmanlı Devleti idi. Padişahlık babadan oğula geçiyordu. Devleti yöneten çok iyi padişahlar vardı. Bunun yanında beceriksiz olanlarda vardı. Önceleri çok iyi yönetilen devlet, daha sonraları yönetilmez olmuştu. Bu durumdan faydalanmak isteyen düşmanlar yurdumuza saldırdılar. Topraklarımızın bir bölümünü aralarında paylaştılar. Köylerimizi, şehirlerimizi yakıp yıktılar. İnsanlarımızı öldürdüler. Mustafa Kemal, yurdumuzun işgal edilmesine razı olmadı. Yurdumuzu düşmanlardan kurtarmak için çareler aramaya başladı. (Eren ve Gören, 1999, s. 57)

Önceki yıllarda incelenen ders kitaplarının aksine bu ders kitabında Osmanlı İmparatorluğu için kötü cümlelere yer verilmediği fark edilmiştir. Padişahlar için daha önceki yıllarda kullanılan "*Hain kelimesi, ülkenin kötü gidişatından sorumlu oldukları, halka kötü davrandığı*" gibi cümlelere yer verilmemiştir. Bunların tam tersi olarak iyi padişahların var olduğu ifade edilmiş, önceleri iyi yönetilen devletin sonradan yönetilmez olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı ile ilgili kötü ifadelerin olmaması dikkat çekmektedir. Önceki yılların ders kitaplarında olduğu gibi ülkenin kötü gidişatına Mustafa Kemal'in razı gelmediği ifade edilmiştir. Konunun devamında Kurtuluş Savaşı ile düşmanların yurttan kovulduğu ifade edilmiştir.

"*Cumhuriyet Yönetiminin Getirdiği Yenilikler"* başlığı içerisinde cumhuriyet yönetimi ile her alanda birçok yenilik yapıldığı ve bu yeniliklere "Atatürk İnkılapları" denildiği ifade edilmiştir. Cumhuriyet yönetimi ile yapılan yenilikler şu cümlelerle ifade edilmeye çalışılmıştır;

> Herkesin okuma yazma öğrenmesi için yeni okullar açıldı. Arap harfleri yerine bugün kullandığımız harfler kabul edildi. Kılık kıyafet alanında değişikler yapıldı. Cumhuriyet yönetimiyle birlikte yurdumuzun her tarafında fabrikalar kurulmaya başlandı. Barajlar, yollar, köprüler, çeşmeler yapıldı. Eskiden kullanılan okka, arşın, saat ve takvim kaldırıldı. Bunların yerine metre, kilogram ile bugün kullandığımız saat ve takvim kabul edildi. Soyadı kanunu iler her aileye bir soyadı verildi. Bu kanunla Mustafa Kemal de Atatürk soyadını aldı. Medeni kanun kabul edildi. Mahkemeler kuruldu. Din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı. Buna laiklik diyoruz. Kadın ve erkek herkese seçme ve seçilme hakkı verildi. (Eren ve Gören, 1999, ss. 60-61)

Genel olarak yapılan yenilikler yukarıdaki gibi ifade edilmiştir. Yapılan tüm yenilikler tek bir görselde anlatılmaya çalışılmıştır (Bkz. EK 20). Yine aynı ünite içerisinde Türk bayrağı ve İstiklal Marşı'nın öneminde bahsedilmiştir. Son olarak Atatürk'ün hayatı ve kişilik özellikleri ayrıntılı bir şekilde yer almıştır.

"*Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı*" ünitesinin ilk konusu olan "*Niçin Bayram Yapıyoruz?*" başlığı altında yine "*Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk*" ünitesinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin padişahlıkla yönetildiği, zamanla devletin güçsüzleştiği ve bunu fırsat bilen düşman devletlerin ülkeyi işgal ettiği ifade edilmiştir. Bir önceki ünitede olduğu gibi yurdun içinde bulunduğu kötü duruma Mustafa Kemal'in razı gelmediği ifade edilmiştir. Örneğin;

> Bugünkü devletimizin adı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Devletimizin bundan önceki adı Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Devleti'ni, padişahlar yönetiyordu. Devlet yöneticileri, halkın oylarıyla seçilmezdi. Padişahlık, babadan oğula geçerdi. Osmanlı devleti, önceleri çok güçlü bir devletti. Zamanla güçsüzleşti. Dünyadaki yenileşme ve gelişmenin gerisinde kaldı. Yapılan savaşlara yenilerek sürekli toprak kaybetmeye başladı. Halk yoksullaştı. Devletin eski gücü kalmamıştır. Düşman devletler, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu güçsüz ve zayıf durumdan yararlanmak istediler… Düşmanlar yurdumuza asker çıkardılar. Topraklarımızın bir bölümünü işgal ettiler… Yurdunu ve milletini seven vatansever insanlar, bu durumu kabullenemiyorlardı. Yurdumuzu düşman işgalinden kurtarmak için çareler arıyorlardı. Bu vatansever insanlardan biri de Mustafa Kemal'di. Mustafa Kemal, yurdumuzu içinde bulunduğu durumdan çıkarmanın yollarını düşünüyorlardı. (Eren ve Gören, 1999, ss. 153-154)

Önceki ünitede olduğu gibi konu ile ilgili benzer ifadeler kullanılmıştır. Konunun devamında Kurtuluş Savaşı süreci ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından bahsedilmiştir. "*Bayramın Çocuklara Armağan Edilmesi*" başlığının altında şu cümlelere yer verilmiştir; "Atatürk, Türk çocuklarına inanıyor ve güveniyordu. Ülkenin geleceğini onlarda görüyordu. "Cumhuriyeti biz kurduk, onu yaşatacak ve yüceltecek sizlersiniz" sözleriyle cumhuriyeti gençlere emanet edilmiştir. Çünkü bugünün çocukları, yarın büyüyecektir. Devletine ve milletine yararlı insanlar olacaktır" (Eren ve Gören, 1999, s. 156). Bu paragraf ile cumhuriyetin gençlere emanet edildiği bir kez daha dile getirilmiştir.

Eren ve Gören tarafından 1999 yılına hazırlanan "*İlköğretim Hayat Bilgisi 2*" ders kitabı yine aynı yazarlar tarafından 2000 yılında tekrar yayınlanmıştır. Her iki ders kitabı karşılaştırıldığında "*Dünya ve Uzay*" ünitesine "*Deprem ve Korunma Yolları*" konusunun eklendiği fark edilmiştir. Bunun dışında herhangi bir değişiklik yapılmadığı görülmüştür. Deprem konusunun eklenmesi ise ülkemizde yaşanan 1999 Marmara Depremi'nden dolayı ders kitaplarına eklenildiği düşünülmektedir (Eren ve Gören, 2000).

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada Türkiye'deki modernleşme çabalarının 1932-2005 yılları arasında yayınlanmış olan sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurt bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitaplarına yansımaları incelenmiştir. 1932-2005 yılları arasında incelenmiş olan ders kitapları geniş bir zaman aralığına karşılık gelmesi nedeniyle önemli görülen ilkokul ve ortaokul sosyal bilgiler öğretim programı değişikliğinin yaşandığı dönemler dikkate alınarak; 1932-1949, 1949-1968, 1968-1998, 1998-2005 yılları arası olmak üzere dört bölüme ayrılarak incelenmiştir. 1932-1949 arasında sadece yurt bilgisi ders kitapları, 1949-1968 arasında yurttaşlık bilgisi, toplum ve ülke incelemeleri ders kitapları, 1968-1998 arası sosyal bilgiler, hayat bilgisi, yurttaşlık bilgisi ders kitapları, 1998-2005 arası sosyal bilgiler, hayat bilgisi, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitapları incelenmiştir. 1932-2005 arasında gerçekleşen toplumsal değişim çabalarının ders kitaplarına aktarıldığı anlaşılmıştır.

1932-1949 yılları arasında yurt bilgisi ders kitapları modernleşme bakımından incelendiğinde milliyetçi söylemlerin oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Modernleşme ile birlikte yaygınlık kazanan milliyetçilik, ulus-devlet, milli irade gibi kavramlara 1932-1949 yılları arasında yayınlanan ders kitaplarında baskın bir şekilde yer verildiği görülmüştür. Parlak (2005), tarafından erken Cumhuriyet Dönemi tarih ve yurt bilgisi ders kitaplarını incelendiği çalışmada da benzer bir sonuç elde edildiği görülmekte ve milliyetçilik, ulus-devlet gibi kavramların yaygın bir şekilde kullanıldığı sonucuna varılmaktadır. Altındağ (2013), tarafından incelenen tek parti dönemi yurt bilgisi kitaplarında da millet sevgisinin sıkça yer aldığı anlaşılmaktadır.

Özellikle 1932-1949 yılları arasında yayınlanan ders kitaplarında "Türk çocuğu", "Türk milleti" kavramlarının yaygın bir şekilde yer verildiği görülmüştür. Ayrıca cumhuriyetin önemi hemen hemen tüm konularda sıklıkla dile getirilmiştir. Genellikle ders kitaplarında Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında kötü bir yönetim şeklinin olduğu, padişahların ülkeyi iyi yönetemedikleri ileri sürülmüş ve buna karşılık cumhuriyet yönetimi ile birlikte her şeyin düzeldiği, kötü günlerin geride kaldığı, her anlamda modernleşmenin ve ilerlemenin yaşandığı ifade edilmiştir. İncelenen ders kitaplarındaki bu yaklaşımın sebebinin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeni rejimini sağlam temeller üzerine inşa etmek olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle sık sık Osmanlı İmparatorluğu ve cumhuriyet yönetiminin karşılaştırılması yapıldığı görülmektedir. İncelenen ders kitaplarında devlet

odaklı ulusallaşmanın ve aile odaklı modernleşmenin yaygın bir biçimde ifade edildiği söylenebilir. Aile odaklı modernleşme kapsamında kadınlarının ailedeki yeri ve görevlerinden bahsedilmiştir. Cumhuriyet Dönemi ile kadınlara özgürlükler sağlandığı, hukuken kadın ve erkek eşitliğinin sağlandığı, aynı zamanda cumhuriyet devriminin "Kadın Devrimi" olduğu çeşitli kaynaklarda dile getirilmiştir (Sancar, 2022). Fakat bunların 1932-1949 yılları arasındaki ders kitaplarına pek yansımadığı görülmüştür. 1932-1949 yılları arası hem nüfusun çoğunluğunu hem de ekonominin önemli bir bölümünü oluşturan köylülerin yeni rejimin ideolojisi kapsamında modernleştirilmesi önemli bir sorundur (Üstel, 2019). Bu yıllar arasındaki ders kitaplarında köy ve köylülük kavramlarına genişçe yer verilmiştir. Köy konusunda da Osmanlı ve cumhuriyet yönetimi karşılaştırılması yapılmış, cumhuriyet ile köylünün rahata ulaştığı, tarım ekonomisinin geliştiği ifade edilmiştir. Genel olarak bu dönemde yazılan kitapların çocuklara öğüt verici nitelikte olduğu ve günümüz ders kitaplarından farklı olarak yeni rejimin el kitapçığı olarak görüldüğü söylenebilir. Ayrıca bu dönemde yayınlanan ders kitaplarının hemen hemen hepsinde "Türk çocuğunun" cumhuriyete sahip çıkması, Atatürk'ün gösterdiği çağdaşlaşma yolunda ilerlemesi gerektiği mesajının yaygın bir biçimde aktarıldığı söylenebilir.

Demokrat Parti'nin 1946 yılı seçimleri ile meclise girmesiyle birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başladığı görülmektedir. Demokrat Parti'nin meclise girmesiyle birlikte başlayan bu yeni döneme çok partili dönem adı verilmektedir. Haliyle Türkiye'de yaşanan bu gelişmeler de ders kitaplarına yansımıştır. Türkiye'de yaşanan bu siyasi değişim ile birlikte modernleşmenin göstergesi olan demokrasi, siyasi parti gibi kavramların ders kitaplarında yer almaya başladığı gözlemlenmiştir. 1932-1949 arası ders kitaplarında aile ve okul konuları yerini bu dönemde ailede demokrasi, okulda demokrasi gibi konulara bırakmıştır. Demokrasi ve siyasi parti gibi ders kitaplarına yeni giren konuların yanında aile ve köy gibi önceki yılların ders kitaplarında yer alan konular yine bu dönemin ders kitaplarında yer almış ve aralarında herhangi bir farklılık olmadığı görülmüştür. Milliyetçi söylemler bu dönemde de ders kitaplarında yer almaya devam etmiştir. Türk milletinin özelliklerine yer verilmiştir. Türk çocuğu kavramı bu dönemde de ders kitaplarında yer almıştır. Önceki yıllarda olduğu gibi bu dönemin ders kitaplarında da Osmanlı İmparatorluğu ve cumhuriyet yönetiminin karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Yine bu dönemin ders kitaplarında da gelecek neslin cumhuriyeti koruması gerektiği ve daha ileriye taşıması gerektiği ifade edilmiştir. 1949-1968 yılında yaygın olarak ifade edilen tarımda makineleşme ile tarım ekonomisinin modernleştiği ifadesine bu dönemin ders kitaplarında da yine yer verilmiştir. Tarım ekonomisinde olduğu gibi sanayi ve ulaşımda da Cumhuriyet Dönemi ile beraber gelişme sağlandığı ifade edilmiştir.

Önceki yıllarda yayınlanmış olan ders kitaplarından farklı olarak bu dönemin kitaplarında modernleşmenin bir diğer göstergesi olan şehirleşme kavramına da yer verilmiştir. Bu dönem içerisinde yayınlanmış olan toplum ve ülke incelemeleri ders kitapları modernleşme kapsamında incelendiğinde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Genel olarak bu dönemin ders kitapları, çocuklara öğüt verici niteliktedir.

1968-1998 yılları arasında yayınlanan sosyal bilgiler, yurttaşlık bilgisi ve hayat bilgisi ders kitaplarında da demokrasi ve siyasi parti kavramlarına yer verildiği görülmüştür. Bu dönemde gerçekleşen 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerinin ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Ders kitaplarında bu iki darbenin de devletin varlığını korumak amacıyla yapıldığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı da ders kitaplarında "Sıkı yönetim" ve "Olağanüstü hal" kavramlarına yer verilmiştir. Modernleşme ve demokrasi ile örtüşmeyen bu kavramlar sonraki yıllarda da ders kitaplarında yer almaya devam etmiştir. Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de aile ve okul konusuna yer verilmiştir. Önceki dönemlerden farklı olarak ailede iş bölümüne yer verilirken, kadınların yine ev işleri ile ilgilendiğini, farklı olarak bu dönemde bazı kadınların çalışarak ev geçimine katkı sağladığı ifade edilmiştir. Kısmen de olsa kadınların çalışma hayatında yer aldığı ifade edilmiştir. 1970'li yıllarda Türkiye'de meydana gelen kentleşmede yaşanan artış dönemin ders kitaplarında da yer almış, şehirleşme konusuna fazlaca yer verilmiştir. Şehirleşmenin artması ile beraber köy konusuna ders kitaplarında gittikçe az yer verildiği saptanmıştır. Önceki yıllara ait ders kitaplarında olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemi karşılaştırılması yapılmış, Cumhuriyet Dönemi'nin Osmanlı dönemine göre daha iyi olduğuna vurgu yapılmıştır. Fakat buna önceki dönemlerde olduğu gibi fazlaca yer verilmediği anlaşılmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanılan değişimlere yer verilmiştir. Kişi hak ve ödevleri, vatandaşın devlete, devletinde vatandaşa karşı olan görevleri ders kitaplarında yerini almıştır. Şehirleşmenin yaygınlaşmasıyla beraber artan gecekondu ve çevre kirliliği gibi sorunlarda ders kitaplarında yerini almıştır. Genel olarak bu dönemin ders kitapları günümüz kitaplarına daha çok benzemektedir. Önceki dönemlerin ders kitaplarına nazaran daha az öğüt verici mesajlara rastlanmıştır. Sosyal bilgiler ve yurttaşlık bilgisi ders kitaplarına oranla hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan konuların daha basit cümlelerle ifade edilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Bunun da öğrencilerin yaş aralığı ve anlama düzeylerinden kaynaklandığı söylenebilir.

1998-2005 yılları arasında sosyal bilgiler, vatandaşlık bilgileri-vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ve hayat bilgisi ders kitapları incelendiğinde, 1985 yılı itibariyle vatandaşlık bilgileri adı altında okutulmaya başlanan yurttaşlık bilgisi dersi, 1997-1998 yılından itibaren vatandaşlık ve insan hakları eğitimi olarak adlandırılmıştır (Kuçuradi ve Tepe, 2020). Doğal

olarak 1998-2005 döneminde vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitapları incelenmiştir. Bu dönem ders kitaplarında aile ve okulda demokratik ortam konusuna yer verilmiş ayrıca bu dönemdeki ders kitaplarına toplumsal hayattaki demokratik ortam konusu da eklenmiştir. Önceki yıllardan farklı olarak aile konusu içerisinde çekirdek aile ve geniş aile kavramlarına da yer verilmiş ve çekirdek aile kavramının modern aile tipi olduğu ifade edilmiştir. Yine önceki yıllardan farklı olarak aile bireylerinin görevleri konusunda artık kadın ve erkeklerin eşit olarak ev işlerini birlikte yaptığı ayrıca kadınların çeşitli mesleklerde kadın-erkek ayrımı yapılmadan her işte görev aldığı ifade edilmiştir. Bu konu kapsamında cumhuriyet ile beraber kadınların toplumsal saygınlığını kazandığı, kadın ve erkeklerin eşit olduğu ifade edilmiştir. Bir önceki dönemde olduğu gibi şehirleşme konusu bu dönemin ders kitaplarında da yer almıştır. Şehirleşmeyle beraber ortaya çıkan gecekondu, çevre ve ulaşım sorunlarına yer verildiği görülmüştür. Bu dönem kitaplarında da devlet ve demokrasi kavramlarına yer verilmiş, Türkiye'deki demokrasi süreci; Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden önce ve İslamiyet'in kabulü sonrası, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere dört başlıkta toplanmıştır. Demokrasi ve İslamiyet arasında bağlantı kurulması da oldukça dikkat çekicidir. Bunun sebebinin 1980'li yıllar ile din kavramının başta anayasa ve eğitim alanlarında etkisini arttırmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bir önceki yılda olduğu gibi bu dönemde de sıkı yönetim ve olağan üstü hal kavramları ders kitaplarında yer verilmiştir. Önceki yıllardan farklı olarak Atatürk'ün hayatı ve kişiliği, Atatürkçülük kavramları ders kitaplarında yerini almıştır. Önceki yıllarla karşılaştırıldığında bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemi karşılaştırmasına neredeyse hiç rastlanılmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu hakkında kötü ifadelere neredeyse hiç yer verilmediği görülmektedir. Tarım, hayvancılık, ulaşım gibi konularda tek tük Cumhuriyet dönemi ile ilgili bağlantı kurulmuştur. Bunun sebebinin yıllardan beri gelen anlatımlarla artık kanıksanmış olduğu, bundan dolayı ders kitaplarında daha az yer bulduğu düşünülebilir.

Genel olarak bu çalışmanın sonucu şöyle ifade edilebilir:

1932-2005 yılları arasında incelenen ders kitaplarında Türkiye'deki modernleşme çabalarının 1932 ve 1970 yılları arasında yayınlanan ders kitaplarına oldukça yaygın ve net bir şekilde yansıdığı, 1970 sonrasında ise daha az yer bulduğunu söylemek mümkündür. 1932-1970 arasında neredeyse her alanda ifade edilen modernleşme olgusu 1970 sonrası oldukça sınırlı sayıdaki konularda yer bulmuştur. Ayrıca 1932-2005 yılları arasında ders kitaplarına ulaşım konusunda yaşanan güçlükler düşünüldüğünde (ki günümüz de bile çoğu okulda ders kitaplarının tedarik edilmesinde hala daha sorunlar yaşanıldığı bilindiğinden) o yıllardaki öğrencilerin ders kitaplarına ulaşıp ulaşamadığı merak konusudur. Ders kitaplarının

öğrencilere ulaşıldığı düşünülse bile modernleşme sürecinin tam olarak içselleştirilip içselleştirilmediği bilinmemektedir.

5.2 Öneriler

Türkiye'deki modernleşme çabaları 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ivme kazanmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen devrim hareketiyle daha modern bir devletin oluşumu sağlanmak istenmiştir. Bu dönemde modernleşme çabalarının eğitim aracılığı ile sağlam bir zemine oturtulmaya çalışıldığı, eğitim aracılığıyla yeni devletin, yeni rejimin daha sağlam temeller üzerine inşa edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Eğitim alanında yapılan ilk girişim 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile olmuştur. Bunu 1924 yılında ilkokul müfredat programlarında değişiklik izlemiştir.

Yapılacak yeni araştırmalarda modernleşme çabalarının ve ders kitaplarına yansımalarının daha iyi anlaşılması adına 1924-1932 yılları arasında ilkokul, orta okul ve lise ders kitapları da incelenebilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının 1968'den günümüze değin değişen içeriği üzerine araştırılma yapılması bu alanda çalışacak araştırmacılara önerilir. Ayrıca 2005 sonrası sosyal bilgiler ders kitaplarında modernleşmenin nasıl ele alındığı da araştırabilir. Aynı süreçte Türkiye'deki modernleşme çabalarının farklı branşlardaki ders kitaplarına yansımalarının araştırılması da önerilir.

KAYNAKÇA

Acun, F. (2020). Değişme ve süreklilik: osmanlı'nın torunları cumhuriyet'in çocukları. M. Zencirkıran (Ed.), *Dünden bugüne türkiye'nin toplumsal yapısı* (ss.41-59). Dora Yayıncılık

Ahmad, F. (1995). *Modern türkiye'nin oluşumu* (Y. Alogan, Çev.). Sarmal Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi 1993).

Aksan, H. (1952). *Ortaokul yurttaşlık bilgisi sınıf:1*. Ders Kitapları Ltd. Şt.

Akşin, S. (2019). *Kısa türkiye tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Alaca, E. (2017). Sosyal bilgiler ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Eğitim ve Toplum*, *6*(18),759-785.

Altındağ, A. (2013). *Tek parti döneminde (1924-1946) ilkokullarda vatandaşlık eğitimi* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://avesis.deu.edu.tr/yonetilen-tez/a503a04e-e961-4afd-9f3c-667c0b5d621a/tek-parti-doneminde-1924-1946-ilkokullarda-vatandaslik-egitimi

Arkın, M., Su, M.K. (1953). *Resimli yurttaşlık bilgisi orta:2*. Bir Yayınevi

Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3.* sınıf. Türk Tarih Kurumu Basımevi

Asal, T., Akşit, N., ve Sanır, F. (1983). *Ortaokul sosyal bilgiler 3.* Milli Eğitim Basımevi

Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2017). Modernizme bir başkaldırı projesi olarak postmodernizim. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *2*(2), 93-108

Bahadır, Y. (2008). *Çok partili dönemden günümüze sosyal bilgiler öğretim programlarının gelişimi* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12397/7263

Baran, M. (2013). Avrupa'da gelişen modernlik ve modernleşme anlayışları ve bu anlayışların türkiye'ye yansımalarına tarihi sosyolojik açıdan bir bakış. *Turkish Studies*, *8*(11), 55-79

Baysal, J. (1981). *Harf devriminin ellinci yılı sempozyumu.* Türk Tarih Kurumu Basımevi

Berkes, N. (2022). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları

Berman, M. (2013). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (Ü. Altuğ ve B. Peker Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1982).

Bolayır, F. (1986). *Renkli hayat bilgisi ilkokul 2*. Okul Kitapları Ltd. Şti.

Bozaslan, B. M. (2013). *Modernleşme ve eğitim: türkiye'de modern eğitimin inşası (1932-1938)* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi], İstanbul Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/50709.pdf

Coşğun Kandal, S. (2015). *Atatürk dönemi yurt bilgisi ders kitaplarının eğitim felsefesi ve sosyolojisi açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erzincan Üniversitesi.

Çakır, G. (2018, Nisan). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Modernleşme Sürecinin Çocuğun Kültürel Değişimindeki Yansımaları. A. Taşağıl (Başkan). *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu*. Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul.

Çelikhisar, T. (2019). *1968'den günümüze sosyal bilgiler eğitiminde aile olgusunun sosyolojik bağlamda değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi

Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(2), 201-211

Çetin, H. (2003). Gelenek ve değişim arasında kriz: türk modernleşmesi. *Doğu Batı*, *7* (25), 11-40

Çiğdem, A. (2004). Batılılaşma, modernite ve modernizasyon. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modernleşme ve batıcılık* (ss. 68-81). İletişim Yayınları

Çiydem, E. (2019). Sosyal bilgiler ve toplumsal değişim. B. Ü. İbret, S. Kaymakmakcı (Ed.), *Sosyal bilgiler ve toplum* (ss. 95-118). Pegem Akademi

Demir, Ş., Sesli, M. ve Yılmaz, V. (2008). Türk modernleşmesi: eleştirel bir bakış. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 77-90

Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme başkaldırı ve değişim* (U. Coşkun, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1966).

Ekinci, E. (2013). *Atatürk döneminde türkiye'de milli eğitim ve ideolojisi* [Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi], Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12418/12246

Eren, C. ve Gören, Ç. G. (1999). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. Cemre Yayıncılık

Eren C. ve Gören, Ç. G. (2000). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. Cemre Yayıncılık

Eskicumalı, A. (2001). Eğitim ve sosyal değişme türkiye'nin değişim sürecinde eğitimin rolü. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 109-128

Genç Çelebi, Ş. (2017). *Türk modernleşmesinde modernlik algısı ve ideolojik yansımaları* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi], Sakarya Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/91351/T07104.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları (Orijinal yayın tarihi 1990).

Göle, N. (2004). Batı dışı modernlik: kavramı üzerine. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modernleşme ve batıcılık* (ss. 56-67). İletişim Yayınları

Gören, Ç. G., Karadaş, M. (1998). *İlköğretim vatandaşlık ve insan hakları eğitimi 7.* Metinler Yayıncılık

Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma teorik çerçeve- pratik öneriler 7 farklı nitel araştırma yaklaşımı kalite ve etik hususlar*. Seçkin Yayıncılık.

Güler, O. (2020). *Cumhuriyet dönemi eğitim felsefesi* [Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/15338/3/Oya%20G%C3%BCler.pdf

Gülersoy, A. E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports Science Education(IJTASE), 2*(1), 18-36

Güneş, B. (2019). *2000 yılı sonrasında yayımlanan sosyal bilgiler ders kitaplarının sosyolojik analizi* [Yüksek lisan tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12418/12129/10248525.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Güvenç, H., Çılak, F. (1965). *Toplum ve ülke incelemeleri 1.* Sıralar Matbaası

Güvenç, H., Çılak, F. (1966). *Toplum ve ülke incelemeleri 2.* Acar Basımevi

Güvenç, H., Çılak, F. (1966). *Toplum ve ülke incelemeleri 3.* Acar Basımevi

Habermas, J. (1990). Modernlik: tamamlanmamış bir proje. N. Zeka (Ed.), *Postmodernizm* (s. 31-44). Kıyı Yayınları.

İnal, K. (1998). *Türkiye'de ders kitaplarında demokratik ve milliyetçi değerler, 27 mayıs ve 12 eylül askeri müdahale dönemlerine ilişkin bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

İnal, K. (2004). *Eğitim ve iktidar.* Ütopya Yayınevi

İnalcık, H. (2018). *Devlet-i aliyye* (IV. Cilt). Türkiye İş Bankası Yayınları

İnan, A. (1981). *Harf devriminin ellinci yılı sempozyumu.* Türk Tarih Kurumu Basımevi

Kaplan, İ. (2019). *Türkiye'de milli eğitim ideolojisi ve siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisi.* İletişim Yayınları

Kaya, M. (2015). Batı dışı modernleşme örneği olarak türkiye modernleşmesi: süreklilikler, kopuşlar ve çatallanmalar. *Turkish Studies, 10*(2), 545-564. http://dx.doiorg/10.7827/TurkishStudies.7862

Keskin, Y. (2002). *Türkiye'de II. meşrutiyetten günümüze kadar uygulanmış olan sosyal bilgiler öğretim programlarının analizi ve karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi

Keyman, E.F. (Ed.) (2013). *Türkiye'nin yeniden inşası modernleşme, demokratikleşme, kimlik*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kılıç, A. (2006). *1970-1990 arası dönemde türkiye'de "yurttaşlık bilgisi" kitaplarındaki yurttaşlık anlayışı* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/41464.pdf

Köker, L. (1993). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim Yayınları

Kuçuradi, İ., Tepe, H. (2020). *Türkiye'de ve dünyada insan hakları eğitimi.* Türkiye Felsefe Kurumu

Kurtcan, Y., Helvacı, K. ve Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş.

Kurtdaş, M. Ç. (2012). Osmanlıdan cumhuriyete modernleşme sürecine kısa bir bakış. *Hikmet Yurdu Dergisi*, *5*(9), 101-114.

Kuş Z., Arık, B., Altunok, B. N., İridağ, A. (2018). 100 yılda ne değişti? Yeni malumat-ı medeniye ve günümüz vatandaşlık eğitimi ders kitabının karşılaştırılması. *TUHED Turkish History Education Jornual, 7*(2), 344-371.

Mardin, Ş. (2021). *Türk modernleşmesi*. İletişim Yayınları

Metin, C. (2021). Bir tarihsel süreç olarak modernleşme. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(25), 71-119.

Özcan, Ö. (2019). *Aydınlanmanın üç düşünüründe (Rousseau, Kant ve Locke) çocuk modernleşmesi ve eğitim* [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/12384

Özçelik, T. C. (2019). Batı-dışı modernleşme kavramı temelinde türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında modernleşme çabaları. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(2), 308-326

Özkan Kurtdaş, E. M. (2016). Osmanlı'nın modernleşme sürecinde eğitimin rolü. *Hikmet Yurdu Dergisi, 9*(18), 177-191.

Özmen, H., Karamustafaoğlu, O. (Ed.) (2019). *Eğitimde araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786052417867

Öztan, G. G. (2019). *Türkiye'de çocukluğun politik inşası.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Özüçetin, Y. ve Nadar, S. (2010). Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi dersinin üniversiteler düzeyinde okutulmaya başlanması ve gelinen süreç. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(11), 466-477

Parlak, İ. (2005). *Türkiye'de ideoloji-eğitim ilişkisi: erken cumhuriyet dönemi tarih ve yurt bilgisi ders kitapları üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Pazarlı, O. (1971). *Ortaokul kitapları yurttaşlık bilgisi sınıf:1.* Remzi Kitabevi

Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası

Salmangil, E. (1953). *Orta okullar için yurttaşlık bilgisi III.* Kader Basımevi

Sançar, S. (2022). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti erkekler devlet, kadınlar aile kurar.* İletişim Yayınları

Sevil, M. (1999). *Türkiye'de modernleşme ve modernleştiriciler.* Vadi Yayınları

Sığın, N. (2017). *Türkiye'de modernleşme sürecinde basın: ulus gazetesi'nin modernleşme söylemi* [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Anadolu Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/7731

Sözer, S. (2019). Farklı modernlikler kuramına bir katkı: ontolojik ve formel modernlikler. *Kesit Akademi Dergisi, 5*(18), 295-304

Şahin, M. (2012). Ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, *13*(3), 129-154

Tekeli, İ. (2004). Türkiye'de siyasal düşüncenin gelişimi konusunda bir üst anlatı. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modernleşme ve batıcılık* (ss. 19-42). İletişim Yayınları

Toker, N. ve Tekin, S. (2004). Batıcı siyasi düşüncenin karakteristikleri ve evreleri: kamusuz cumhuriyetten kamusuz demokrasiye. U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modernleşme ve batıcılık* (ss. 82-106)

Türer, A. (1998). *Ulusallaşma ve evrenselleşme sürecinde modernleşme dönemi eğitim düşüncesinin rolü* [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Balıkesir Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12462/1836

Türker, H. (2000). *Türk devrimi ve basın 1922-1925*, Dokuz Eylül Yayınları

Üstel, F. (2019). *Makbul vatandaşın peşinde II. meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi.* İletişim Yayınları

Vatandaş, C. (2010). Cumhuriyetin ilk yıllarında bir toplumsal değişim aracı olarak eğitimin modernleştirilmesi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (42), 41-62

Vatandaş, C. (2020). Kapsam ve yönetim açısından türk modernleşmesi. M. Zencirkıran (Ed.), *Dünden bugüne türkiye'nin toplumsal yapısı* (ss. 63-96). Dora Yayıncılık

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin yayıncılık

Yurt Bilgisi V. Sınıf (1935). Türkiye Kitapçılığı Limited Şirketi

Yurt Bilgisi V. Sınıf (1937). Devlet Basımevi

Zürcher, E. J. (2022). *Modernleşen türkiye'nin tarihi* (Y. Saner, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1993).

EKLER

EK 1. Tablo 1 ***1932-2005 yılları arasında incelenen ders kitapları listesi***

Basım Yılı	**Kitap Adı**	**Yazarı**	**Yayınevi**	**Talim Terbiye Onayı**
1935	İlkmektep Kitapları: V. Sınıf Yurt Bilgisi	Devlet Matbaası	Tük Kitapçılığı Limited şirketi	30.7.1933
1937	İlkmektep Kitapları: V. sınıf Yurt Bilgisi	Devlet Matbaası	Devlet Basımevi	30.7.1933.
	İlkmektep Kitapları IV. Sınıf	Devlet Matbaası	Devlet Basımevi	03.7.1933.
1938	İlkmektep Kitapları V. Sınıf Yurt Bilgisi	Kültür Basımevi	Kültür Basımevi	26.7.1938
1939	İlkokul Kitapları yurt bilgisi IV. Sınıf	Tarık Emin Rona	Maarif Matbaası	11.9.1939
	İlkokul Kitapları Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf	Tarık Emin Rona	Maarif Matbaası	11.9.1939
	Ortaokul Kitapları Yurt Bilgisi I	Tezer Taşkıran	Maarif Matbaası	14.8.1939
1940	İlkokul Kitapları Yurt Bilgisi IV. Sınıf	Tarık Emin Rona	Maarif Matbaası	27.6.1940
	İlkokul Kitapları Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf	Tarık Emin Rona	Maarif Matbaası	27.6.1940
	Ortaokul Kitapları Yurt Bilgisi II	Tezer Taşkıran	Maarif Matbaası	16.8.1940
1941	İlkokul Kitapları Yurt Bilgisi Dersleri IV. Sınıf	Tarık Emin Rona	Maarif Matbaası	4.8.1939
	Ortaokul Kitapları Yurt bBlgisi II	Tezer Taşkıran	Maarif Matbaası	8.8.1940
	İlkokul Kitapları Yurt Bilgisi Dersleri V. Sınıf	Tarık Emin Rona	Maarif Matbaası	4.8.1939
1947	İlkokul Kitapları Yurt Bilgisi Dersleri IV. Sınıf	Bedia Ermat Kemal Ermat	Milli Eğitim Basımevi	29.5.1942
1948	Ortaokul Kitapları Yurt Bilgisi I.	Tezer Taşkıran	Milli Eğitim Basımevi	8.8.1940

	Ortaokul Kitapları Yurttaşlık Bilgisi II	Tezer Taşkıran	Milli Eğitim Basımevi	8.8.1940.
1951	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul I. Sınıf	Fatma Şerbetçioğlu	Remzi Kitabevi	25.7.1951 yardımcı ders kitabı
	Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi I	Fikriye Sünuhi Arsan	Inkılap Kitabevi	25.2.1950
1952	Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi II	Fikriye Sünuhi Arsan	Ulus Basımevi	24.4.1952
	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: II	Halit Aksan	Güven Basımevi	28.4.1952
	Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi III	Fikriye Sünuhi Arsan	Ulus Basımevi	24.4.1952
	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: I	Halit Aksan	Işıl Matbaası	28.4.1952
	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: III	Halit Aksan	Güven Basımevi	28.4.1952
1953	Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi III	Etem Salmangil	Kader Basımevi	27.12.1952
	Resimli Yurttaşlık Bilgisi Orta 2	Mefharet Arkın Mükerrem Kamil Su	Bir Yayınevi	3.1.1953
1956	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul: II	Burhan Anıl İbrahim Beğen	Çeltüt Yayınevi	Onaylı
	Resimli Yurttaşlık Bilgisi Orta 1	Mefharet Arkın Mükerrem Kamil Su	Bir Yayınevi	3.1.1953
	Resimli Yurttaşlık Bilgisi Orta 2	Mefharet Arkın Mükerrem Kamil Su	Bir Yayınevi	Onaylı
	Resimli Yurttaşlık Bilgisi Orta 3	Mefharet Arkın Mükerrem Kamil Su	Bir Yayınevi	Onaylı
1958	Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi III	Fikriye Sünuhi Arsan	İnkılap yayınevi	Onaylı
1959	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul 1. Sınıf	Osman Pazarlı	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Ortaokul: 1 Yurttaşlık Bilgisi	Burhan Anıl İbrahim Beğen	Anıl Yayınevi	Onaylı
	Ortaokul II Yurttaşlık Bilgisi	Burhan Anıl İbrahim Beğen	Anıl Yayınevi	Onaylı
	Ortaokul III Yurttaşlık Bilgisi	Burhan Anıl İbrahim Beğen	Anıl Yayınevi	Onaylı
1960	Ortaokullar İçin Testli Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: I	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	Onaylı

1961	Ortaokullar İçin Testli Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: II	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	1.9.1961
1962	Ortaokul:1 Yurttaşlık Bilgisi	Burhan Anıl İbrahim Beğen	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Ortaokul: II Yurttaşlık Bilgisi	Burhan Anıl İbrahim Beğen	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi İlkokul 5. Sınıf	Niyazi Akşit Osman Eğilmez	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Ortaokullar İçin Testli Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: I	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	1.9.1961
	Ortaokul:II Yurttaşlık Bilgisi	Burhan Anıl İbrahim Beğen	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Ortaokul:III Yurttaşlık Bilgisi	Burhan Anıl İbrahim Beğen	İnkılap Kitabevi	Onaylı
1964	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul I. Sınıf	Osman Eğilmez	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul II. Sınıf	Osman Eğilmez	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul III. Sınıf	Osman Eğilmez	Remzi Kitabevi	Onaylı
1965	Testli Yurttaşlık Bilgisi Orta II	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	Onaylı
1966	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi I	Halit Aksan	As Matbaası	Onaylı
	Testli Yurttaşlık Bilgisi Orta II	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi II	Halit Aksan	As Matbaası	Onaylı
1967	Ortaokullar İçin yurttaşlık Bilgisi II	Mükerrem Ayel Niyazi Akşit	As Matbaası	Onaylı
	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi II	Halit Aksan	As Matbaası	Onaylı
	Testli Yurttaşlık Bilgisi Orta I	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Testli Yurttaşlık Bilgisi Orta III	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi I	Mükerrem Ayel Niyazi Akşit	As Matbaası	Onaylı
1971	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul 1 Sınıf	Osman Pazarlı	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Orta 2	Selman Erdem İsmet Konuk	Atlas Yayınevi	Onaylı
	Testli Yurttaşlık Bilgisi Orta 1	Cemal Onoğur	İnkılap Yayınevi	Onaylı
	Sosyal Bilgiler Orta 1	Selman Erdem İsmet Parmaksızoğlu İsmet Konuk	Remzi Kitabevi	Belirtilmemiş

1972	Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi III	Mükerrem Ayel Niyazi Akşit	As Matbaası	Onaylı
	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi I	Halit Aksan	Bozkurt Matbaası	Onaylı
	Ortaokul Yurttaşlık Bilgisi II	Halit Aksan	Bozkurt Matbaası	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul: I	Selman Erdem İsmet Konuk	Atlas Yayınevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul 1 Sınıf	Osman Pazarlı	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: III	Osman Pazarlı	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: II	Osman Pazarlı	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul: II	İsmet Konuk Selman Erdem	Atlas Yayınevi	Onaylı
	Sosyal Bilgiler Orta 2	Selman Erdem İsmet Parmaksızoğlu İsmet Konuk	Remzi Kitabevi	Belirtilmemiş
	Sosyal Bilgiler Orta 3	Selman Erdem İsmet Parmaksızoğlu İsmet Konuk	Yükselen Matbaacılık	1.8.1972
1973	Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul I	Selman Erdem İsmet Konuk	Atlas Yayınevi	Onaylı
	Ortaokul Kitapları Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: III	Osman Pazarlı	Remzi Kitabevi	Onaylı
	Ortaokul Kitapları Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: II	Osman Pazarlı	Remzi Kitabevi	Onaylı
	İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler IV	Niyazi Akşit Hayri Günden	Bozkurt Matbaası	5.6.1970 yardımcı ders kitabı
	İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler V	Niyazi Akşit Hayri Günden	Bozkurt Matbaası	5.6.1970 yardımcı ders kitabı
	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler I	Niyazi Akşit Ferruh Sanır	Bozkurt Matbaası	28.10.1970 yardımcı ders kitabı
	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler II	Niyazi Akşit Tarık Asal	Bozkurt Matbaası	23.7.1971 yardımcı ders kitabı
	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler III	Niyazi Akşit Ferruh Sanır	Bozkurt Matbaası	Yardımcı ders kitabı
	Sosyal Bilgiler Orta 3	Selman Erdem İsmet Parmaksızoğlu İsmet Konuk	Yükselen Matbaacılık	1.8.1972 yardımcı ders kitabı
1974	Ortaokul Kitapları Yurttaşlık Bilgisi Sınıf: III	Osman Pazarlı	Yükselen Matbaacılık	Onaylı

	Testli Yurttaşlık Bilgisi Orta III	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Sosyal Bilgiler Sınıf 4	Hüseyin Hüsnü Tekışık	Rehber Yayınevi	Belirtilmemiş
	Sosyal Bilgiler Orta 1	Selman Erdem İsmet Parmaksızoğlu İsmet Konuk	Remzi Kitabevi	26.8.1971 yardımcı ders kitabı
	Sosyal Bilgiler Orta 2	Selman Erdem İsmet Parmaksızoğlu İsmet Konuk	Remzi Kitabevi	Belirtilmemiş
1975	Testli Yurttaşlık Bilgisi Orta III	Cemal Onoğur	İnkılap Kitabevi	Onaylı
	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler 3. Sınıf	Tarık Asal Niyazi Akşit Ferruh Sanır	Türk Tarih Kurumu Basımevi	23.5.1975
	Sosyal Bilgiler Orta 3	Selman Erdem İsmet Parmaksızoğlu İsmet Konuk	Remzi Kitabevi	23.5.1975 başvurma (müracaat) kitabı
1976	İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler IV. Sınıf	Ferruh Sanır Tarık Asal Niyazi Akşit	Türk Tarih Kurumu Basımevi	Belirtilmemiş
	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler 3. Sınıf	Tarık Asal Niyazi Akşit Ferruh Sanır	Milli Eğitim Basımevi	23.5.1975
1979	Sosyal Bilgiler Ortaokul 1	Kazım Saymalı	Türk Tarih Kurumu Basımevi	15.12.1978
	Ortaokullar için Sosyal Bilgiler 3. Sınıf	Tarık Asal Niyazi Akşit Ferruh Sanır	Milli Eğitim Basımevi	5.3.1979
	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler 2. Sınıf	Niyazi Akşit Ferruh Sanır Tarık Asal	Milli Eğitim Basımevi	5.3.1979
1981	Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler 2. Sınıf	Niyazi Akşit Ferruh Sanır Tarık Asal	Milli Eğitim Basımevi	Belirtilmemiş
	Sosyal Bilgiler Ortaokul 1	Kazım Saymalı	Türk Tarih Kurumu Basımevi	9.2.1981
	Hayat Bilgisi Ünitelerinin Kaynak Kitabı 2	Vahibe Sevim	Serhat Dağıtım Yayınevi	Başvurma kitabı
	Hayat Bilgisi Ünitelerinin Kaynak Kitabı 3	Vahibe Sevim	Serhat Dağıtım Yayınevi	Başvurma kitabı
1983	Ortaokul Sosyal Bilgiler I	Kazım Saymalı	Milli Eğitim Basımevi	7.12.1982
	Ortaokul Sosyal Bilgiler 2	Niyazi Akşit Ferruh Sanır Tarık Asal	Milli Eğitim Basımevi	7.12.1982
	Ortaokul Sosyal Bilgiler 3	Tarık Asal Niyazi Akşit Ferruh Sanır	Milli Eğitim Basımevi	7.12.1982
	İlkokul Sosyal Bilgiler 4	Ferruh Sanır Tarık Asal Niyazi Akşit	Milli Eğitim Basımevi	7.12.1982
	İlkokul Sosyal Bilgiler 5	Ferruh Sanır Tarık Asal	Milli Eğitim Basımevi	7.6.1984

1984		Niyazi Akşit		
	Ortaokul Sosyal Bilgiler 2	Niyazi Akşit Ferruh Sanır Tarık Asal	Milli Eğitim Basımevi	15.10.1983
	Ortaokul Sosyal Bilgiler I	Kazım Saymalı	Milli Eğitim Basımevi	15.10.1983
	İlkokullar İçin Hayat Bilgisi Ünitelere Kaynak Kitap 2	Ziya Sırmatel Aliyar Karaca	Koza Yayınları	14.5.1973 başvurma kitabı
1986	Renkli Hayat Bilgisi İlkokul 2	Fethi Bolayır	Sanem Matbaacılık	3.6.1985
	Renkli Hayat Bilgisi İlkokul 3	Fethi Bolayır	Sanem Matbaacılık	3.6.1985
1987	Ortaokullar İçin Vatandaşlık Bilgileri III	Kemal Dal Orhan Çakıroğlu Ali İhsan Özyazgan	Milli Eğitim Basımevi	Belirtilmemiş
	İlkokul Sosyal Bilgiler 4	Ferruh Sanır Tarık Asal Niyazi Akşit	Milli Eğitim Basımevi	30.10.1986
	İlkokul Sosyal Bilgiler 5	Ferruh Sanır Tarık Asal Niyazi Akşit	Milli Eğitim Basımevi	30.10.1986
	Renkli Hayat Bilgisi İlkokul 1	Kazım Arık İsmail Saymaz Mergül Kotil	Eko Matbaası	Belirtilmemiş
	Renkli Hayat Bilgisi İlkokul 1	Fethi Bolayır	Sanem Matbaacılık	3.9.1987
	Testli ve Araştırmalı Hayat Bilgisi Kaynak Kitabı 2	Musa Erdoğan	Belirtilmemiş	Onaylı
	Ilkokul Hayat Bilgisi Sınıf 3	Vedat Öğün	Türk Tarih Kurumu Basımevi	18.5.1981 kaynak kitap
	Renkli-Test Uygulamalı Hayat Bilgisi 2	Mehmet Öksüz	Bilim ve Kültür Yayıncılık	14.7.1986
	Renkli-Test UYgulamalı Hayat Bilgisi Sınıf 3	Mehmet Öksüz	Bilim ve Kültür Yayıncılık	14.7.1986
	Renkli Hayat Bilgisi Sınıf 1	Hüseyin Hüsnü Tekışık	Rehber Yayınevi	4.2.1986
	Hayat Bilgisi İlkokul 2	Vedat Öğün	Öğün Yayınları	18.5.1981 kaynak kitap
1988	Ortaokullar İçin Vatandaşlık Bilgileri III	Kemal Dal Orhan Çakıroğlu Ali İhsan Özyazgan	Milli Eğitim Basımevi	5.11.1987
	İlkokul Sosyal Bilgiler 4	Ferruh Sanır Tarık Asal Niyazi Akşit	Milli Eğitim Basımevi	5.11.1987
	İlkokul Sosyal Bilgiler 5	Ferruh Sanır Tarık Asal Niyazi Akşit	Milli Eğitim Basımevi	5.11.1987
	Renkli Hayat Bilgisi İlkokul 1	Fethi Bolayır	Sanem Matbaacılık	3.9.1987

	Testli ve Araştırmalı Hayat Bilgisi Kaynak Kitabı 3	Musa Erdoğan	Erdoğan Yayınları	7.11.1983 kaynak ders kitabı
	Hayat Bilgisi 2. Sınıf	Aziz Sivaslıoğlu Süleyman Karataş Şükrü Beşiktaş	Yayın Pazarlama Sanayi LTD: ŞTİ.	Belirtilmemiş
1989	Ortaokullar İçin Vatandaşlık Bilgileri III	Kemal Dal Orhan Çakıroğlu Ali İhsan Özyazgan	Milli Eğitim Basımevi	30.12.1988
	Ilkokullar İçin Sosyal Bilgiler 5	Niyazi Akşit Hayri Günden	Ders Kitapları Anonim Şirketi	Yardımcı ders kitabı
	Renkli Hayat Bilgisi İlkokul 2	Kazım Arık İsmail Saymaz Mergül Kotil	Ders Kitapları Anonim Şirketi	Kaynak kitap
	Testli ve Araştırmalı hayat Bilgisi 2	Musa Erdoğan	Erdoğan Yayınları	Kaynak ders kitabı
1990	Sosyal Bilgiler İlkokul 4	Selman Erdem İsmet Konuk İlyas Küçükcan	Fil Yayınevi	Belirtilmemiş
	İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 4	Devlet Kitapları	Türk Tarih Kurumu Basımevi	23.7.1990
	İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 5	Devlet Kitapları	Türk Tarih Kurumu	23.7.1990
	Güncel Hayat Bilgisi İlkokul 1. Sınıf	Şevket Cansu Nazmi Gören Erdoğan Arıkan	Başarı Yayımcılık A.Ş.	Belirtilmemiş
	Güncel Hayat Bilgisi İlkokul 2. Sınıf	Şevket Cansu Nazmi Gören Aziz Karadeniz	Başarı Yayımcılık A.Ş.	Belirtilmemiş
	Güncel Hayat Bilgisi İlkokul 3. Sınıf	Şevket Cansu Nazmi Gören İsrafil Torun	Başarı Yayımcılık A.Ş.	12.9.1990
1991	Ortaokullar İçin Vatandaşlık Bilgileri III	Kemal Dal Orhan Çakıroğlu Ali İhsan Özyazgan	Milli Eğitim Basımevi	10.1.1991
	İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 5	Devlet Kitapları	Milli Eğitim Basımevi	10.1.1991
	İlkokul Hayat Bilgisi 1	Devlet Kitapları	Türk Tarih Kurumu Basımevi	21.1.1991
	Güncel Hayat Bilgisi İlkokul 1. Sınıf	Şevket Cansu Nazmi Gören Erdoğan Arıkan	Başarı Yayımcılık A.Ş.	24.12.1990
	İlkokul Hayat Bilgisi 3	Devlet Kitapları	Türk Tarih Kurumu Basımevi	21.1.1991
	Hayat Bilgisi İlkokul 2	Erol Ünal Karabıyık	Üner Yayınları	Kaynak kitap
	Hayat Bilgisi Sınıf 1	Elife Gündoğan	Özgün Matbaacılık	9.9.1991
	Hayat Bilgisi Sınıf 2	Elife Gündoğan	Özgün Matbaacılık	9.9.1991
	Hayat Bilgisi Sınıf 3	Elife Gündoğan	Özgün Matbaacılık	14.8.1991

	Güncel Hayat Bilgisi İlkokul 2. Sınıf	Şevket Cansu Nazmi Gören	Başarı Yayımcılık A.Ş.	17.9.1990
	Güncel Hayat Bilgisi İlkokul 3. Sınıf	Şevket Cansu Nazmi Gören İsrafil Torun	Başarı Yayımcılık A.Ş.	24.12.1990
	Hayat Bilgisi 2. Sınıf	Mehmet Şükrü Kocaoluk Fatma Kocaoluk Lütfi Akyılmaz	Mutlu Yayınevi	3.7.1991
	Hayat Bilgisi 3. Sınıf	Mehmet Şükrü Kocaoluk Fatma Kocaoluk Lütfi Akyılmaz	Mutlu Yayınevi	3.7.1991
	İlkokullar İçin Renkli Hayat Bilgisi 1	Mengüç Kırbaş	Koza Yayınevi	Belirtilmemiş
	İlkokullar İçin hayat Bilgisi 1. Sınıf	A. Cihat Turan Nevzat Kurtuluş	İlke Yayıncılık	Kaynak kitap
1992	Ortaokullar İçin vatandaşlık Bilgisi III	Kemal Dal Orhan Çakıroğlu Ali İhsan Özyazgan	Milli Eğitim Basımevi	31.1.1992
	Testli ve Araştırmalı Hayat Bilgisi Sınıf: 3	Musa Erdoğan	Erdoğan Yayınları	Kaynak ders kitabı
	Hayat Bilgisi 2. Sınıf	Mehmet Şükrü Kocaoluk Fatma Kocaoluk Lütfi Akyılmaz	Kocaoluk yayınevi	3.7.1991
	Hayat Bilgisi 3. Sınıf	Mehmet Şükrü Kocaoluk Fatma Kocaoluk Lütfi Akyılmaz	Kocaoluk Yayınevi	14.2.1992
1993	İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4. Sınıf	Erol Ünal Karabıyık	Üner Yayınları	13.8.1993
	İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf	Erol Ünal Karabıyık	Üner Yayınları	24.5.1993
	İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı	Vedat Öğün	Öğün Yayıncıcılık	Onaylı
	Hayat Bilgisi Sınıf 1	Leyla Kıyafet	Arıtaş Yayınları	22.7.1993
	Hayat Bilgisi Sınıf 2	Leyla Kıyafet	Arıtaş Yayınları	22.7.1193
	Hayat Bilgisi Sınıf 3	Leyla Kıyafet	Arıtaş Yayınları	22.7.1993
	Ilkokullar İçin Hayat Bilgisi 2. Sınıf	A.Cihat Turan Nevzat Kurtuluş	İlke Yayıncılık	Kaynak kitap
	İlkokullar İçin Hayat Bilgisi 3. Sınıf	A.Cihat Turan Nevzat Kurtuluş	İlke Yayıncılık	Kaynak kitap

1994	Ortaokullar İçin Vatandaşlık Bilgileri III	Kemal Dal Orhan Çakıroğlu Ali İhsan Özyazgan	Milli Eğitim Basımevi	14.1.1994
	İlköğretim Vatandaşlık Bilgileri 8 Ders Kitabı	Uğur Yiğit Tayfun Yiğit	Bu Yayınevi	12.8.1994
	İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	Selman Erdem İsmet Konuk İlyas Küçükcan	Fil Yayınevi	11.5.1994
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	Ercan Karlı Aysel Düzgün Ayşe Çetin	Başarı Yayıncılık	25.4.1994
	İlköğretim Hayat Bilgisi 1	Şükran Ülker Nuran Çelti Gülay Aslantaş	Cemre Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 2	Şükran Ülker Nuran Çelti Gülay Aslantaş	Cemre Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Hayat Bilgisi Sınıf 1	Elife Gündoğan	Özgün Matbaacılık	5.8.1991
	Hayat Bilgisi Sınıf 3	Elife Gündoğan	Özgün Matbaccılık	14.8.1991
1995	Ilköğretim Vatandaşlık Bilgileri 8	Selahattin Kaya	Gendaş A.Ş.	12.8.1994
	İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı	Selman Erdem İsmet Konuk İlyas Küçükcan	Fil Yayınevii	12.5.1994
	Ilkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4. Sınıf	Erol Ünal Karabıyık	Üner Yayınları	13.8.1993
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı	Nurgün Şahin Aziz Şahin	Salan Yayınları	28.4.1995
	İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı	Ercan Karlı Aysel Düzgün Ayşe Çetin	Başarı Yayımcılık	22.4.1994
	Sosyal Bilgiler 4	Selahattin Kaya	Gendaş A.Ş.	14.1.1994
	Sosyal Bilgiler 5	Selahattin Kaya	Gendaş A.Ş.	13.8.1993
	Hayat Bilgisi 1	Abbas Cılga	Gendaş A.Ş.	Belirtilmemiş
	Ilkokul Hayat Bilgisi 2. Sınıf	Abbas Cılga	Gendaş A.Ş.	Kaynak ders kitabı
	Ilkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf	Abbas Cılga	Gendaş A.Ş.	Yardımcı ders kitabı
	Hayat Bilgisi Sınıf 2	Leyla Kıyafet	Arıtaş Yayınları	22.7.1993
	Hayat Bilgisi Sınıf 3	Leyla Kıyafet	Arıtaş Yayınları	22.7.1993
1996	İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 8 Ders Kitabı	Uğur Yiğit Tayfun Turan	Bu Yayınevi	12.8.1994
	Ilköğretim Vatandaşlık ve	Şehver Aydos Selcen Yenice	Başarı Yayımcılık	27.6.1994

	İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitabı 8			
	Ilköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 8	Emircan Ceylan	Sek Yayınları	17.8.1994
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 4	Leyla Fidanay	Cemre Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 5	Leyla Fidanay	Cemre Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı	Nurgün Şahin Aziz Şahin	Salan Yayınları	5.5.1995
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 5	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd.	Milli Eğitim Basımevi	5.2.1996
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1	Şükran Ülker Nuran Çelti Gülay Aslantaş	Cemre Yayıncılık	13.5.1994
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 2	Şükran Ülker Nuran Çelti Gülay Aslantaş	Cemre Yayıncılık	30.6.1994
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 3	Şükren Ülker Nuran Çelti Gülay Aslantaş	Cemre Yayıncılık	6.7.1994
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1. Sınıf	Ramazan Tortop Ali İhsan Tortop Kadriye Cesur Tahir Cesur	Top Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Hayat Bilgisi 2	Niyazi Altunya	Düzgün Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Hayat Bilgisi 3	Niyazi Altunya	Düzgün Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Ilkokul Hayat Bilgisi 3	Halil Erker Fatma Erker	Inkılap Kitabevi	Belirtilmemiş
	Hayat Bilgisi 3. Sınıf	Fikriye Köktürk Muhsin Köktürk	Tuna Matbaacılık	Belirtilmemiş
	Ilkokul Hayat Bilgisi 1	Ayten Oral Adil Barış	Kaya Yayınları	Belirtilmemiş
	Ilkokul Hayat Bilgisi 3	Ayten Oral Adil Barış	Kaya Yayınları	Belirtilmemiş
1997	Ilköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 8	Uğur Yiğit Tayfun Turan	Bu Yayınevi	12.8.1994
	Ilköğretim Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi 8	Ali Tanır	Özgün Matbaacılık	22.8.1995
	Ilköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 7	Çiğdem Güzin Gören Müslüm Karadaş	Metinler Yayıncılık	Belirtilmemiş
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 6	Çiğdem Güzin Gören Müslüm Karadaş	Metinler Yayıncılık	Belirtilmemiş

	Ilköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sınıf 4	Senihi Kitapçı	Özgün Matbaacılık	31.5.1995
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sınıf 5	Senihi Kitapaçı	Özgün Matbaacılık	12.5.1994
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 5	Nurgün Şahin Aziz Şahin	Salan Yayınları	5.5.1995
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 5	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Basımevi	17.3.1997
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 4	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Türk Tarih Kurumu Basımevi	Belirtilmemiş
	Hayat Bilgisi 3	Bahri Gedik M. Metin Dolunay	Gedik Yayınları	29.4.1994
	Hayat Bilgisi Sınıf 1	Elife Gündoğan	Özgün Yayınları	5.8.1991
	Hayat Bilgisi Sınıf 2	Elife Gündoğan	Özgün Yayınları	9.9.1991
	Hayat Bilgisi Sınıf 3	Elife Gündoğan	Özgün Yayınları	14.8.1991
	Ilkokul Hayat Bilgisi 3	Halim Erker Fatma Erker	İnkılap Kitabevi	Kaynak kitap
	Ilkokul Hayat Bilgisi 2	Ayten Oral Adil Barış	Kaya Yayınları	28.4.1995
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1. Sınıf	Ramazan Tortop Ali İhsan TOrtop Kadriye Cesur Tahit Cesur	Top Yayıncılık	17.6.1996
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1	Şükran Ülker Nuran Çelti Gülay Aslantaş	Cemre Yayıncılık	13.5.1994
1998	Ilköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 8	Konca Gezer	Özer Yayınları	28.4.1995
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 6	Altan Deliorman Ramazan Özey Recep Efe	Bayrak Basım Yayım	2.4.1998
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 7	Altan Deliorman Ramazan Özey Recep Efe	Bayrak Basım Yayım	2.4.1998
1999	Ilköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Sınıf 7	Ayşin Taktak Aysel Göçer Hasan Dinçer	Milli Eğitim Basımevi	23.7.1999
	İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi	Nihat Bilgen	Milli Eğitim Basımevi	23.7.1999
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 6	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Basımevi	7.7.1999
	İlköğretim Sosyal Bilgiler 7	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Basımevi	7.7.1999
	İlköğretim Sosyal Bilgiler 4	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Basımevi	7.7.1999

	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 5	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Basımevi	7.7.1999
	Hayat Bilgisi 1. Sınıf	Devlet Kitapları	Milli Eğitim Basımevi	Belirtilmemiş
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1	Celal Eren Çiğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	7.7.1999
	Hayat Bilgisi 2. Sınıf	Devlet Kitapları	Milli Eğitim Basımevi	24.7.1998
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 2	Celal Eren Çiğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	6.7.1999
2000	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 4	Yasemin Kurtcan Kadir Helvacı Ayten Tomsuk	Özgün Matbaacılık	25.5.2000
	İlköğretim Sosyal Bilgiler 4	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Basımevi	24.7.1998
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 6	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut	Milli Eğitim Basımevi	24.7.1998
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1	Celal Eren Çiğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	7.7.1999
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 2	Celal Eren Çiğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	6.7.1999
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 3	Celal Eren Çiğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	23.7.1999
	Hayat Bilgisi 2. Sınıf	Devlet Kitapları	Milli Eğitim Basımevi	24.7.1998
	Hayat Bilgisi 3. Sınıf	Devlet Kitapları	Milli Eğitim Basımevi	24.7.1998
	Ilköğretim Hayat Bilgisi Sınıf 1	Elife Gündoğan Yasemin Kurtcan	Bilim ve Kültür Yayınevi	23.7.1999
	İlköğretim Hayat Bilgisi Sınıf 2	Elife Gündoğan Yasemin Kurtcan	Bilim ve Kültür Yayınevi	18.5.2000
	İlköğretim Hayat Bilgisi Sınıf 3	Elife Gündoğan Yasemin Kurtcan	Bilim ve Kültür Yayınları	18.5.2000
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 2	Ziya Sırmatel	Tuna Matbaacılık	22.5.2000
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 3	Ziya Sırmatel	Tuna Matbaacılık	8.5.2000
2001	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 4	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Basımevi	Belirtilmemiş
	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 6	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Milli Eğitim Kitabevi	Belirtilmemiş
	İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kşitabı	Erol Ünal Karabıyık Figen Tiryaki	Üner Yayınları	22.5.2000
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1	Ziya Sırmatel	Tuna Matbaacılık	22.12.2000
	İlköğretim Hayat Bilgisi 2	Celal Eren Çiğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	6.7.1999
	İlköğretim Hayat Bilgisi 3	Celal Eren Çiğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	23.7.1999
	İlköğretim Hayat Bilgisi 1	Osman Çetinkaya	Ada Yayıncılık	18.5.2001
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1	Celal Eren Çİğdem Güzin Gören	Cemre Yayıncılık	7.7.1999

	İlköğretim Hayat Bilgisi Sınıf 1	Elife Gündoğan Yasemin Kurtcan	Bilim ve Kültür Yayınları	23.7.1999
	Ilköğretim Hayat Bilgisi Sınıf 3	Elife Gündoğan Yasemin Kurtcan	Bilim ve Kültür Yayınları	18.5.2000
2002	Ilköğretim Sosyal Bilgiler 7	Fuat Sarıalioğlu	Cemre Yayıncılık	3.11.2000
	İlköğretim Sosyal Bilgiler Sınıf 4	Yasemin Kurtcan Kadir Helvacı Ayten Tomsuk	Özgün Matbaacılık	22.5.2000
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 1	Muzaffer Bayraktar Müslüm Karadaş	Küre Yayıncılık	15.5.2002
	İlköğretim Hayat Blgisi 1	Şenel Aydoğdu Mehmet Aydoğdu	Ulus Yayıncılık	16.5.2002
	İlköğretim Hayat Bilgisi 3	Şevket Cansu Nazmi Gören Ömer Kalender	Başarı Yayımcılık	22.5.2000
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 2	Dilek Kaya	Bir Yay Yayınevi	22.5.2000
	Ilköğretim Hayat Bilgisi 2	Osman Çetinkaya	Ada Yayıncılık	16.5.2002
	Hayat Bilgisi 2. Sınıf	Devlet Kitapları	Milli Eğitim Basımevi	24.7.1998
2003	İlköğretim Hayat Bilgisi 2	Dilek Kaya	Bir Yay Yayınevi	25.5.2000
2005	Ilköğretim Ders Kitabı Sosyal Bilgiler 7	Güler Şenünver Ezdihar Karabulut vd	Devlet Kitapları Müdürlüğü	23.5.2003

EK 2. Yurt Bilgisi V. Sınıf (1935). Türkiye Kitapçılığı Limited Şirketi s. 3

Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisi binası

EK 3. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 16

Bayrağımız, en sevgili varlığımızdır.

EK 4. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 25

Yurt tarımı bugün bilgili ve ileridir

EK 5. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 27

Türkün en büyüğü Atatürk, ayni zamanda
en değerli bir çiftçidir.

EK 6. Rona, T. E. (1939). *İlkokul kitapları yurt bilgisi dersleri IV. sınıf.* Maarif Matbaası s. 51

Şehir kadını da köy kadını gibi çocuğu ile

ve evinin işleriyle uğraşır.

EK 7. Salmangil, E. (1953). *Orta okullar için yurttaşlık bilgisi III.* Kader Basımevi s. 14

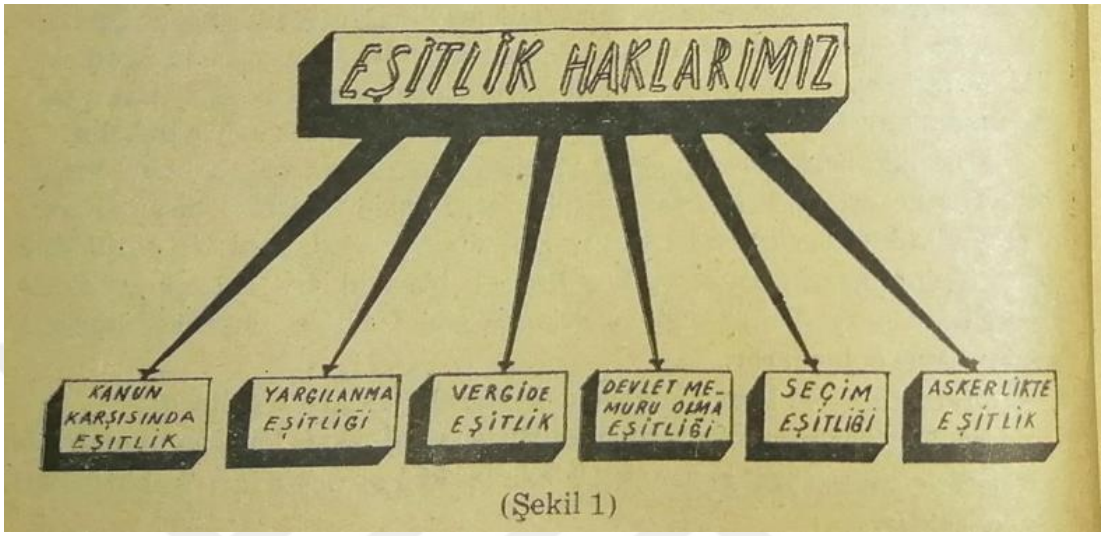

(Şekil 1)

EK 8. Salmangil, E. (1953). *Orta okullar için yurttaşlık bilgisi III.* Kader Basımevi s. 35

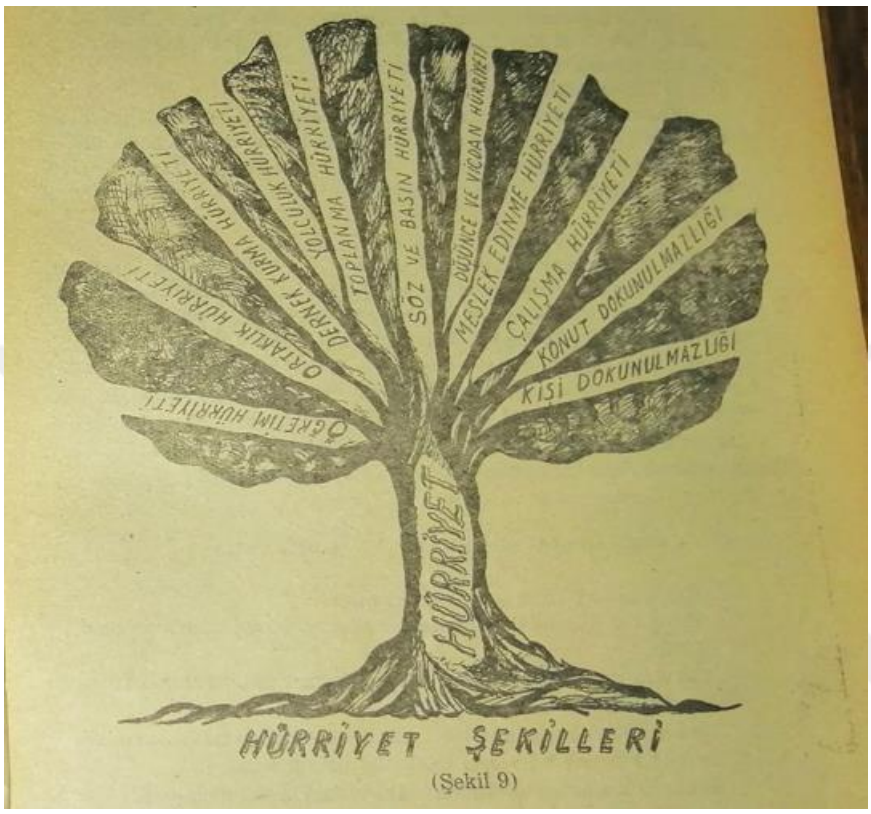

HÜRRİYET ŞEKİLLERİ

(Şekil 9)

EK 9. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 98

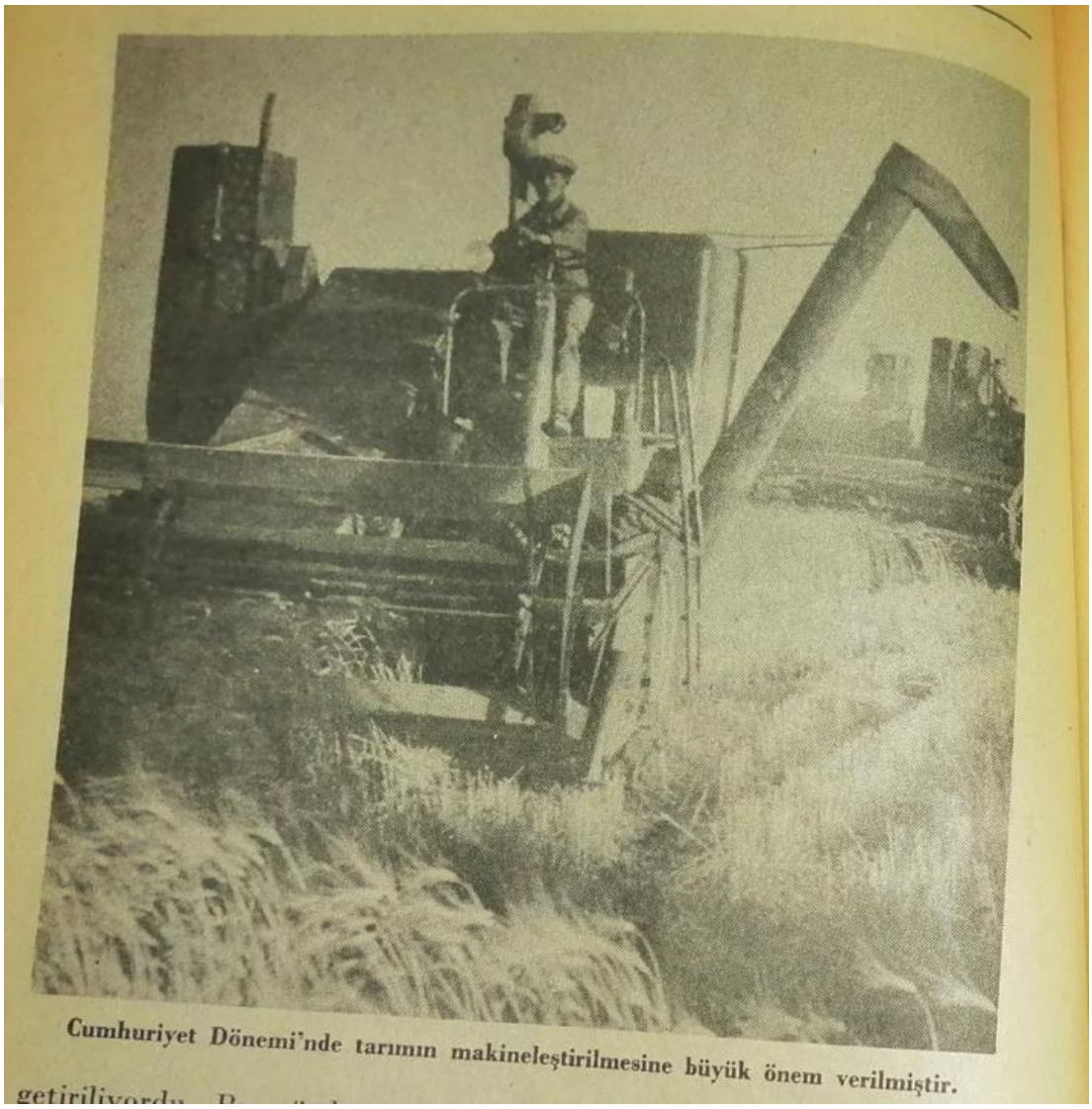

Cumhuriyet Dönemi'nde tarımın makineleştirilmesine büyük önem verilmiştir.

getiriliyordu.

EK 10. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 199

EK 11. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 200

Zonguldak Kömür Havzası'nda, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan galerilerden birinin giriş yeri.

EK 12. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 202

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde, Zonguldak Kömür Havzası'ndaki işçi yatakhanelerinden birinin içi.

Zonguldak Kömür Havzası'nda, Cumhuriyet Dönemi'nde işçiler için yapılmış yatakhanelerden birinin iç görünüşü.

EK 13. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3. sınıf*. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 204

Cumhuriyet Dönemi'nde' yeniden yapılmış bir işçi lojmanı.

EK 14. Asal, T., Akşit, N., & Sanır, F. (1975). *Ortaokullar için sosyal bilgiler 3.* sınıf. Türk Tarih Kurumu Basımevi s. 266

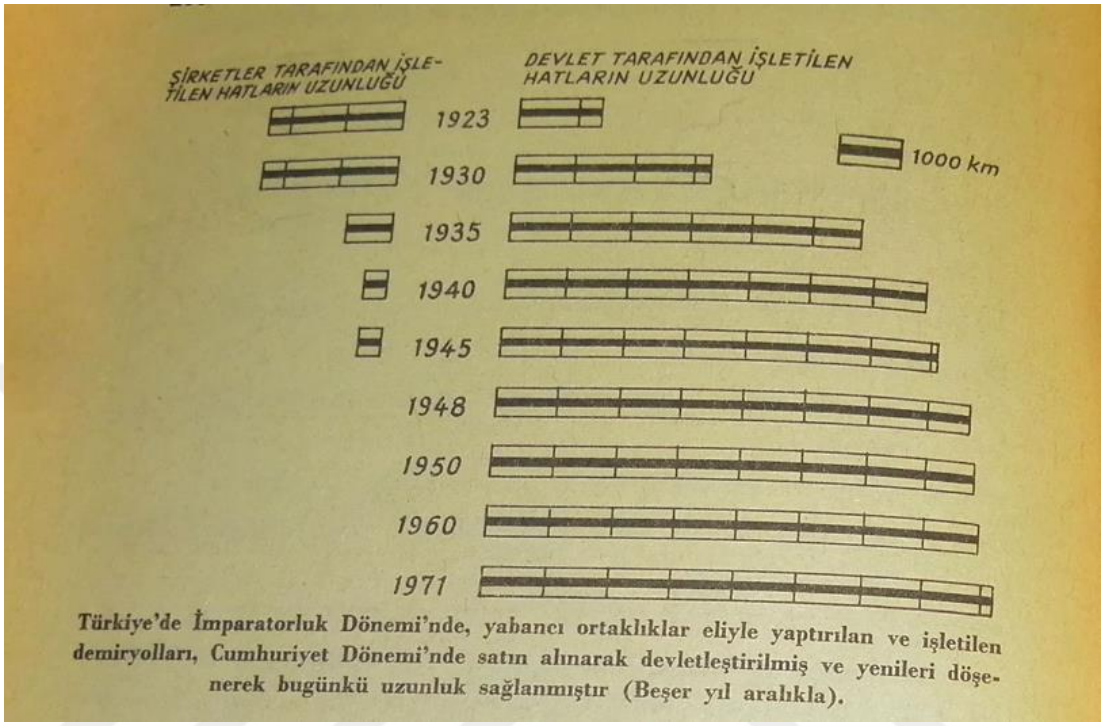

Türkiye'de İmparatorluk Dönemi'nde, yabancı ortaklıklar eliyle yaptırılan ve işletilen demiryolları, Cumhuriyet Dönemi'nde satın alınarak devletleştirilmiş ve yenileri döşenerek bugünkü uzunluk sağlanmıştır (Beşer yıl aralıkla).

EK 15. Bolayır, F. (1986). *Renkli hayat bilgisi ilkokul 2*. Okul Kitapları Ltd. Şti. s. 67

EK 16. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 11

Resim 1 : Küçük aile; anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır.

EK 17. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 29

Resim 19 : Günümüzde Türk kadını, değişik mesleklerde çalışarak evine gelir sağlamaktadır.

EK 18. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 62

Resim 40 : Modern tarım teknikleri sayesinde, üretimde kalite ve verim artmıştır.

EK 19. Kurtcan, Y., Helvacı, K. & Tomsuk, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı sınıf 4.* Özgün Matbaacılık Sanayi ve Tic. A. Ş. s. 63

Resim 42 : Yurdumuzda, modern tesislerin kurulmasıyla hayvancılık gelişmeye başlamıştır.

EK 20. Eren, C. ve Gören, Ç. G. (1999). *İlköğretim hayat bilgisi 2 ders kitabı*. Cemre Yayıncılık s. 60

EK 21. ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Ezgi UZTEMUR		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Sosyal Bilgiler Eğitimi		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	2016-2020
Tez Başlığı	Türkiye'deki Modernleşme Çabalarının Sosyal Bilgiler ve Kapsamındaki Ders Kitaplarına Yansımalarının İncelenmesi (1932-2005)		
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKER		
Akademik Eserler (Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Avcı Akçalı, A. ve Uztemur, E. (2022). Sosyal bilgiler eğitimi alanında özel gereksinimli bireylerle igili araştırmalar. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(2), 1244-1261.			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			
Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Birinciliği 2020			

